HRVATSKA STRAŽA

GOD. XV. BROJ 2.

Tiskarski umjetnički zavod „Miriam“ Rijeka.

1917

Uredništvo je primilo:

Doksos — Hrvatska. Pitate nas, koji je uzrok, da nekoji ljudi vazda traže prigovore i nejedinstvenost. Na to odgovaramo, da je to kod nekih psihična bolest, kojoj su se privikli od srednjoškolskih godina. Ovdje uostalom vrijedi i ono, što iznosi kao uzrok raskola istočne crkve od zapadne Döllinger u svojoj Lehrbuch der Kirchengeschichte. Piše ovo: „Es gehörte der bizantinische, mit Unwissenheit gepaarte Dünkel, und das Kleben an Äusserlichkeiten bei zunehmender Geistlosigkeit dazu, um grösstentheils kleinliche und nichtige Dinge zum Verwande einer Spaltung zu nehmen, deren heillose Folgen nicht schwer vorauszusehen waren“.

Preporučamo svim čitateljima „Hrv. Straže“, da si svakako nabave knjigu:

„Kulturna načela i rad naprednjaka“,

što je svojedobno pretiskana iz „Hrv. Straže“.

Nove su nam vjerske borbe na vidiku nakon rata. Naprednjaštvo, koje se za vrijeme rata pritajilo, već sada počinje ponovno dizati glavu („Priroda“, „Hrv. Njiva“, „Moderna biblioteka“ i dr.).

Treba da ih upoznamo iz prijašnjih njihovih izjava. U toj su knjizi točno registrirane sve njihove izjave, načela i rad zadnjih godina. Zato će ona dobro doći osobito svim mlađim katoličkim borcima. Osobito je preporučamo đaštvu.

Naručuje se kod **„KUĆE DOBRE ŠTAMPE“ na Rijeci. — Cijena: 1 kruna.**

Ovaj je broj zaključen 15. ožujka.

O svjetskom miru.

Split, 15. ožujka.

Sada se u ratno doba mnogo govori o miru. Svjetski rat izazivlje i nehotice misao o svjetskom miru, svak bi želio, da se više nikada ne pojavi svjetski požar. Ko da to zapriječi? ko da pruži radikalno koje sredstvo, koje bi za vazda onemogućilo uopće rat? Taj bi bio velezaslužan za čovječanstvo, jer bi spriječio zla, koja pred vojnom prate naoružavanje, kao i veća zla, koja idu usporedo s njom ili iza nje.

Moramo priznati, da su pred ovim ratom mnogo govorili o svjetskom miru *socijalni demokrati* i *slobodni zidari*. Da su temeljito pristupili k tome djelu, svak bi ih pohvalio, ali je te temeljitosti temeljito falilo. *Socijalni* su *demokrati* bili utopiste, te su to većinom i danas. Sanjaju o općem bratstvu, koje ne će nikada oživotvoriti. Nepraktični su, te su na krivom putu, kao n. pr. glede zločina i kazne. Čudnovato je, kada Bebel u svojoj knjizi «Die Frau» misli, da će u socijalnodemokratskoj državi iščeznuti zločini i kazne. Zašto? Jer da je uzrok zločinu u privatnom posjedu, a ovaj ne će više postojati u socijalističkoj državi. Nu s privatnim posjedom mogu skupa da iščeznu samo zločini protiv posjeda. Jeli n. pr. ubojstvo zločin protiv posjeda? Ako ostavljena žena saspe vitriol u lice mužu, jeli to stoga, jer se još danas priznava privatni posjed? Kako u ovome, tako i u nastojanjima oko svjetskog mira pokazuju socijaliste pomanjkanje praktičnog smisla. Sanjaju o utopističkom društvenom poredaju i utopističkom čovječanstvu. Kako ne mogu da uklone

ubojstvo pojedinca, tako ne mogu ni ono masâ. Socijaliste su doslije svojim nazorima samo škodili, jer su spriječavali ili otešćavali oružano vojno pripremanje, pak se je uslijed toga rat i produljio. I kako je kod mnogih socijalista bila prazna fraza govor o svjetskom miru! Isuževši Jauresa i nekoje talijanske socijaliste, općenito su bili socijalisti u Francuskoj i Italiji ratni huškači.

Nije bolje ni s mirovnim težnjama *slobodnih zidara.* Oni sanjaju o velikoj svjetskoj republici, u kojoj bi framasunska ljubav i framasunska pravednost pobratimila sve države, te bi rat bio isključen. Dosada su malo učinili za svjetski mir. Dapače su upravo oni i rasplamsali ovaj svjetski rat. Ta rat bi bio davno svršio, da nije Italija pogazila svoj ugovor i napala nas iza leđa. Općenito je pak poznato, da je u Italiji na vlasti framasunstvo. — A i kada bi framasonerija i dovela do svjetskog mira, bio bi to mir posebne vrsti. Slob. zidari hoće da preobrate sve države u republike i onda spoje razne republike u veliku svjetsku republiku. Traže republike, jer da u njima vlada puk. Ali puk mora imati svoje vođe. I po framasunima moraju biti vođe samo oni, koji se ističu ženijalnošću i krepošću. Koja je to ženijalnost i krepost? Ona, koja odgovara framasunskom shvaćanju. No to je shvaćanje posebne vrsti. Ako bi ko mislio, da su katolički sveci bili kreposni, varao bi se. Framasunima je to praznovjerje. Ako bi ko tvrdio, da je sv. Toma Akv. bio ženijalan, varao bi se. To je po framasunskom receptu ropstvo duha. Framasunski fanatizam i brutalna borba protiv Isusa i Crkve: to je framas. pojmovima krepost. Naći uz to zgodna i najogavnija sredstva: to je kod njih ženijalnost. Kada bi zaista oživjela framas. svjetska republika, to bi u njoj uspjevala framasunska ženijalnost i krepost kao u Francuskoj i Portugalskoj, gdje se vjeru tlači, svećenike i redovnike progoni i crkva je bespravna. Vladao bi tu dakako mir, jer ne bi bilo nikoga, koga da utuku ili kako kaže Tacit na jednom mjestu: Ubi desolationem faciunt, pacem appellant. Takav bi mir očevidno bio neprestani nutrnji rat, te gori nego li sadašnji svjetski požar, jer bi u toj svjetskoj republici vladala najbrutalnija framasunska tiranija.

Iz ovoga slijedi, kako je shvatljivo, što katolici nijesu posebno poduprli mirovni pokret socijalnih demokrata i framasonâ. Zato su ovi prstom i upirali na katolike, kako tobože ne će da zagovaraju mir. Pri tome su zaboravili, da Engleska osobito na moru povećava svoje ogromno naoružanje. Naša je katolička crkva vazda bila i jest za mir, dapače blagoslovni svjetski mir može samo od crkve nadoći. Ta naša crkva pokazuje živim primjerom, kako se lijepo međusobno slažu biskupi i ljudi različitih narodnosti na temelju evanđelja.

Ovaj upliv, ovo blago djelovanje kat. crkve na narode, spriječavaju one države, koje se ne brinu za evanđelje. Ta bez Božje milosti čovjek ostaje vazda životinja (blonde Bestie), jer ako Bog ne promijeni, ne oplemeni pojedinca čovjeka, ne će ni narode. Ovi će kao i pojedinac visjeti o svojim divljim strastima i povoditi će se za njima. Tu ne koriste ni sve svjetske mirovne konferencije. Vrlo je zgodno neko kazao o haškoj mirovnoj konferenciji: «Od toga se malo nadam. Stvar mi tako izgleda kao kada bi lav, tigar, pard, leopard htjeli osnovati vegetarijansko društvo». Nekoć bi bili ovog čovjeka nazvali pesimistom, ali bi ga danas nazvali realistom. Što koriste svi paragrafi, dokle s dotičnim narodima vladaju engleska novčana pohlepa, francuska osvetljivost, ruska veličajnost i te strasti ne prigušiva viša moć. Moć, koja stoji iznad ljudi, jest jedino Božja moć. Jedino će onda ljudi mirno živjeti kao dobri susjedi, ako se svojevoljno podvrgavaju Božjim zakonima. Ali će se tekar onda ljudi podložiti tim zakonima, ako se izlože slobodnom uplivu Isusovih načela i iz njegovih riznica zadobiju nadnaravnu snagu, te će u sebi divlje porive i ratobornost znati spriječiti. Jedino će onda moći svak nesmetano sjediti pod svojim trsom i pod svojom smokvom» (Mich. 4, 42).

Nu nije li Isus prorekao, da će biti mnogo ratova?

To je istina. Ali je Isus prorekao i ovo: «Sablazni moraju nadoći, ali jao čovjeku, po kome dođu» (Mat. 18, 7). I ako sablazni moraju nadoći, to još ne slijedi, da ne smijemo ništa protiv njih učiniti. Dapače smo dužni, da ih po svojoj mogućnosti spriječimo. Jednako je i glede ratova. Ta nije rečeno, da ratovi moraju trajati do zadnjeg dana. Čim se više bude oživotvorilo Mesijino kraljevstvo, tim će što prije i nadoći svjetski mir. Stoga je najpraktičnije sredstvo, po kome da nadođe taj žuđeni mir, sve to jače sebe pridružiti Isusovu kraljevstvu, katoličkoj crkvi. Poradimo to najprije sami, te zatim i kod drugih, jer i glede svjetskog mira vrijedi Isusova riječ: «Tražite najprije kraljevstvo Božje i njegovu pravednost i sve će vam se drugo nadodati» (Mat. 6, 33).

Uredništvo.

Beletristika hrvatske liberalne stranke.

Piše: **Dr. A. Mahnić, Krk.**

1. „Moderna" u hrv. beletristici. - „Sloboda stvaranja".

Ogledavši se po filozofijskom i religijskom polju «Matice Hrvatske», prelazimo na polje beletristike. Matica svraća na lijepu knjigu sve veću pažnju. Među njezinim publikacijama posljednjih godina zapremaju djela beletrističke naravi pretežni dio. Pitanje je beletristike i njezinih zadataka dobilo osobitu aktualnost, otkako se na beletrističkom polju hrvatske književnosti pojavila «moderna». Trebalo je Matici označiti stanovište, koje će napram novoj struji zapremiti.

No i pri tom je izbila ista načelna pometnja i neizvjesnost, koja je značajna za liberalnu pamet uopće. To nam upravo klasično pokazuje I. knjiga «Hrvatskog Kola», što ga Matica poče izdavati g. 1905. «s onakvim smjerom i pravcem», kako je to njezin Odbor bio prihvatio u posebnoj sjednici. To bijaše prvi javni istup Matičine inteligencije proti struji moderne.

Već u prvoj se knjizi Kola nastoji s načelnoga stanovišta objasniti razlika između dojakošnje tradicijonalne struje i između struje moderne, kojom je zaplovila mlađa generacija. Imadu tri rasprave, koje se odnose na ovu temu: «Osvrt na hrv. beletristiku od g. 1900. do najnovijeg vremena», od Jovana Hranilovića; «Ocrt najnovije slovenske književnosti», od dra. Fr. Ilešića; «Geneza najnovijih pojava u hrv. književnosti», od Cher. Šegvića.

Na novu se struju obara Šegvić. «Sve, što su stariji napisali, ne valja ništa, nema nikakve umjetničke vrijednosti.... Dosadanji književnici bijahu samo fraseuri... pod dojmom zastarjelih predsuda, žrtve natražnjaštva». Tako umuju oni od nove struje. Eto kako oni nadalje izlažu svoje nazore o estetici i beletristici: «Umjetnost i književnost, kao grana umjetnosti, valja da je slobodna, ne smije trpjeti nikakovih okova ni obzira, ni svrhe, ni milieua, ni auktoriteta, ni načela, ni pravila. Nagon pisca jest jedino pravilo i načelo. Sve, što je stegnuto, sputano ma čim, ne vrijedi u umjetnosti — nije moderno. Proglasivši slobodu stvaranja vrhovnim i jedinim načelom, sve, što je narodno... a pogotovo ono, što daje neku moralnu tendenciju, zabacuju kao protivno umjetnosti, u ime te iste slobode... Moderna umjetnost hoće da *stvara*». Tako mladi naraštaj govori i piše. Stoga se moramo, zaključuje Šegvić, bojati za budućnost».

Kao obilježje, kojim se nova literarna struja razlikuje od starije, ističe Šegvić ova dva momenta ili impulsa: impuls tradicije, vjere, morala, patriotizma, pa impuls dvojbe, nagona, neodoljive sile u borbi među sobom. «Stare vrline lako je raspoznati od novih, «okove» morala, patriotizma, vjere, od «slobode stvaranja».

Jovan Hranilović protestuje proti mladom naraštaju moderne, kao da su stariji književnici postali nemoćnim invalidima i da su oni uzrokom zastoju u razvitku savremene književnosti. Podsjeća ih također, kako je u nas akademska borba o drugdje već davno riješenim pitanjima: imade li beletristička proizvodnja biti sama sebi svrhom prema načelu «l'art pour l'art», ili imade li ona biti, razvijajući se prema estetskim, etičkim i patriotskim svrhama, pomagalom u nastojanju oko narodno kulturnog napredovanja, dovršena....

Hranilović misli stoga, da nije bilo potrebito ni na čas zastranjivati od starih utrenika u razvitku književnosti: izgubili smo samo mnogo vremena. Ovu odjelitost on smatra više prelaznom, a uvjeren je, da će bistrenje pojmova izravnati sve suprotnosti, pa modernište i tradicijonaliste složiti u zajedničkom nastojanju oko unapredivanja naroda u istom smjeru. Napokon upravlja na mlade i stare poziv: «Uhvatimo se složno u kolo, manimo se teoretskog nadmudrivanja o modernizmu i tradicionalizmu, da ne tratimo u tutanj vremena, da ne zaostajemo, dok svijet oko nas nezaustavno napreduje».

Što Šegvić i Hranilović iznose protiv moderne beletrističke struje, usvajamo u stvari i mi, ma kako se gdjegdje ne slažemo u pojedinim točkama, nuzgrednog zamašaja. Tako nijesmo na primjer uvjereni, da bi se ikad mogle izravnati suprotnosti između modernista i tradicijonalista, budući da su to suprotnosti načelne naravi. Nadalje po našem mišljenju Hranilović podcjenjuje teoretsko mudrovanje; ovo je mudrovanje postulat razuma, koji neodoljivom silom logike ide za tim, da se sporna pitanja svedu na neporeciva načela evidentnosti, konačno na načelo protuslovlja, gdje će se neprizivno odlučiti, što je pravo, što krivo. I u kontroverzi između moderne i stare struje u beletristici valja prizvati na načelo protuslovlja kanoti zadnju instanciju.

2. Dr. Ilešić. - Matičina sankcija beznačelnosti.

Uostalom čemu se i smatralo potrebitim, te se već u prvoj knjizi «Hrv. Kola» izašlo teoretskim obrazlaganjem i utvrđivanjem osnovnih pitanja beletristike i zadataka njezinih? Uz Šegvića i Hranilovića eto u istoj knjizi — dra. Ilešića u već pomenutoj napravi o najnovijoj slov. književ. I Ilešić ne može, a da se ne upusti u teoretsko mudrovanje o pitanjima, koja bitno zasijecaju u beletristiku. No tu nam se opet, u svoj golotinji, pokazuje pojmovna pometnja i beznačelnost ne toliko Ilešića samoga, koliko liberalne pameti, koja u Matici uglavljuje zakone hrvatskoj beletristici.

Čuli smo zdravi sud Šegvićev i Hranilovićev o beletrističkoj struji moderne. Skroz oprečno stanovište zauzima o tome dr. Ilešić, čija je rasprava uvrštena u sredinu između Hranilovića i Šegvića.

Ilešić označuje kao «*zlo*, što na kritiku mnogo puta utječe političko ili *vjersko* stanovište pisca ili kritičara». Ovo su faktori, koji, po njegovu sudu, «sami po sebi leže izvan umjetnosti».

Izlažući Ilešić u poglavlju «Kritika» beletrističko stanovište Cankarovo, ističe kao glavne točke ovog stanovišta: 1. Ljepota je umjetnosti jedina svrha. 2. Ideja, umjetnički moral, istina vode umjetnika, a filistra nauk crkveni, moral, oduševljenje. Zato se pravi umjetnik na trošak umjetnosti ne će obazirati na tako zvani moral.

«Ovo Cankarovo stanovište — zaključuje Ilešić — to je stanovište *stvarajućega umjetnika...*» I ovo stanovište usvaja Ilešić sam, dopuštajuć jedino *kritici*, da pogledom na *nedorasle* ljude upozoruje: «To je štivo tek za ove i ove slojeve, za druge nije! Nemojte ga davati ovim potonjim! » Dok umjetniku ne treba paziti na svijet čustava» (vjere, morala i drugih), koja se izvan očuta za ljepotu nalaze u čovječjoj duši: ta to leži izvan njegova područja!»

Ne protive li se ova načela izravno sa gore izloženim načelima Šegvića i Hranilovića? Odbor «Matice Hrvatske» istina u uvodu k I. knjizi «Kola» izrijekom ističe, kako nikomu svojih pisaca ne ograničava slobode misli i nazora, u čvrstom uvjerenju, da će golema većina hrvatskih književnika tradicije hrvatskoga narodnoga i prosvjetnoga preporoda, ne samo vazda poštivati, nego ih i nastavljati. Pojedinačni protivni nazori, za koje «Matica Hrvatska» ne će i ne može odgovarati, pa se pojavili i u Matičinim izdanjima, ne će za cijelo tih tradicija ni u Matici ni u narodu uzdrmati».

No ne sankcijonira li Odbor tim riječima za Maticu zakon beznačelnosti? Ne potpisuje li time prvom hrv. prosvjetnom zavodu osudu smrti? Klimava li zaista temelja prosvjetnom preporodu, koji se osniva na uvjerenju, da će golema većina poštivati stare hrvatske tradicije! Zdravi se kulturni rad ne osniva na očekivanju onoga, što će većina činiti ili ne činiti — jer ovo je očekivanje građeno u zraku, ništa realna; nego kulturni preporodni rad valja da ima već unaprijed tačno određena načela ili program. Prvo je misao, načelo, onda tek slijedi rad, kojim valja da misao upravlja. To je zakon svakom djelovanju umnog bića, kakav je čovjek. Matica sama uzdrmava stare tradicije hrvatskog naroda, jer se srami očito ih ispovijedati i odvažno braniti proti modernoj, dopuštajuć da i ova unosi u Matičina izdanja svoja načela i njima narod truje. A time Matica i potkopava temelje prave kulture u narodu, jer narodna kultura pretpostavlja kao uslov, da narodna inteligencija pristaje uz izvjesna načela, da jedinstveno usvaja, barem u bitnim točkama, svjetovni nazor, koji odgovara zakonima zdrave logike; jer uz oprečna načela i rad se razilazi oprečnim pravcima, a mjesto graditi, samo se razara i ruši. «Svako će kraljevstvo, koje se razdijeli samo po sebi, opustjeti, i kuća će na kuću pasti» (Luk. 11, 17).

Nam je zaista nepojmivo, kako se mogu u akademički naobraženim krugovima, koji predstavljaju narodno znanje, trajno podnositi i sustavno podržavati tako gorostasne načelne oprečnosti, kao što vidimo u Matici!

3. Nastavlja se.

Vratimo se opet k I. knjizi «Kola». Šegvić se — a to s potpunim pravom — obara na nietzscheanizam u hrvatskoj književnosti. Spominje jednu pripovijest J. Kosora. Ciganin je predstavnik nadčovjeka. On hoće da živi *veselo,* te bira po selu djevojke, pa nakon malo vremena ih otpusti. «Ta je mijena slatka, ugodna». A kad je jednu podulje zadržao, jer mu je bila milija od prvih, vlast mu nalaže, da je vjenča. On za to ne će da čuje». Stezati se vjenčanjem kao kakvim obručem... nije to meni u krvi, meni se to ne da, pa da mi odsječete glavu», odgovara on poglavaru. On hoće da živi *slobodno*.... Tako u «Kolu» na str. 462.

Sada pak čitaj I. E. Tomića novelu «Paka ljubav» (iz dnevnika mlada kavalira) str. 17-39 *iste* knjige «Kola»!

«.. Još više sreće imadoh kod ženskih... Sreća moja sa ženskinjama mamila me je na sve veće ljubavne pustolovine.... Ja sam ljubio samo žene udate, tuđe žene, dok za udovice, koje su bile slobodne, i djevojke, koje mogu svoje srce bud komu po svom izboru pokloniti, nisam mario, niti marim sada....»

«Prestao sam Te ljubiti, otkad si obudovjela...» uzeh joj tumačiti... «Čim je umro Tvoj muž... nestalo je čara, kojim si me privlačila... Oprosti mi, ako možeš».

«Moje srce uživa u inoj ljubavi. Ja mogu da usplamtim samo uz lijepu, tudu ženu... Zar ne, da je čudna ta strast, taj užitak, koji me usrećava? Ne osuđujte nešto, što... je samo niklo iz ljudskoga srca, u komu se radaju sami sobom prerazlični osjećaji i strasti, kao što na jednoj te istoj livadi rastu jedna uz drugu prerazlične biline.... Prekratka je šetnja kroz ovaj svijet... a da bi se isplatilo ubijati klicu njezinu u srcu, gdje tako lijepo uspijeva...»

«Znam, da me radi nje moraju osuditi moraliste i čuvari vjerskih ustanova... Ali ja ne mogu inače da radim... ne mogu!... Inače nije moglo da bude... Bog mi je dao takovo srce».

To sve, rekosmo, čita se u istoj knjizi Matičinih publikacija, gdje se Šegvić tako odvažno obara na nietzscheanizam u hrvatskoj literaturi. Dakako on nije ni iz daleka mislio, da će svojom strijelicom u srce pogoditi Maticu, koja će mu štampati njegov članak. No «sloboda misli» pa «pojedinačni protivni nazori» bili su uvijek duševnom hranom liberalne pameti.

Drugi primjer! U pomenutom članku izriče Šegvić oštru osudu nad piscima, koji zaploviše pozitivističnom strujom moderne. Oni, koji «nijesu imali sposobnosti, da iznađu nešto originalna i zanimiva, prihvatiše se morboznih pojava u životu. Tko bi sudio svijet po njihovim djelima, morao bi zaključiti, da je ova naša zemlja samo velika ludnica, ili velika bolnica». — U istom se smislu izjavlja Hranilović, ocjenjujući Marjanovićev roman «Karijere». «Ali je upravo nemoguće razumjeti hiperboliziranje zla i posvemašnji nedostatak dobra u njegovu romanu iz savremenog našeg društva, koje, ako je naše društvo zbilja takovo, onda ono doista hrli u propast i rasulo, i skrajnje je vrijeme, da se pomislimo i o pozivu lijepe književnosti, da pomogne u poslu spasavanja od te propasti i rasula». Jerbo, «s takovim pesimizmom, s takovom hiperbolikom i mrzovoljom ipak se ne liječe rane i poroci našega savremenoga društva».

Zaista ozbiljna i svega uvaženja vrijedna opomena što je daju Šegvić i Hranilović hrvatskim beletristama; ali prva, koja se na ovu opomenu tvrdokorno oglušuje i prezire ju, jest ista Matica, koja tako klasične osude pesimističke beletristike moderne struje nagrađuje i obijelodanjuje. Podsjećamo samo na roman A. Kovačića «U Registraturi», što ga Matica izdala g. 1911. Teško ćemo naići na jedno veće beletristično djelo u hrv. lijepoj književnosti, gdje bi gornja oznaka modernističke struje, kako je podaju Šegvić i Hranilović, dobila vjerniju i potpuniju ilustraciju nego baš u Kovačićevoj «Registraturi».

Lijepo opet i zgodno Šegvić prikazuje u glavnim crtama filosofiju Nietzsche-a. «Nietzsche... uči, da je svijet igračka slučaja, a u tom svijetu suđeno je čovjeku, da živi. Stoga mu ne preostaje drugo, nego da živi veselo, slobodno, okrutno i zlobno...» Za nadčovjeka nema onda velikih kršćanskih pitanja, oko kojih mnogi učenjaci istrošiše život. Za njega je «Bog umro». Ljudi, povedavši se za Galilejcem, skovaše, u svojoj savjesnoj zaslijepljenosti, okove svoga ropstva... vjeru u raj i pakao, teorije kreposti — ova vjera jest najgroznji pokušaj na sreću i uži-

tak čovjeka. — Tako označuje Šegvić svjetovni nazor njemačkog Nietzsche-a.

A mi ne trebamo dugo tražiti Nietzsche-a u hrvatskim rukama. Podarila nam ga opet Matica u «Izabranim pjesmama» — Silvija Str. Kranjčevića god. 1898. I Kranjčeviću je svijet igračka slučaja:

«Sudbina je redom sve
U igri postanja».

I Kranjčević nas poučava, kako umire Bog:

«Mru bozi! čudno kako brzo bl'jede
Te sjeni...
Mru bozi! — košto magla vrh pučine,
Mru — košto sanja u prozorje zore,
Mru — košto svijest na smrti gine....»

Istina Kranjčević govori o «bozima», ali u društvu se njegovih «bogova» nalazi i Bog, ili, zapravo, Kranjčević i Boga ne pozna, jer pored njegova «vječnog Sveduha», u «vječnom svemiru», kojim upravlja «tajna vila... nesvijesna vjekovita sila», kao «jedini sudac vijekova», Bogu i nema mjesta. Ta «Bog», nebesa, pakao i što je s njima u savezu jesu i Kranjčeviću —

«... sjeni, što ih strah i varka sprede....
Kad čovjek poče da nebesa tvori.»

Jedina vjera, što je Kranjčević poput Nietzsche-a ispovijeda, jest — «čvrsta ruka» i «oči».

«Čvrstom vjerom u vlastitu desnu
Skršit ćete sudbu zloudesnu,
Rad vam sveto vjerovanje budi...
Za tu vjeru stisnimo si ruke,
Za tu vjeru otvorimo grudi...»

Zato i Kranjčeviću ne preostaje drugi ideal života, nego da živi «veselo, slobodno, okrutno i zlobno».

«Sloboda da živi, sloboda!
Sve razbij i ništi — u b'jesu je slast,
A šta će nam nebo i pakô,
U gladnih i sitih je posebna čast
Ti jedi, a ne pitaj kako!»

Pa kako je Nietzsche-u zla svaka nauka, koja umanjuje ili slabi slobodno uživanje života, tako i Kranjčeviću.

«Ah, mrzim silno glasne ideje,
Koje su vazda žabam na usti,
A svak ih od nas na pamet znade!
I svakom od nas probiše uši!»

Šegvić nije zacijelo niti sanjao, da će u svojoj kritici nietzscheanizma svijetu podati tako točnu ilustraciju Matičina prosvjetnog preporodnog rada!

4. Pojmovni Babel. - „Fiat lux!"

Za Matičino načelno poimanje imamo samo jednu riječ: *Babel.* Motreći različne pravce, kojima se u Matičinim publikacijama razilaze nazori o svijetu i životu, dolazi nam na um, što papa Leo Veliki piše o Rimu, gdje «diligentissima superstitione habebatur collectum, quidquid usquam fuerat vanis erroribus institutum». Matičine su publikacije pravi Pantheon, nema gotovo idola, a da ne nađe tu svoga oltara. Uz koju (inače veoma rijetku, čistu) kršćansku misao, eto Vam husitizma, modernizma, eklekticizma, panteizma, pesimizma, darvinizma, evolucijonizma. Jedan pricjepljuje na hrvatsku pamet budizam, drugi indijsku filozofiju Nirvane, treći stoicizam Marka Aurelija, i ne znam što još sve.

Vjenceslav Novak prodaje hrvatskoj inteligenciji monističko-spiritističku mudroliju jednog Du Prela, zanosi se za haeckelizam i t. d. Aškerc pjeva himnu hereticima:

«Napréj, heretiki svetá vi slavni,
vi geniji uporni vseh vekov!»

Ispovijeda očito ateizam — proglasiv čovjeka bogom.

«Verujem, nadejam se trdno vate,
razuma ti svetovnega izráz...
... posvetil jaz sem danes tebi
ta krasni tempelj ...
Ti, ki se v zmotah izpopolnjuješ,
ti, duh človeški, u njem si novi bog!»

On već pozdravlja zoru novog dana, koji će hrvatskoj liberalnoj pameti doskoro osvanuti, kad

«Kraljevala bo svobodna
misel tisti čas».

I pravo ima! U carstvu načelne spoznaje nema zastoja na pola puta — neodoljiva sila logike tu tjera napred, napred do skrajne granice: ili u krilo potpune, cijele istine, ili u tamu intelektualnog nihilizma. Ovamo vrvi Matica. To je slika prosvjetnog rada Matice i liberalne hrv. inteligencije.

Vidi contradictionem in civitate! To je stanje poput onoga, u kome se nalažaše zemlja u početku stvorenja: «A zemlja bijaše pusta i prazna i tama bijaše nad bezdanom...» Glavom hrvatskom vlada načelni «tohu vabohu».

No Bog reče: «Fiat lux!» I bi svjetlost. I rastavi Bog svjetlost od tame. I nazva svjetlost danom, a tamu noći. I poče se evo u zemlju vraćati red, život.

Samo krepki «Fiat lux!» može rastaviti svjetlost od tame i rastjerati kaos liberalne beznačelnosti, da zasija bistro žarko sunce istine i zametne novi život.

Ovaj «Fiat lux!» dovikuje hrvatskoj liberalnoj inteligenciji «Hrvatska Straža» ima tome već četrnaest godina. I svjetlost poče se rastavljati od tame. Započe se proces lučidbe duhova u dvama oprečnim, vječno nespojivim pravcima istine i neistine; dok se liberalna sredina, stjerana u škripac, steže na sve uže granice. I doći će do njezina potpunog rasula. Jer neumoljiva je moć logike; uzaludu joj se opirati. Redovi će se liberalne vojske raštrkati na dva radikalna tabora: katolički i naprednjački antikatolički.

Na katolicima je, da ovaj proces uskore. Veliki su i važni zadaci, koji im se tu nameću. Prije svega treba čvrstom ustrajnom voljom prionuti uz obrađivanje peripatetičke kršćanske filozofije. Moderna se glava razmazala utvarama modernih nadrifilosofa, u kojih vodi u filosofiji vrhovnu riječ fantazija i čuvstvo. Liberalnu glavu treba opet privesti k bistrim vrelima škole Stagirite i Akvinata. Priučiti je treba silogizmu. Ova zadaća zapada u nas prije svega «Leonovu družbu».

Ime joj je programom. «Leonova družba» mora da što prije započne izdavanjem priručnih filosofskih knjiga, u kojima će se sustavno obraditi pojedine filosofske struke i to pogledom na sadanje stanje znanosti i na potrebe savremene inteligencije.

Valja nastojati, da se oko «Hrvatske Straže» kao jedino filosofskog časopisa hrvatskoga, okupi elita katoličke inteligencije ne samo svećeničke već i svjetovnjačke ruke.

U ovu svrhu treba da se i lajička inteligencija dade na učenje filosofije. U našim katol. akad. društvima «Domagoju». «Hrvatskoj» i drugima treba da se oživotvori filosofijska sekcija.

U Zagrebu, kao sjedištu hrv. sveučilišta, treba da se počnu redovito održavati filosofijsko znanstvena predavanja za akademičku mladež, na kojima će se savremena pitanja i pojavi u javnom životu raspravljati s načelnog filosofijskog gledišta. Slična predavanja bi se morala uvesti u Beču u krugu ondješnjih kat. hrv. akademičara. Od prijeke je potrebe, da se ova praznina u našoj organizaciji popuni.

Napokon valja što prije podići na hrvatskom sveučilištu katedru kršćanske filosofije tako, da će se svima pružiti prilika, e se upoznadu sa onim najstarijim filosofijskim sustavom, koji je onamo od Sokrata i Aristotela sve do danas održao neoborivu superiornost nad ostalim filosofijskim sustavima, posvjedočivši se pred svijetom kao u pravom značenju sveđerna filosofija — philosophia perennis.

Glava, koja se je pognula Aristotelu i Tomi, ne će ni Kristu dugo moći uskratiti poslušnosti.

Biblijska kozmogonija u svijetlu novijih otkrića na istoku.

Piše: **O. Petar Vlašić, Dubrovnik.**

1. Važnost pitanja.

Pitanje*) o postanku svijeta, poimence o postanku čovjeka, vazda je savremeno i zanimivo. Odgovora bilo je dano već u davno doba, a što je koji odgovor stariji, to je iz već shvatljivih razloga, od veće važnosti. Ti odgovori drevnog doba sačuvani su nam u kozmogonijama[1]) raznih naroda.

Na prvom mjestu vazda je držana (i od nekatolika) u velikoj cijeni biblijska kozmogonija, koja se nalazi na prvoj stranici Sv. pisma, a obuhvaća čitavo prvo poglavlje Geneze[2]) i tri retka drugog poglavlja. Tu se pripovijeda, kako je Bog stvorio svijet i sve što je na svijetu u *roku od šest dana.* Toga radi prvo poglavlje Biblije zove se grčki *Heksaemeron,* što bismo mi hrvatski kazali: šestodnevje. Hebrejici ga zovu «*Berešit*» (= u početku), pače tako zovu i cijelu I. knjigu Sv. pisma (Genezu), jer tako počimlje ovo poglavlje.[3])

Pored biblijske kozmogonije nalazimo i u drugim starinskim spisima vijesti o stvaranju svijeta; tako kod Babilonaca, Asjraca, Egipćana, Persijanaca, Fenićana, pa Grka, Rimljana

*) Ovo je g. pisac predavao u kat. društvu «Bošković» u Dubrovniku 15. I. tek. god.

[1]) Kozmogonija je riječ grčkog porijetla (κόσμος = svijet, γόνος = postanak) koja znači: postanak svijeta.

[2]) Geneza je prva Mojsijeva knjiga, odnosno prva knjiga Sv. pisma. Zove se tako u grčkom jeziku, jer u istoj knjizi opisuje postanak svijeta i početak ljudskoga roda.

[3]) Berešit bara Elohim ethašamaim veetharez: u početku stvori Bog nebo i zemlju.

itd. Znalo se za takove vijesti već u staro doba, ali su u novije doba prošloga vijeka otkriti na istoku ispod ruševina Babilona i Ninive te dolje u Egiptu oko Heliopolisa novi spomenici sa doslije nepoznatim opisima stvaranja svijeta. Ti opisi puno su dotjeraniji od onih otprije nam poznatih, a slični su u nečemu bibliskoj kozmogoniji. Nije stoga čudo, da su ta otkrića pobudila interes izobraženoga svijeta. Bogata se je literatura zadnjih godina bavila i bavi se objelodanjivanjem tih iskopina prevodeći ih i uspoređujući ih sa biblijskim tekstom, da se onda dade sud za ili proti istinitosti Biblije već prema religioznom stanovištu dotičnoga istraživatelja ili prevodioca.

Iznosim ovdje biblijsku kozmogoniju, te kozmogoniju starih Babilonaca, Asiraca i Egipćana; davajući do prigode nekoja razjašnjenja k istim. Pri svrsi uspoređujem biblijsko kazivanje s jedne strane, te babilonsko, asirsko, egipatsko s druge strane. Uslijed te poredbe u velike će otskočiti prednost biblijskog kazivanja, koje baš u svijetlu novijih otkrića na istoku poprima novi pečat istinitosti.

Biti ću kratak, jer znam, da duljina umara, no baš toga radi, dopustit će mi se, da pripomenem, kako uslijed te kratkoće savršenost radnje puno trpi.

Literatura: H. Gressmann: Altorientalische Texte und Bilder zum Alten Testament I. B. Tübingen 1909. — J. Nikel: Das Testament im Lichte der altorientalischen Forschungen I. (Bibl. Zeitfr.[3]) Münster 1910. — Aem. Schöpfer: Geschichte der Alt. Testaments.[2] Brixen 1895. str. 7-31. — F. Hummelauer: Commentarius in Genesim (Cursus Scr. S.) Parisiis 1908. — Fr. Vigouroux: La Bible et les decouvertes modernes. I. Paris 1896. — G. Brunenge: L'impero di Babilonia e di Ninive, secondo i monumenti cuneiformi comparati colla Bibbia I. Prato 1885. — H. Zschocke: Historia sacra Ant. Test.[4] Vindobonae et Lipsiae 1894. — Schuster-Holzammer: Handbuch zur Biblischen Geschichte I. Freiburg 1910. — Fr. Loofs: Die Schöpfungsgeschichte. Tübingen 1900.

2. Biblijska kozmogonija.

Počnimo sa bibl. kozmogonijom Premda je većinom poznata iznosim ju ipak u cjelini, jer iznosim u cjelini i druge. Prijevod je hebrejskog izvornika.[4]) Ispuštam samo nekoje stavke, kojima se opetuje ispunjenje Božje naredbe.

[4]) Pošto je Daničićev prijevod ovoga poglavlja, kako sam se iz poredbe sa hebrejskim tekstom uvjerio, vjeran, to sam se njim ovdje poslužio.

Geneza: pogl. prvo:

1. U početku stvori Bog nebo i zemlju.

2. A zemlja bijaše bez obličja i pusta,[5]) i bijaše tama nad bezdanom[6]) i duh Božji lebdaše nad vodom.

3. I reče Bog: neka bude svjetlost. I bi svjetlost.

4. I vidje Bog svjetlost, da je dobra i rastavi Bog svjetlost od tame.

5. I svjetlost nazva Bog dan, a tamu nazva noć. I bi veče i bi jutro dan prvi.

6. Po tom reče Bog: neka bude svod posred vode, da rastavlja vodu od vode.

7. I stvori Bog svod i rastavi vodu pod svodom od voda nad svodom; i bi tako.

8. A svod nazva Bog nebo. I bi veče i bi jutro dan drugi.

9. Po tom reče Bog: neka se sabere voda, što je pod nebom na jedno mjesto i neka se pokaže suho. I bi tako.

10. I suho nazva Bog zemlja a zberišta vodena nazva mora, i vidje Bog da je dobro.

11. Opet reče Bog: neka pusti zemlja iz sebe travu, bilje što nosi po svojim vrstama i drvo rodno, koje rađa rod po svojijem vrstama, u kojem će biti sjeme njegovo na zemlji.

12. .... I bi tako. I vidje Bog da je dobro.

13. I bi veče i bi jutro dan treći.

14. Po tom reče Bog: neka budu svijetla na svodu nebeskom, da dijele dan i noć, da budu znaci vremenima i danima i godinama.

15. I neka svijetle na svodu nebeskom da obasjavaju zemlju. I bi tako.

16. I stvori Bog dva vidjela velika: vidjelo veće, da upravlja danom i vidjelo manje, da upravlja noću, i zvijezde... I vidje Bog da je dobro. I bi veče i bi jutro dan četvrti.

20. Po tom reče Bog: neka vrve po vodi živa bića, i ptice neka lete iznad zemlje pod svod nebeski... I bi tako...

22. I blagoslovi ih Bog govoreći: radajte se i množite se, i napunite vodu po morima i ptice neka se množe na zemlji.

[5]) U izvorniku «*tohu vabohu*», što bi označivalo kaotičnu masu.

[6]) «*Tehom*»; u Mardukovom eposu dolazi imenica istog korjena (Tiamat) za oznaku impersonificiranog božanstva bezdana.

23. I bi veče i bi jutro dan peti.

24. Po tom reče Bog: neka zemlja pusti iz sebe živa bića... I stvori Bog zvijeri zemaljske po vrstama njihovijem i stoku po vrstama njihovijem i sve sitne životinje na zemlji po vrstama njihovim. I vidje Bog da je dobro.

26. Po tom reče Bog: da načinimo čovjeka po svojem obličju, kao što smo mi,[7]) koji će biti gospodar od riba morskih i od ptica nebeskih i od stoke i od cijele zemlje i od svih životinja, što se miču po zemlji.

27. I stvori Bog čovjeka po obličju svojem, po obličju Božjemu stvori ga, muško i žensko stvori ih.

28. I blagoslovi ih Bog i reče im: radajte se i množite se, i napunite zemlju i vladajte njom i budite gospodari od riba morskih i od ptica nebeskih i od svega zvjerinja, što se miče na zemlji....

31. I pogleda Bog sve što je stvorio i gle, dobro bješe veoma. I bi veče i bi jutro dan šesti.

Pogl. 2. 1. Tako se dovrši nebo i zemlja i sav ukras[8]) njihov.

2. ... i počinu Bog u sedmi dan od svih djela svojih, koja učini,

3. I blagoslovi Bog sedmi dan i posveti ga, jer u taj dan počinu od svijeh djela svojih, koja učini.

Ne pretjeravam ni najmanje, kad kažem, da nijedno poglavlje Sv. pisma, kao i uopće nijedno poglavlje ma bilo kojeg djela na svijetu nema toliko komentara koliko ovo prvo pogl. Geneze, odnosno I. pogl. cijeloga Sv. pisma. Nije baš to pogl. dugo, ima samo 31 kratki redak, ali koliko je objamom kratko toliko je sadržajem dugo, koliko riječima maleno toliko mislima veliko. Koliko je redaka, toliko je problema, toliko je gorućih pitanja vazda starih i vazda novih, vazda savremenih, jer sijecaju u bitnost života ljudskoga.

Posvemašnjom sigurnošću znademo o *Heksaemeronu* ono,

[7]) Govor je u pluralu ne za to, jer možda bibl. pisac pretpostavlja više bogova, nego je to kazano majestetično, kao što i dandanas velike osobe govore o sebi u pluralu. I hebr. imenica, kojom se označuje Boga, redovito se rabi u pluralu; dakle Elohim mjesto Eloah.

[8]) U izvorniku *zebaam*, što bi značilo kako i Daničić (po njem.) prevodi: sva vojsko njihova. Ovdje to označuje *ukras* neba i zemlje, pa sam tako i preveo slijedeć Vulgatu (ornatus).

što je neprevarljivi tumač Crkva kat. proglasila, a to je: Bog je svojom svemogućom silom i dobrotom u početku vremena sve iz ničesa stvorio na svoju slavu a na sreću ljudi, te je pod utjecajem Božjim svijet poprimio današnji oblik. Na koji je način to učinjeno, odnosno, u kojem se baš smislu imaju uzeti oni dani stvaranja, o tomu se Crkva nije izjavila, te je egzegeti slobodno — predpostavljajuć gore rečeno — istraživati, pa svoja istraživanja objelodanjivati potkrepljujući dakako svoja opažanja vjerojatnim dokazima. Tako se je tečajem vijekova i radilo, pa za to imamo svu silu sistema (sedam je poglavitih), koji nam tumače Heksaemeron.

Bilo bi veoma zanimivo prošetati se kraj plodova toga umnoga rada: bilo bi napose zanimivo pregledati kako Sv. Oci Heksaemeron tumače, napose onaj veliki Augustinov um, koji je tri puta promijenio svoje mišljenje u ovome pogledu. No to bi nas daleko zavelo, a ne bi baš ni odgovaralo svrsi ovoga pisanja.

Ovdje ističem samo dvoje: nije potrebito, da dane stvaranja uzmemo u doslovnome smislu za rok od 24 sata. To je izrijekom naglasila biblijska komisija rješitbom od 30. lipnja 1909.

Može se dakle slobodno hebr. imenicu «jom» uzeti ne u običnom smislu za dan od 24 sata, nego za dugi rok vremena, za dugu periodu, pa i od više tisuća godina. Tim načinom puno se lakše dade dovesti u sklad I. pogl. Geneze sa rezultatima znanstvenog istraživanja na polju geologije, fizike, biologije, zoologije, antropologije itd. Premda strogo govoreći moglo bi se i doslovno tekst tumačiti za rok od 24 sata. Tome znanost ne bi mogla pravom prigovarati, jer Bog, koji je sve iz ničega stvorio, mogao je to stvoriti ili u jedan dan (pače u jedan čas), ili u šest naravnih dana, ili pustiti, da se sve jedno iz drugog razvija prema odredenim zakonima kroz dugi niz vjekova. Svemožnost njegova nema granica.

Drugo, što opažam, jest ovo: Tri zadnja dana Heksaemerona jesu samo upotpunjenje triju prvih dana, odnosno, medu trima prvim danima i trima potonjima vlada neka otajna harmonija, neki uski vez, koji se na prvi pogled ne opaža, ali baš zato, kad se opazi, daje posebni čar bibl. kozmogoniji. Četvrti dan odgovara prvomu: U I. je Bog stvorio svjetlost, u IV. ta je svjetlost usavršena pojavom sunca, mjeseca i zvijezda. — Drugi

je dan Bog stvorio svod nebeski i od njega razlučio more na zemlji. Ovaj se dan upotpunjuje sa petim, u kome su stvoreni stanovnici pod svodom nebeskim: *ptice*, te stanovnici voda zemaljskih: *ribe*. — Trećeg dana Bog je razlučio more od kopna, i pokazalo se suho, sa biljem: njemu odgovara šesti dan, u kome su stvoreni obitavaoci zemlje: životinje i ljudi.

Krasna u istinu harmonija, koja osobitim načinom otkriva premudrost Božju, otkriva onaj divni red, što se svugdje u naravi opaža, a koji um ljudski sili, da priznaje premudrog upravitelja svega.

3. Babilonska kozmogonija.

Babil. kozmogonija bila nam je otprije poznata po kršć. povjesničaru Euzebiju, koji je u svoj Cronicorum liber prior nešto o tom prenio iz djela babilonskog svećenika Berosusa (živio oko 300 g. pr. Is.). Isto tako i kod Damascija (ž. u 5. v. po Is.), koji je u djelu: «Quaestiones de primis principiis» prikazao jezgru babilonske predaje. No jedna i druga vijest nema velike važnosti već zato, jer je iz drugog ili trećeg vrela uzeta, dakle ne iz izvora. S druge strane kod Euzebija poprimila je grčku formu, a kod Damasciusa natrunjena neoplatonskim shvaćanjem.

Važnije je puno, što se je zadnjeg vremena na istoku otkrilo. A otkrilo se je dosta toga. Najglavnije otkriće za naše pitanje jest glasoviti *Enuma eliš epos*, inače zvan *Mardukov epos* po glavnom junaku pjesme. Otkrio ga je neumorni istraživač babilonskih iskopina *Georg Smith* g. 1845., pa ga je prvi i protumačio.

Pjesma potječe iz Asurbanipalove biblioteke (668-626 pr. Kr.) ali je sastavljena davno prije, po prilici oko 2000 godina i više prije Is. Napisana je staro i novo babilonskim pismom, na sedam tablica po kiticama; svaka kitica sa 4 retka. Pjesma je dosta duga; najdulje je opjevan postanak bogova i borba medu istima, napose borba Marduka (boga babilonskoga, kasnije *Bel*, koji se kao zmaj spominje u Danijelovoj knjizi) sa božicom *Tiamat*, koja je personifikacija oceana; ono što se u Bibliji u r. 7. I. poglav. Geneze zove «tehom», a znači baš vode, ocean, bezdan voda. U tom eposu, odmah na početku, pa i u IV.oj,

V.oj te i u VI.oj tablici nalazimo dragocjenih ulomaka, koji nam govore o postanku svijeta, o stvorenju čovjeka, a u mnogočem se sudaraju sa biblijskim kazivanjem. Nije čudo stoga, da je ovaj Enuma eliš epos izazvao golemu sensaciju.

Da čujemo u slobodnom hrv. prijevodu ono, što na naše pitanje spada.[9])

Mardukov epos.

I.a tablica:

Kad gori nebo još ne bi prozvano
Ni dolje zemlja po imenu zvana,
Nego opstojaše sami beskrajni ocean, prapočetnik,
Mumu i Tiamat,[10]) koje rodiše bogove.
Kad se vode njihove u jedno pomješaše,
I ptica nije bilo ni močvarnih otoka,
Kad bogovi još ne opstojahu, niti jedan,
Kad se imena još nije nadjevalo ni sreće se dijelile.
Tada bjehu stvoreni bogovi posred oceana
Lahmu i Lahamu[11]) stupiše u život.
Dugo vremena prođe.
Tada bijahu stvoreni Aušar i Kišar.[12])
I opet dugo vremena prođe, pa od njih se rodiše
Anu,[13]) njihov sin, vladar sveopći.

Slijedi postanak drugih bogova, te njihovo življenje i borba među njima, što za naše pitanje nema posebne važnosti; a da pravo kažem, nije vele ni zanimivo gledati ta božanstva kako jedan drugom zavidi, gleda uništiti, stranke se stvaraju, pa se međusobno i kolju.

To je sve opisano u tablicama I, II, III i IV.

Pri svrsi V. tablice čitamo nekoliko kozmogoničnih redaka: Tu nam se opisuje svršetak borbe Mardukove (bog svijetla Bel) protiv božice Tiamat (božica tame, oceana, bezdana). Od tjelesine Tiamatine sačini Mārduk svod nebeski i zemaljsko tlo.

[9]) Prijevod Mardukovog eposa kao i ostalih pjesamā, koje slijede učinio sam po njemačkom prijevodu znamenitog Gressmanovog djelā: «Altorientalische Texte und Bilder» i td. (v. literaturu), u kome se nalāze u cjelini svi ovi spjevi.

[10]) Mumu i Tiamat rek bi da su identična božanstva, personificirani kāos; ono što u Bibliji čitamo «tohu vabohu» te u istom retku «tehom».

[11]) Bogovi nepoznatog značenja.

[12]) Aušar je bog, koji predstavlja gornji dio svemira, a Kišar donji dio.

[13]) Anu je bog neba.

Da čujemo to stvaranje po riječima izvornika:

Pristupi gospodar k tjelesini Tiamate,
Sa svojim buzdovanom razmrska joj lubanju
Prereza žile njezine krvi
I zapovjedi sjevernom vjetru, da ju sakrije.
Kad to videše njegovi roditelji, radovaše se i klikovaše,
I prinješe mu na poklon svakovrsne darove.
Tad počinu gospodar promatrajući njezinu lješinu,
I razdijeli kolos, po umnom planu:
Razdijeli ga kao sploštenu ribu u dva dijela
Jednu polovinu razastre i njome pokri nebo;
Tada povuče ogradu, i postavi čuvare,
Zapovjedi im, da ne dopuste vodi prijeći.
Pređe nebesa, posjeti mjesto,
I dodje pred ocean, pred stanom Nudimmuda,
Izmjeri gospodar gradevinu oceana,
I tu sagradi palaču po svome ukusu, Ešarra.[14])
U palači Ešarra, sličnoj nebesima
Stavi da stanuju Anu, Elil i Ea.[15])

Peta tablica.

Načini pribivališta za velike bogove,
Za zvijezde, njihovu sliku, postavi Lumaši,
Ustanovi godinu, postavi granice,
Za dvanaest mjeseci odredi po tri zvijezde.

Šesta tablica.

Šesta tablica opisuje u kratko stvorenje čovjeka:

Kad Marduh čuriječ bogova,
Srce ga potaknu, da stvara;
Te otvarajući svoja usta kaza Ei,
Što mu na srcu ležaše sve očitova:
Krv ću svoju sakupiti i kosti tome pridodati,
Hoću čovjeka načiniti, pravoga čovjeka.
Čovjeka ću stvoriti, da obitava na zemlji,
Njima ću na srce staviti štovanje bogova.

[14]) Ešara je babilonski Olimp, stan bogova na zemlji.

[15]) Anu je kako smo vidjeli bog neba, Elil bi bio bog nebeskog ekvatora, a Ea božica mudrosti.

Drugi babil. opisi stvaranja svijeta.

Osim spomenutog Mardukovog eposa, našli su se među istočnim iskopinama ulomci nekog babil. religioznog obrednika (rituala), u kome je početak kosmogoničan. Spis je pronašlo njemačko istočno društvo (Deutsche-Orient-Gesellschaft) u Babilonu, a prvi objelodanio u prijevodu F. H. Weissbach («Babilonische Mis ellen» četvrti sveščić znanstvenog izdanja pomenutog društva. Leipzig 1904). I u njemu je više govora o teogoniji, nego o kosmogoniji.

Tu čitamo:

Kad je Anu nebo stvarao,
A Nudimud ocean, svoj stan
Uzme Ea u oceanu ilovače
I stvori boga opeka, da gradi kuće:
Stvori trstike i šume za gradnju.
Stvori boga drvodjelca, i boga kovača i Aruzu
Stvori brda i more, [da dovrše gradnju.
Stvori boga zlatara, Niangalu, i boga kamenodjelca.

Slijedi o stvaranju drugih bogova velikih i malih, nakon česa:

Stvori ljude, da provedu bogoštovje.

Od manje su važnosti druga dva babil. spomenika, koji po svoj prilici potječu iz Asurbānipalove biblioteke u Ninivam (668-626 pr. Kr.) U prvome se opisuje stvaranje živih bića, u drugome stvaranje mjeseca i sunca. Rādi čestih opetovanja riječi i misli veoma su nejasni, a baš ni ne sadrže ništa osobita za kozmogoniju. Oba su otisnuta u prijevodu u spomenutom Gressmannovom djelu.

Vele važna je pjesmā o stvaranju, napisana novobabil. pismom, nađena od H. Ramsasa g. 1882. u Abu-Habba (sjeverna Babilonija), a prevedena najprije od Zimermanna kod Gunkela: Schöpfung und Kaos.

Glasi ovako:

Još nije bilo čiste kuće, božje kuće na čistome mjestu,
Trstika još ne bijaše proklijala, ni zgrada ijedna gradena.
Opeke nijesu bile postavljene, ni temelj udaren.
Kuća nijedna dogradena, nijedan grad sagraden,
Nipuz[16]) nije bio sazidan, ni Ekur[16]) sazidan
Uruk[16]) nije bio učinjen, ni Eanna[16]) stvoren
Ni Ozean[16]) stvoren, ni Eridu[16]) sazidan
Nije bilo nijedne čiste kuće, božje kuće,
Sve zemlje bijahu samo more.
U doba, kad posred mora bijaše kao jedan otočić,
Tada bi stvoren Eridu i Ezagilla zidan,
Babel bi sazidan, Ezagilla dovršen.....

[16]) Gradovi na istoku.

Marduk stavi na površinu voda pleter od trstike,
Stvori zemlju i razaspe ju okolo pletera od trstike,
Da tu bogovi po miloj volji počivaju.
Stvori i ljude, stvori Aruzu i s njime ljudski rod,
Stoku poljsku, živa bića, stvori na polju
Tigris i Eufrat stvori i postavi ih na njihovo mjesto
Dobrim imenima prozove ih.
Stvori travu, rogosovinu, trstiku i grmlje od trstike.
Travu poljsku stvori on.
I zvijeri poljske sa njihovim mladima,
Divljeg bika, mater ovcu i njezina mladog jančića
Vrtove i šume, jarca i divljeg jarca (divokozu).
Gospodin Marduk načini u moru jednu teracu
I pokri ju travom, i stvori drveće
Udari temelj, sagradi kuću, grad napravi
I napuči ga narodom velikim.

Zapis protiv boli od zuba.

Na originalni način prikazano je stvorenje svijeta u jednom zapisu protiv boli od zuba. Pisan je novo babilonskim pismom, preveo ga i protumačio M. Meisner u «Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft» 1904, treći sveščić. U njem se prikazuje crva uzrokom boli od zuba, a pri tom se tumači na koji je način crv došao u zub, pače na koji je način stvoren on i druga bića.

Kad je Anu nebo stvorio,
A nebo zemlju stvorilo,
A zemlja rijeke stvorila,
A rijeke jame stvorile,
A jame blato stvorile,
A blato crva stvorilo.
Tad dođe crv plačući pred Šamaša
Pred Eom proljevaše suze svoje:
«Što ćeš mi dati za hranu,
Što ćeš mi dati za piće?»
— «Dati ću ti zrelih smokava i soka od šipaka».
«Što će mi zrele smokve i sok od šipaka?»
«Podigni me i daj mi da stanujem među zubima i čeljusti
Ja želim piti krv od zubiju,
I gristi ću korjene od zubiju na prednjim čeljustima....»
Jer si to kazao o crvu,
Neka te Ea udari jakom rukom.

4. Asirska Kozmogonija.

Asirska kozmologija prema onome, što se doslije otkrilo, u mnogočem je slična babilonskoj. Tome se nije ni najmanje čuditi. Ovdje babilonskog boga Marduka (Belu) zamjenjuje asirski narodni bog *Ašur,* istovjetovan kasnije sa Aušurom. Kao glavni tekst ove kozmogonije jest onaj, koji potječe iz Asurbanipalove biblioteke u Ninivama, a koji se sasvim krnjasto sačuvao. Prazninâ ima sijaset, te je teško jednu cjelinu podati.

Evo nekojih ispresječenih izraza, koji podsjećaju na Mojsijev Heksaemeron i na bab. kozmologiju.

Kad je odredio dane... i noćne straže stvori Ašur široko more... stvori bezdane...

.... Ašur kaza bogovima: Povrh oceana, stana Nudimuda...

... Ispod oceana utemeljio sam mjesto... Sagraditi ću kuću, da bude na obitavanje...

nad svim, što su ruke tvoje stvorile... oni su se veselili, bogovi...

Isto tako nejasnih i ispresjecanih izraza kozmologičnih nalazimo na jednoj Senaheribovoj gradevini, kraj grada Asura, koju je otrag malo otkrilo napomenuto njemačko orijentalno društvo. Tekst je objelodanio Meisner i Rosth: Die Baninschriften Sanheribs, Leipzig 1904. Pošto je i ovaj tekst još nejasniji i nepotpuniji od prvog, to ga i ne prevadam. U njemu je govor o borbi bogova, o čemu je na dugo — kako kazah — u Marduk ovom eposu, samo što je i ovdje kao u gornjoj vijesti Ašur na mjesto Marduka. Tiamat igra važnu ulogu, kao i u Marduk ovom eposu. Pri svrsi je dugi niz asirsko-babilonskih bogova.

5. Egipatsko kazivanje o stvaranju svijeta.

Prelazeći na Egipat, koji barem mi pribrajamo istoku, ako i ne spada baš pod taj naziv, nalazimo i tu opis stvaranja svijeta, no opis dosta mršav i dodiran samo u nekojim točkama sa bibl. i babilonsko-asirskim. Taj je opis zabilježen na papirusima, koji potječu od g. 311-310 pr. Kr., no svakako su davnijeg podrijetla, što se sadržaja tiče. Ulomak su nekog vračarskog djela, koje se bilo postavilo u grob nekog odličnika, da ga na onom svijetu brani od zmaja Apophis zvanog. Zato se i zove djelo «Apophisova knjiga» ili točnije «zapis protiv Apophisa». Sad

se čuva u britanskom muzeju, a prvi ga je objelodanio Bude g. 1890. — Evo u prevodu, što se našeg pitanja tiče:

Svevišnji govori — govori iza kako je postao:
Ja sam onaj, koji kao Keperi[17]) postadoh,
Tek kad ja postadoh, postade ono što je imalo postati;
Sve ono, što je imalo postati, postade, nakon što ja postadoh.

Mnogo je bića, koja potekoše iz mojih ustiju.[18])
Nebo još ne bijaše postalo, — ni zemlja još ne bijaše postala.
Ni tlo zemaljsko još ne bijaše stvoreno,
Niti je crva bilo na tome mjestu....

Ja promišljah u svojemu srcu
I stvorih sva bića, dočim prije bijah ja sam.
Jer još ne bijah ispljuvao Šu[2] ni Tefenu[2],
Nikoga još ne bijaše, ko bi bio sa mnom stvarao,
Ja sve zasnovah u svome vlastitome srcu.

I postadoše mnoga bića od bića
U bićima roditelja i u bićima njihovih sinova.
I ja ispljuvah Šu i Tefenu
I dok prije bijah ja jedan bog sad se stvoriše tri boga:
Ja stanovah na zemiji, a Šu i Tefene jaukahu po nebeskom oceanu.
One mi donesoše moje oko,
I ja ga postavih sebi u glavu i plakah
I tako postadoše ljudi iz suza, koje potekoše iz moga oka.

Tada se rasrdih na samoga sebe, kad to vidjeh,
Da je netko drugi ondje, gdje ja prije sam bijah,
I on sada vlada čitavom zemljom...[19])

---

[17]) Keperi je bog sunca, koji se štovao u Heliopolisu, istovjetovan sa bogom Skarabeus.

[18]) Kako se i niže kāže, po ovoj egipatskoj pjesmi, stvaranje svijeta, napose stvaranje bogova nastalo je uslijed pljuvanja boga Keperi.

[19]) Imade i jedna druga egip. pjesma, u kojoj se opisuje boga *Ptaha* kao stvoritelja. Početak spomenika nadenog u memfičkom hramu manjkav je; medu čitljivim redcima čitaju se i ovi: Ptah bijaše zadovoljan kad stvori sve stvari... On je stvorio bogove, gradove sazidao, države utemeljio. On je stavio bogove u njihove hramove, njima slične likove na njihovo zadovoljstvo načinio...»

6. Poredba.

To bi eto bile poglavitije istočne kozmogonije. Poredimo ih časkom, da vidimo sličnosti i razlikosti, stavljajući s jedne strane biblijsko kazivanje, a s druge babil. asirsko i egipatsko.

a) *Sličnosti:*

Imade više dodirnih točaka među ovim kozmogonijama. Evo ih nekoliko:

1. Pc svima izlazi, da je svijet stvoren. Bilo je naime neko doba, kad ničesa nije bilo.

2. U početku stvaranja bila je neka kaotična vodena masa. Biblija to zove «tehom», a u Mardukovom eposu to se personificira u božici sličnog imena *Tiamat*.

3. U Bibliji čitamo, da je Bog rastavio tu vodenu masu u dva djela: u vodu nad svodom nebeskim i vodu pod svodom nebeskim. Od prvog dijela postade nebo, od drugog zemlja. Slično u Mardukovom eposu: personificirani kaos božica Tiamat prepolovljena je, te od jednog dijela njezine tjelesine bi učinjeno nebo, a od drugoga zemlja.

4. Kao u Bibliji tako se i u babil. kozmogoniji spominje izrijekom stvaranje sunca, mjeseca i zvijezda, te bilja i životinja.

5. U Bibl. se kaže, da je Bog stvorio sunce, mjesec i zvijezde, da budu znaci vremenima, danima i godinama, slično proizlazi i iz Mardukovog eposa (V. tabl.), gdje se među inim veli: za dvanaest mjeseci (t. j. za godinu dana) odredi po tri zvijezde.

6. Po Bibliji Bog kad hoće da stvori čovjeka, kao da neko vrijeme promišlja, kao da se s kime svjetuje: i babilonski Bog Marduk, kad hoće stvoriti čovjeka, promišlja i dogovara se sa božicom mudrosti Ea.

7. Mardukov epos napisan je na 7 tablica, što nekako podsjeća na sedam dana bibl. kozmogonije (šest dana stvaranja i 7. dan počinka). No pojedine tablice ne odgovaraju pojedinim danima biblijskim.

b) *Razlikosti.*

Pored tih sličnosti opaža se i velika razlikost među bibl. kozmogonijom, te bab., asir. i egip. Evo nekoje:

1. U biblijskoj kozmogoniji vlada skroz i skroz čisti monoteizam, u onim drugim kozmogonijama naprotiv do skrajnosti razvodnjeni politeizam.

2. Po Bibliji višnji Bog jednom riječi sve je iz ničesa stvorio, a On sam stvoren nije; po pripovijedanju onih drugih naroda i bog je stvoren, t. j. bogovi su vremenom nastali iz besvjesne kaotične mase Apsu-Tiamat.[20])

3. Po Bibliji svjetlost je nešto od Boga stvoreno: u Mardukovom eposu ta je svjetlost božanstvo u Marduku personificirano.

4. Biblija postepeno prikazuje proces stvaranja sviju stvari: u bab. asirsk. i egip. vijestima vlada čitava zbrka da se ne zna početka ni svrhe.

5. Po bibl. kazivanju Bog ostaje vazda u svome dostojanstvu stvarajući pojedine stvari; u Mardukovom eposu naprotiv bogovi se uznemiruju, svadaju, kolju među sobom .

6. Po Bibliji Bog se veseli stvorenju (I vidje Bog, da je dobro...), po egipatskom kazivanju bog (Keperi) žalosti se i srdi nakon stvaranja.

7. Biblijsko kazivanje u svemu je naravno, dosljedno, jasno, uzvišeno, kazivanje ostalih kozmogonija naprotiv je nenaravno, u mnogočem nedosljedno, u svemu maglovito, na mjestima do skrajnosti smiješno. Zar nije n. pr. smiješno, kad egipatski bog Keperi kaže, da je pljuvajući stvorio dvije božice, odnosno rodio dvije kćeri Šu i Tefenu? Ili kad isti kaže, da su ljudi postali od suza, koje potekoše iz njegova oka? Koliku prednost pred tako smiješnim opisima imade onako uzvišeno biblijsko kazivanje!

K ovima mogli bismo još nekoje razlikosti pridodati, koje kratkoće radi ispuštam.

---

[20]) Lijepo veli Dr. Loofs (u gore naznač. djelu str. 11): U kozmogoniji drugih naroda, napose u babilonskoj, postanje svijeta usko je spojeno sa postanjem bogova. Bogovi se pribrajaju povijesti ovoga svijeta, oni pače sačinjavaju jedan dio te povijesti: početak njezin. «Kad gori ne bi još nebo prozvano ni dolje zemlja po imenu zvana, kad još bogovi ne opstojaše... tada bijahu stvoreni bogovi...» Tako čitamo u Mardukovom eposu. Koli je dostojanstva puna prema tome vijest Biblije: U početku stvori Bog nebo i zemlju. Cr. ovaj svijet, nebesa i zemlja sa njihovim ukrasom sve to naša (bibl.) povijest skuplja ujedno i stavlja nasuprot Bogu, koji opstojaše, kad je bio početak sviju stvari. — Nijedan krivi poganski ton ne smućuje divni akord božanskog «Fiat — neka bude», koji se osam puta ponavlja.

Rezultat poredbe.

Ostaje da još na jedno pitanje odgovorimo, a taj odgovor biti će rezultat svega onoga, što doslije iznijesmo.

Pita se naime, što se ima držati ob ovoj sličnosti i razlikosti među biblijskom i ostalim istočnim kozmogonijama? Koliko to utječe na istinitost bibl. kazivanja?

Četiri su mogućnosti, kako su nastale pojedine kozmogonije:

1. Svaka je postala za sebe, neovisno jedna od druge.

2. Babilonska, asirska, egipatska kozmologija ovisna je od biblijske.

3. Biblij. kozmogonija ovisna je od istočnih.

4. Sve četiri obradene su na temelju starodrevne predaje, koje bi potjecale od prvoga čovjeka Adama, a ovima je sam Bog objavio, jer sam po sebi nijedan čovjek nije mogao stalna što znati o stvaranju svijeta pošto nijedan nije bio prisutan.

Prva je mogućnost *nevjerojatna*. Kad bi se dopustilo da je svaka kozmogonija postala za sebe posve neovisno, lasno bi bilo shvatiti razlikosti među istima, ali bi bilo nemoguće riješiti odakle onako velika sličnost.

Druga mogućnost protivi se *povjesti*. Stalno je da su bar babilonske i asirske kozmogonije starije od biblijske; one su napisane po prilici oko 2200 godina pr. Isusa, biblijska ne bi bila nego tek za Mojsija oko god. 1500 pr. Isusa, dakle 700-500 godina poslije onih babil. Dosljedno one se nijesu mogle oslanjati na biblij. kozmogoniji.

Treća se mogućnost ne bi protivila bož. ugledu Biblije: znamo bo za stalno, da su se sv. pisci kadikad poslužili ispravama i poganskih pisaca, u koliko su odgovarale istini i svrsi nadahnute knjige; ali se tom hipotezom nikako ili bar odveć teško mogu protumačiti onako velike razlikosti.

Ostaje dakle *četvrta mogućnost:* Sve četiri kozmogonije potječu od Adama, a Adamu je sam Bog objavio; obradene su na temelju starodrevne predaje. Ta se je predaja kod Babilonaca, Asiraca, Egipćana tekom vijekova izobličila, obavila mitološkim, politeističkim, donekle i panteističnim ruhom, dočim se kod Hebrejaca uslijed osobitog Božjeg nadziranja u čistoći sačuvala.

Ova hipoteza ima mnoge prednosti. Ona nam

1. sasvim lako riješava sličnosti i razlikosti među pojedinim kozmogonijama.

2. ona bibl. kazivanje rasvjetljuje s kazivanjem starih istočnih naroda.

3. ona svjedoči, da je prava istina ono, što se u Bibliji čita o postanku svijeta i ljudskoga roda, jer se eto s time slaže i starodrevno kazivanje drugih istočnih naroda, onih naroda, gdje je koljevka ljudskoga roda.

U svijetlu dakle novijih otkrića na istoku utvrduje se eto biblijsko kazivanje novim dokazima, što je i za utvrdenje naše vjere od goleme važnosti.

Naše seljaštvo i budućnost.

Piše: **Dr. A. Alfirević, Split.**

1. Poezija. — Zvanje seljaštva.

Flamski novelista H. Conscience opisuje u pripovijesti «Regrut» tako čuvstveno seljački prizor: Trina dolazi u grad, da vidi slijepog vojnika Jana. Svome zemljaku kapralu Kobi pripovijeda pred bolnicom o kući. I ovaj na to ponikne pogledom. Pred oči mu se niže niz slika o seocu, livadama, zelenim lipama uz crkvu. Trina se preplaši i pita ga, nije li što neugodna rekla. «Niste, nijeste» prenu se kapral, «nego ću vam reći, pričinilo mi se, da vidim naše seoce obasjano suncem. Sve sam tako živo vidio. Toranj crkveni, jest, upravo toranj i kuće, i našu kuću. Moj otac je upravo vezao snopove, a majka mu pomagala. O meni su razgovarali. Da sam im tamo, ne bi se oni ovako patili. Prihvatio bih snopove snažnom rukom i... Ah, oprosti, Trino, vidiš, kao da nijesam pri sebi, dođe to tako ovdje, daleko od doma i svojih».[1]) I ne može drukčije da misli, ko je mladost sproveo na selu. Svaki te kutić veže. Čak se i u starosti ugodno toga sjećaš. Seljak to osjeća još više. I vinogradi, i livade, štale, životinje, sve mu živo progovora i sa svačim se razgovara. Ljubi on sve. U kućici vidi svoju slobodicu, u nedjelji dan odmora i veselja, u djeci svoje pomladenje i veselje, u kori tvrdog kruha svoju dobru volju. I lijepi običaji o Božiću, Uskrsu, o ženidbi i

[1]) H. Conscience, Regrut, str. 51. (Svjetska knjižnica, knjiga 3. Knjižara Novine, M. Kelović. Zagreb.

kumovanju sačinjavaju dio seljačke duše. To se osobito zrcali u pjesmi i popjevci. Uistinu je život seljaštva pun poezije jednako, kakav je bio i u doba Vergilovih pjesama — *de vita rustica.*

Lijepa strana seljačkog stališa još većma otskače, kada se usporedi sa životom u gradu. — Gradani se gospodske ruke ćute blaženim, ako mogu izići za par sati slobodno u prirodu. Kolika je razlika u zdravlju, lako se sudi po blijedom licu gradskog čeljadeta i rumenom seoskog mladića. Stoga liječnici i tjeraju bolesne na selo, preporučuju da uzmu seljanke kao dojilje za bogate mališe. Gradski pak radnici žive kukavno, od ruke do ustiju, o sreći dana i milosti poslodavca. Rijetko je sit, a ako ga Bog obdari djecom, upada iz nevolje u bijedu. U duševnim idejama spreman je svagda na promjenu, jer nema baštinjene predaje ni dovoljne naobrazbe za samostalno uvjerenje. — Seljaštvo uz to snabdijeva gospodu i radništvo mesom, biljem, kruhom. I bez tih stvari ne može niko biti. To se je tako pipateljno osjetilo u ovom ratu. Ne veli stoga uzalud sv. Pismo, da je *rusticatio creata a Deo.*[2])

Seljaštvo je očevidno veliki čimbenik u pitanju opstanka i razvitka svakog naroda. Za naš se hrvatski narod može bez pretjeravanja ustvrditi, da je naše seljaštvo srčika njegova.

Nu žalibože moramo priznati, da je ovaj ratni požar uništio veliki dio seljaštva svukamo, pak i kod nas. Prema tome nam prijeti, da će produkcija hrane u našoj domovini pasti radi znatnog smanjenja radnih sila. Nu prijeti i gora pogibelj: smanjenje pomlatka. Da su gradski ljudi zaraženi Malthusovim idejama, to je poznato urbi et orbi, te od njih ne možemo očekivati skorašnje ispunjenje sadašnjih gubitaka. Dapače će uslijed većih skupoća (doduše kao nuzgrednog povoda, jer je glavni udobnost i bezbrižnost, kao i pomanjkanje vjere, koja je jedina kadra pravo regulirati ljudske strasti) djece kod gradana biti sve to manje, a i to će biti krživljavija.

Za napoleonskih su ratova u Njemačkoj dijelom rat, djelomično eksatematična vrućica i trbušni tif doveli bili pučanstvo do polovice. Netom su svršili ti ratovi i jedva prošla jedna generacija, pučanstvo je poraslo brzo do starog broja i dapače je došlo bilo do prenapučenosti obzirom na ondašnje gospodarstvene prilike. Seljaštvo je tu preporodilo narod. cjelinu, i ako je tada

[2]) Sirah, 7, 16.

u očima vodećih faktora seljački stališ razvio malo ili gotovo ništa. Hoće li ovako i kod nas Hrvata biti iza ovog rata?

Neke okolnosti mirnog promatrača sile u tom pogledu na rdave slutnje.

Koje su te okolnosti?

To su u prvom redu one, koje će navesti na

2. zapuštanje seljačkog stališa iza rata.

Gradovi imadu veliki upliv na seljaštvo. «Mestni vpliv je zatiral na kmetih preproste šege in navade, lepe praznike in slovesnosti, vzbujal nezadovoljnost, strankarstvo, nemir in vojsko, zamorjeval v kmetski duši veselje in zmisel za srečno samostojnost in prostost kmetskega stanu, pehal kmeta v dolgove, za katere ni mogel plačevati obresti, in trgal ljudstvu iz srca vse prave kmetske vzore» tuži se dr. A. Pavlica za Slovence.[3]) Isto vrijedi i za naše krajeve, posebno ondje, gdje se pojavljuje industrija u jačem opsegu.

a). Nema sumnje, da će se iza ovog rata moćno dići *industrija* u austrijskoj monarhiji. Od par decenija doživljuje Austrija prelaz agrarne države u industrijalnu. U Engleskoj se je obavio taj čin već pred 150 godina, jer je okružena morem mogla da dovodi i odvodi jevtino stvari i poveća kapitale. Seljački je stališ ondje spao uslijed industrije na minimum. Glavni uzrok toj pojavi leži u tome, što svak, pak i seljak gramzi za većim nadnicama. Ove podaju dakako tvornice i s njima spojena trgovina. Industrija se je danas svukamo tako razmahala, da postoji kao glavno vrelo državnih daća i nameta, te je država gotovo moralno nemoćna, da zaštiti seljačke radne sile u korist agrarnosti naprama industriji. Uz to nigdje kao u industriji kapital sebe se množi tako brzo, te dosljedno brzim tempom idemo i mi k industrijalnoj pretežnosti zemlje. To znači neprestano zapuštanje i padanje seljačkog stališa. — Kako pak industrija diže i povećava trgovinu i promet, indirekte je uzrok, da se mora veliki dio seljaštva staviti na raspolaganje i ovim granama narodnog gospodarstva (n. pr. za željeznice, parobrode, magaze, kola itd.) Ovo se događa u našim primorskim gradovima, gdje

[3]) Čas, 1917., str. 27.

je još seljaštvo jedan dio gradskog pučanstva. Rade ide u svaku službu, da dode samo do veće i stalnije nadnice. To je za sada stvaranje poluproletarijata, koje će u drugoj generaciji postati pravo radništvo, kojemu je sva imovina u 10 prsta.

U srednjoj Dalmaciji ima nekoliko tvornica (cementa, karbura itd.), koje se podigoše zadnjih 5-8 godina. Tamo je ušlo bilo pred ratom nekoliko tisuća seljaka u stalnu radnju. I to su seljaci između 18 i 45 godine. Dakle time ljudi u najboljim godinama izgubljeni za intenzivni agrarni rad. I poslije će rata ove tvornice povećati rad, jer će porušeni gradovi, nove luke, reguliranje rijeka trebati više cementa, te će stoga još više one uzeti radnih sila iz svoje okolice, iz seljačkog stališa. U tom je pogledu jednako i u drugim hrv. zemljama, gdje se podignu tvornice ili rudnici.

b). Druga je pogibelj po seoski stališ *iseljivanje* preko Oceana. «Zadnjih 10-15 godina preotela je seoba iz hrvatskih zemalja u Sjev. Ameriku takav mah, da ona postaje pravom pogibelju za naš narodni opstanak. Po službenoj amerikanskoj statistici emigracija iz Hrvatske i Slavonije u sjedinjene države Sjeverne Amerike iznosila je 1899. godine 13.574, a god. 1907. (prije krize) 47.826. Popriječno se može uzeti, da se godimice iseli iz Hrvatske i Slavonije u Sjevernu Ameriku 40.000 osoba, ne računajući amo Istrane, bunjevačke Hrvate, te Hrvate iz Ugarske i dolnjo-austrijske Hrvate, te Hrvate iz Bosne i Hercegovine. Iseljuje se svega godišnje do 60.000 ljudi», tužio se je na katol. hrv. sastanku u Ljubljani g. 1913. dr. K. Janda.[4]) K ovome se može mirne duše nadodati, da je od tih 60.000 osoba 95 po sto iz seljačkog stališa.

Koji su uzroci iseljivanja?

Kome je dobro kod kuće, taj se ne seli. I našem seljaku u mnogočem nije dobro. U spomenutom je referatu naveo dr. Janda[5]) ove uzroke iseljivanju: «Osim pomanjkanja industrije imade i drugih okolnosti, koje sile našega seljaka na iseljivanje. U prvom redu su to nesređene gospodarske prilike, po seljaštvo skroz pogubno imovinstvo, a napose nasljedno pravo, neprovedena organizacija kredita, cijepanje seljačkog posjeda, potpuno pomanjkanje modernih socijalnih uredaba i zakona za

[4]) Spomen-knjiga o II. hrv. kat. kongresu u Ljubljani 1913., str. 78.

[5]) ib. str. 79.

zaštitu seljaka i radnika, neobrazovanost i nepismenost naših seljaka. K svemu tomu nadošle su još parcelacije zemljišta. U kratko vrijeme pokupovani skoro svi veleposjedi u Hrvatskoj i Slavoniji i parcelarno rasprodani seljaštvu, i ta činjenica u dvojakom pravcu djeluje na iseljivanje.

S jedne strane nestalo je veleposjeda, kod kojeg je seljak mogao uvijek zaslužiti koju svoticu gotovog novca, a mogao je u nuždi naći i pomoći. S druge strane seljak je na vjeru kupio zemljište, pak sad mora da to otplati. Rokovi otplate su kratki. Iz svog posjeda te kupovnine ne može izvući, pa mu tako ne preostaje drugo, nego poći u Ameriku i s novcem tamo zasluženim dug isplatiti». K ovome bi se moralo nadodati, da je u vinorodnim krajevima Istre i Dalmacije i filoksera uzrokom iseljivanja, te neprestano parceliranje zemljišta uslijed nasljednog prava. Filoksera je naime prebrzo uništavala, da bi mogli seljaci podići nove nasade pomoću amerikanske loze; nasljedni zakon prouzrokuje u seljačkom stališu gotovo redovito, da djed doživi siromaštvo unučadi, ako se ova podijeli. Iznimka je, ako se ovo zadnje ne dogodi. I konservativnost je seoska mnogom zlu kriva, jer se seljaci ne puštaju racionalnom obrađivanju; s teškom mukom uvode na polje moderna ratila. Dakako i slaba prometna sredstva spriječavaju laku unosnu prodaju agrarnih proizvoda. Gospodarski ugovori sa stranim državama (n. pr. svojedobno poznata klauzula o vinu u ugovoru s Italijom) nijesu vazda povoljni po domaće gospodarstvo.

Uslijed iseljivanja izgubljene su za poljodjelstvo tolike radne sile. Kako pak to djeluje indirekte i na padanje poroda, zgodno je osvijetlio na ljubljanskom spomenutom sastanku dr. P. Trbuha[6]): «Kod kuće ostaju žene i starci. Djevojke se ne mogu udati, jer nema mladića. Uslijed toga vreba više djevojaka na jednog mladića; on odabire, koja više dade, pa nije čudo, da miraz jedne seljačke djevojke u mnogim krajevima iznaša po 5000 fr., 2000 fr. je minimalni miraz. Toga radi se roditelji boje djece, osobito ženske, pa se i u tome ima tražiti uzrok poznatom zweikinder sistemu».

Hoće li ovo iseljivanje pasti iza rata?

[6]) ib. str. 138. — Za Prusku se tuži J. Grassl: «Das Land ist, wie die Statistik unwiderleglich darstellt, die Kinderstube und das Alterheim der Nation geworden. Es ist also die Herberge derjenigen Altersstufen geworden, die Geld verzehren und nicht Geld bringen». (Hochland, 1917, str. 690).

Na prvi bi pogled izgledalo, da će valjda sasma i prestati, jer je toliko seljaštva poginulo za rata i ostati će mnogo praznina na selima i seoskim poljima. Nu pri tome ne smijemo izgubiti s vida jednu činjenicu, koje nije bilo za predašnjih ratova. Konje i tegleću marvu uzela je vojna oblast, a seljak je dobio novac, a novac? Teško da će ga seljaci uslijed neprestanog porasta skupoće u svim i najnužnijim predmetima očuvati do iza ovog rata, pak s njime opet nabaviti nužne životinje. I tako će lako mir zateći polje zapušteno, kuću bez stoke i novca. Po tome će naše seljaštvo iza rata opet lako prihvatiti za iseljenički štap.

Iseljivanje bi iza rata mogle da spriječe nove tvornice, uopće povećana industrija. Nu teško da se ova u hrvatskim krajevima toliko digne, da bi se zaposlilo veliki broj osiromašenih seljaka. Nu i kada bi to pošlo za rukom, odatle je malo utjehe za domaće poljodjelstvo, kako smo vidjeli gore.

Ne bi li se moglo zakonom zabraniti iseljivanje?

To bi se moglo za državu, t. j. neka seljaci ostanu unutar države. Ali jeli se time može zaustaviti propadanje i zapuštanje seljačkog stališa? Ne; seljaci će jednako potražiti tvornice i gradove po našim i nehrvatskim krajevima. Bijeg sa sela ispred siromaštva ne može nijedan paragraf onemogućiti. Poljodjelstvu je jedino onda zgodno doskočeno, ako seljačkom stališu podava nužno za život i ma koji pretičak.

Ovo zadnje treba slijediti kao temeljni aksiom u riješavanju pitanja o opstanku i procvatu seljačkog stališa.

U ovoj ideji svak će se lako složiti, ali kako da ju u život provedemo?

I za to ima više pomoćnih sredstava.

3. Pomoć našem seljaštvu.

a.) G. 1912. sastavila se je u Njemačkoj komisija od 65 članova, kojih su imena gotovo program. Ta je komisija izdala lani svoje izvješće «Bisherige Hauptergebnisse der Studienkommission für Erhaltung des Bauernstandes, für Kleinsiedelung und Landarbeit» (Rostock, 1916). Ovo izvješće ističe, da je za ishranjenje vrlo važan *veleposjed*. To je i razložito. Maloposjednik toliko treba, koliko posije i obradi i valjda i više. Samo ve-

leposjednik može da na veliko producira. Za žitarice je zgodan veleposjed, za marvu i stoku srednji i mali posjednik. Odavle slijedi, da ne valja htjeti ukidati veleposjede, gdje su produktivni i aktivni posjednik može da obrađuje. (Ovdje se ne smjera na feudalnu uredbu u Dalmaciji, gdje gospodar poteže dio godišnjeg prihoda poput rentiera). Sitni posjedi nijesu korisni po poljodjelstvo i jedva izdrže vlasnika. Veleposjed lako unovči proizvod i lako pomoću kapitala uvodi racionalno gospodarenje. A seljaci? Imadu tu lijepe i stalne zarade, lako se uči novim obrađivanjima. Veleposjede ne valja suditi po načelima industrije ili trgovačkim velepoduzećima. Gdje ima veleposjeda, neka se održe, ali i moderno preurede u korist seljaštva, osobito ako ti posjedi pripadaju općinama.

b) Spomenuta se komisija tuži i na *zaduženost* njemačkog seljaka. Isto valja kazati i za hrvatske krajeve. Vjerovnici su obično banke, koje se nalaze u gradovima i pobiru visoke kamate. Zadnjih je 10 godina u tom pogledu mnogo učinjeno, jer su se po našim selima rasprostranile tako lijepo i obilato Raiffeisenovke. Tu dug i kamate ostaju obično u selu i daju se po duhu ovih novčanih ustanova ne u ludo, nego redovito na korist podizanja poljodjelstva. Zato se dug sa seoskih posjeda kod nas smanjuje. Posljedica će dakako tome biti, da će se seljaci i rađe priljubiti svojoj grudi. U ovom smjeru valja i dalje i intensivnije raditi, pak ne bi smjelo biti sela ni župe bez ovih malih blagajni, dakako u katoličkom duhu vođenih. — Osim Raiffeisenovki nužno je, da se po selima osnivaju i druge udruge, n. pr. marvogojske, mljekarske, peradarske, vinarske, mlinarske, povrćarske itd. Mali i srednji posjednici tako u jednom ogranku narodnog gospodarstva nadoknađuju učinak i ideju veleposjeda i to udruženim silama, te pri tome i dobiju lako nužne vjeresije za novi način produkcije i prodaje, pak će se time brzo umanjiti zaduženost seljačkog posjeda.

c). Dr. Trbuha je na kat. sastanku u Ljubljani 1913. zagovarao i osnutak hrvatskih *seljačkih komora*, koje bi imale dužnost, da poput ostalih komora reprezentiraju probitke seljačkog staleža. To je dobro. U Dalmaciji postoji *Gospodarsko vijeće*, koje se bavi nabavom poljodjelskih alata i potrepština, te je pokazalo, da može uspješno podupirati poljodjelske probitke, ako su okretni ljudi na čelu i ako je u autonomnim rukama. Zadnjih je par godina uveo naš seljak u Dalmaciji toliko modernih načina

u sijanju, sadenju, gnojenju itd. Treba tu nastaviti započetim putem.

ć). Uz poljodjelstvo trebalo bi da se proširi, osobito kod maloposjednika *kućni obrt*. Tu je široko polje. Ovdje bi trebalo da stručnjaci upute narod. Polje ne zahtijeva vazda intenzivni ili neprekidni rad; pak osobito zime su podesne za tu vrst kućne zaposlenosti za dugih večeri ili preko dana za nevremena. Nužno da se ženske priuče, kako da svim kućnim potrebama same doskoče ili da ih tako svedu, da u najnužnijim slučajevima drugome plaćaju za pokriće tih potreba. I lijepog bi se pri tome novca zaslužilo. I tu može da pomogne naše zadrugarstvo.

d). Sa strane *države* valja postići neke poboljšice i ispravke. To je u prvom redu pitanje osiguranja starosti i slučaja bolesti, kako je kod radništva već provedeno zakonom. Krasni su uspjesi u tom pogledu postignuti; dapače u glavnome treba pripisati smanjivanje iseljivanja zakonu osiguranja. I Malthusova ideja ima manje primjene. Poreze i daće valja tako udesiti, da teretom ne ubiju seljaštvo. — I zakon komasacije bio bi tako nuždan i po zdravlje i po način obrađivanja na polju. Jednako je potreba da se preuredi zakon o nasljedstvu, te se ne bi baština cijepala kao sada.

Bez željeznica i uopće prometnih sredstava nema nigdje procvata poljodjelstvu, seljačkom stališu. Obzirno je u srednjem vijeku ovaj stališ uspjevao uz vodene puteve, pak nije ni danas drukčije. Sa općenjem parobroda i prolazom željeznica oživljuje seljaštvo na nov život.

4. Zaglavak.

Ima doduše i drugih sredstava, kako da se održi i procvate naš seljački stališ. Glavno nije pri tome da se sva nabroje, nego da se barem neka važnija upotrebe što prije, a novija će i kasnija vremena donijeti kao i druge pomoći.

Ishranjenje i pomladak — vazda su dva prevažna pitanja po svaki narod, koji hoće da živi i da se razvija na kruglji zemaljskoj, posebno sada za rata i iza istog. Tu je pozvan seljački naš puk. Tu taj puk sebi može malo da pomogne bez hrvatske inteligencije. Zato je dužnost nas katolika, da dobro uočimo ovu aktuelnu, goreću dužnost.

Hipnoza u odgoju.

Piše: **A. Puteljac, Kaštela.**

Liječnik Pankracij: Dobar dan, prijatelju! Jutros je došao k meni otac jednog tvog učenika i upita me za savjet u važnom poslu.

Profesor Teodor: Biva?

Liječnik: Dotični je učenik podvrgnut kleptomaniji; krade pera, papir, crnilo, knjige, rupce. Ove je zime donio kući jednog dana čak tudu kabanicu. Otac je na nj vikao, grmio....

Profesor: A on?

Liječnik: Smijao se je. To je oca još većma uzrujalo, pak je došao k meni kao bijesan ris. Na to sam mu svjetovao, neka ga počme liječiti hipnozom. I otac je privolio. Prema mome naputku uspava ga umjetno (hipnotizira), da ga dovede do sugestije, kako je veliko i odvratno zlo.

Profesor: Hm, hm... Čitao sam o tome dosta toga; dapače sam čitao, da se tako može izliječiti i pijanstvo i seksualne mane, ideje fikse i slično. Ne znam ipak, jeli iskustvo to dobro potvrduje.

Liječnik: Obično hipnoza uspjeva kod najrazličitijih psihopatičnih stanja. Nijesam se ni ja prije time mnogo bavio; a sada sam se uvjerio vlastitim iskustvom, da je hipnoza dobar lijek i u rukama liječnika.

Profesor: Našem kateheti nije po volji ovo novo sredstvo.

Liječnik: Oho! Kažite mu, da katolički auktor Antonelli piše u svojoj «Medicina pastoralis» (I, 375) sasma povoljno o hipnozi kao uzgojnom sredstvu.

Profesor: Znade on to, jer mi je rekao, da novo sredstvo preporučavaju i mnogi katolički pedagozi.

Liječnik: Zašto je onda protivan?

Profesor: On veli, da se ne valja nikada zanijeti za novotarijama.

Liječnik: Nego treba ostati vazda dva vijeka iza drugih, jeli?

Profesor: To ne. On kaže, da se i u liječništvu dogodi, kako ovaj ili onaj lijek zanosno pozdrave mnogi liječnici i brzo počnu da ga propisuju na sve strane i poslije par godina nastane razočaranje u njihovim krugovima. On uvažava — i tu ima pravo i slažem se s njime — teoriju, koju potvrdi praksa. I praksa još nije zajamčila sigurnu korist hipnoze.

Liječnik: Kako nije? Rekoh ti, da su me o koristi hipnoze u psihopatičkim stanjima uvjerili vlastiti eksperimenti.

Profesor: To ne niječem. Nu je li to trajno? Tu bi valjalo barem deset godina sustavno kušati i bilježiti sve uspjehe i razvitak bolesti iza pokusa. Hipnoza se temelji na sugestiji, nu ova nema ni dugog trajanja ni trajnog uspjeha, t. j. lako dotičnici opet doskora upadaju u stare mane.

Liječnik: To nijesam iskusio, jer sam stvar počeo ispitivati i kušati tekar ovo par mjeseci.

Profesor: Ergo... ergo... Ne smiješ se previše zanositi i misliti, da si u hipnozi otkrio neki novi *lapis philosophorum*. Čuj, moj Pankraciju i ove druge razloge sa strane pedagogije: U srednjim školama moramo mi profesori ne samo podučavati, davati znanja mladeži, nego ih i *odgajati*. A odgoj ide za time, da mladić dobije bistre, kršćanske pojmove i načela, te da učvrsti svoju volju.

Liječnik: Tako je?

Profesor: Tako i nikako drukčije. Kako um mladiću odgajamo znanjem iz raznih predmeta, tako valja da i njegovu volju vježbamo u samozataji, u gospodstvu iznad duševnih mana i sklonosti na zlo.

Liječnik: To je propovijed, čisto katehetova uloga. Jedino ti još fali crna svećenička mantija.

Profesor: Ti si danas dobre volje, pak se šališ. U ostalom nije samo svećenik na svijetu, da odgaja. Ta i roditelji su na to dužni, da odgajaju svoju djecu. Odgoja pak nema bez vjerskih načela. Mi smo učitelji samo mandatari, zamjenici roditeljâ i dužni smo, da mladež odgajamo u duhu vjere njihovih roditelja.

I što znači odgoj? Postići od mladića, da čini dobro i izbjegava zlo po načelima kršćanstva, ali da to čini samostalno, od sebe, iz nutrnjeg uvjerenja. Hipnotiziranje može li dovesti do te samostalnosti? Nikako. Ovo može proizvesti utisak ili učinak, koji će trajati nekoliko dana, sedmica. Zatim? Počne opet da upliviše i zavodi mladića loša narav, strast, okolica društva, ulica, loš primjer i zle knjige itd. Tu nijesu uopće dovoljna naravna sredstva za odgoj; nužna su nadnaravna t. j. pomoć s neba, milost.

Liječnik: I ja sam uvjereni katolik. Ti me poznaš, da ne licumjerim. Uvjeren sam o potrebi Božje pomoći, da ustrajemo u dobru i svladamo svoju lošu narav, ali je korisno i naravno sredstvo hipnoze za odgoj.

Profesor: U tome se slažemo. Nu mi moraš priznati, da naravno sredstvo nije dovoljno za *trajni* uspjeh. Tu je nužna molitva, sakramenti, pohađanje crkve, da iz mladića naprave samostalno i karakterno biće.

Liječnik: Slažem se s tim zaključkom. Zbogom! Do viđenja!

Pisma katol. hrvat. omladini.

I. HOĆEMO LI USPJETI?

Piše: **Dr. K. Eterović, Zaostrog.**

Nazad jedanaest godina.

U kolovozu g. 1906. sastala se je prvi put hrv. kat. mladež na Trsatu. Bilo je oko pedeset mladića, svjetovnjaka i klerika, iz svih krajeva naše domovine. Malo, ali u prvome prikazanju javnosti i sa tim brojem mogosmo biti zadovoljni. Istina, od ovih dobar dio nije ustrajao. Neki malo kašnje uskočiše među naše protivnike. Pa ne smeta! Jezgra je ipak bila zdrava i zrelo je mislila. Na sastanku se istakoše braća Maraković, Butković, pok. Dragan Dujmušić, Markulin, Zimmermann, Blaž Magjer i još drugi, koji i danas ostaše vjerni svečanom obećanju učinjenu pred čudotvornom trsatskom prilikom. Od tada se je pa do ratne godine 1914. pokret katolički među mladosti širio velikom brzinom. To nam svjedoče brojne organizacije po srednjim školama i njihovi bujni listići. Svjedoče nam kat. akademska društva u Beču, Zagrebu, Gracu, Innsbrucku, Budapešti; organizacije seoske mladeži osobito u Dalmaciji. Svjedoče godišnjaci «Luči» i «Krijesa», pouzdano dopisivanje između seniora; a svjedoče napokon i tri dobro uredene «ratne Luči» u ove tri teške godine. Kakav postepeni napredak na pr. između sastanka na Trsatu 1906., sastanka u Splitu 1909. i sastanka 1913. u Ljubljani! Napredak u broju, napredak u vanjskom sjaju, napredak u opsežnosti zaključaka i mnogostručnosti zasnovanog rada!

Motreći ovakove pojave, katoliku je srce raslo; tješio se je slatkim nadama boljih vremena za hrvatsku domovinu. Za mnoge, a među tima sam bio i ja, veselje ipak nije bilo cjelovito; nadama se je pridružila i gdjekoja bojazan. Pitao sam se, je li ova zgrada čvrsta i trajna, je li na pećini sazidana, da ju neće ni vjetrovi, ni kiše, ni oluje porušiti? Da nije sve ovo plamen zapaljene slame, časoviti zanos, nami južnjacima priroden? Nije trebalo biti zlokobnim prorokom, niti crnim pesimistom za razumjeti, da će otpasti veliki dio mladića, koji sada pišu poletne člančiće, drže radikalne govore, oblijeću i rade za organizaciju; lako je bilo zaključiti, da će mnogi, kad stupe u javni život, i ako ne otpasti, a ono zalijeniti se i podati se onom nesretnom *dolce far niente*. Nije trebalo velike pronicavosti a da se uvidi, da mnoge organizacije, i ako brojne u članovima, ipak na jednome ili dvojici počivaju, i da će se s njihovim odlaskom sve rasplinuti. U ljudskome djelu, a pogotovu u nas Hrvata, svemu se je ovome bilo nadati, niti se je toga radi trebalo smućivati ili duhom klonuti. Drugo je, što nas je imalo da zamisli, a na što i danas valja da nada sve svratimo pamet i čemu svu skrb da posvetimo. Ova jaka struja katoličkog mladenačkog pokreta, je li *na pravome temelju*, je li u svojoj bitnosti *zdrava i katolička*?

Zadnjih godina prošloga i prve ovoga stoljeća boravio sam u Francuskoj. Tada je baš katolički pokret među francuskom učećom mladeži bio u svome jeku. Njihova je katolička demokratska organizacija «Sillon» sa utemeljiteljem i vođom Markom Sangnier razvijala u svojoj unutrašnjosti zamjerni rad. Bio sam svjedokom, kako se mladež, osobito u Parizu, marno skuplja u svoje «cercles d'étude», kako se naukom i katoličkom obrazovanosti jača, u socijalnome radu upućuje i potiče na vršenje kršćanskih dužnosti. Već se je tada vidilo, da je u Sillonu gomila sila, koja će do malo jako utjecati na javni život francuskih katolika. No, mnogima je razvijanje i pravac Sillona zadavao bojazni. Neke ideje voda Sillona, neke metode njihova rada i držanja bile su sumnjive, pored sve odanosti, koju ti vode i riječju i vršenjem kršćanskih dužnosti iskazivahu svetoj vjeri. Ozbiljno se je bilo bojati, da ova silna bujica ne izade izvan korita i mjesto željnoga preporoda ne donese žalosti Crkvi i još većeg razdvoja domovini. I zaista, zakretaj u početku od mnogih i neopažen, kašnje, što je dalje išao, to se je od matice sve više odmicao. Poslije uzaludnih opomena sa strane budnih duhovnih pastira, vrhovni se je vladar Crkve našao ponukanim, da više nauka Sillona osudi, a istu organizaciju zabrani (Pismo Pija X.: *Notre charge apostolique* 25. VIII. 1910. francuskim biskupima).

Vode se, istina, podložiše sudu neprevarljivog učitelja i preudesiše svoj rad prema njegovim napucima[1]), ali koliko nepotrebnog razočaranja, koliko uzalud potrošenih sila i utaman razbacana rada!

Primjer Sillona valja da i nami bude sveder pred očima, i ako je užasni svjetski rat prorijedio naše mlade borioce; i ako je u ove tri gorke godine djelovanje organizacija gotovo obustavljeno, ipak poslije rata biti će prijeka nužda da se posao nastavi pojačanim silama. Kakav da bude naš rad, kamo da upremo sile, e da katolički pokret ne zađe s puta ili na putu ne smalaksa, nego da donese Crkvi života i snage, hrvatskoj domovini željnog preporoda? Za to su potrebna osobito dva uvjeta, na koja bih želio upozoriti našu mladost. No, najprije da vidimo

Za čim se ide u kat. pokretu?

Pok. je Pijo X. uzeo bio za lozinku svoga vladanja kratki stavak sv. Pavla: *Instaurare omnia in Christo* (Ephes. 1, 10). *Sve obnoviti u Kristu.* Kratka je zaista rečenica, ali je zamašajem prostrana i značenjem vrlo bogata. I za nas katolički pokret ne smije biti drugo nego potpuno obnovljenje u Kristu. Mi naime hoćemo, da u nama i u našoj domovini sve koliko prožimlje duh Isukrstov, da u svemu i sa svime vlada evanđeoska istina. Evanđelje nije kakva teoretična znanost, nije opet ni goli propis spoljašnjeg vladanja. Evanđelje je knjiga života; ono je pače život, život u čitavom obujmu i dubini; život, koji nije za zemlju ograničen niti se sa smrću svršava.

[1]) Odgovor M. Sangnier Sv. Ocu, kojim se podlaže njegovom sudu, izašao je na 1. VIII. 1910. u glasilu Sillona «Democratie», a počimlje ovako: Très Saint Père, Catholique avant tout et resolu à le demeurer toujours, quoi qu'il puisse nous en couter, dans la grande douleur que nous ressentons nous éprouvons une consolation à pouvoir vous donner une preuve de notre filiale obéissance... Pijo X. u pismu na biskupe veli o sillonistima: Nous aimons la vaillante jeunesse endrolée sous le drapeau du Sillon, et Nous la croyons digne, à bien des égards, d'éloge et d'admiration. Nous aimons ses chefs, en qui Nous Nous plaisons á reconnaitre des âmes élevées....

Nekoje zanose veličanstveni obredi katoličke Crkve — i u tome, misle, da su otkrili njezinu odliku. Mnogi se nada sve dive velebnoj zgradi teologične nauke, ili sveopćenitosti i jakoj organizaciji katoličke Crkve. Drugih se naprotiv najviše doimlje njezin bujni karitativni rad; u njoj gledaju veliku moralnu silu, koja je pripitomila narode, uščuvala kulturu, nadahnjivala umjetnike. — Crkvi se sve ovo može pravom pripisati, ali ko samo jednu ili drugu od ovih strana gleda, nije njezinu bit proniknuo, nije - da tako rečem - do jezgre zašao. Evanđelje, iz koga je Crkva proistekla i na kome se oslanja, dublje ide: ono obuimlje čitava čovjeka. Obuimlje njegov razum, jer ga prosvjetljiva određenim istinama o Bogu, o vrijednosti i cilju života; obuimlje čuvstva, jer ih čisti i uzdiže; obuimlje volju, jer ju ispravlja i jača; prožimlje svu unutarnjost njegovu kao i vanjske čine, koji iz uređene unutrašnjosti moraju izvirati i s njome se slagati. Evanđeoska istina ne veže čovjeka tek na samu nego i na javi, uređuje njegov život u obitelji, ravna s njegovim odnošajima k narodu i domovini, k državi i sveopćoj ljudskoj zajednici. Nema čina, nema časa ni kraja, u kome bi se katolik mogao smatrati izmaknutim ispod vrhovne vlasti evanđeoske nauke.

Nije, po tom, dosta biti katolik samo po imenu ili s jednog samo kraja. Katolik biti samo imenom a ne i djelom, katolik u crkvi, a ne i na profesorskoj katedri — goli je nesmisao. Biti katolik kao privatan čovjek a ne biti katolikom i u javnome životu; biti katolikom za se, a ne tražiti da i zakoni, i škola i lijepa knjiga i kulturne ustanove nose na sebi pečat kršćanstva, ne znači biti katolikom; pače je posvema suprotno pojmu katolika. Ta već i sa filozofijskoga motrišta tražimo u čovjeku harmoniju i dosljednost. Onoga nazvasmo značajem, kojega su čuvstva i djela u skladu sa zdravim mislima ; koji i danas i sutra, u povoljnim i u gorkim časovima života, ostaje uvijek čvrst i vedar, uvijek svoga dostojanstva svijestan, svojim načelima dosljedan. Nauku dvojakog morala, jednog naime za privatni, a drugog za javni život, osuđuje zdrava filosofija, kao što osuđuje i onu drugu tvrdnju, da je vjera privatna stvar. Kako da bude privatna stvar ono, što se tiče baš bitnih pitanja života, ono, što ima apsolutnu vrijednost i po čemu tekar sve ostalo u našem životu dobiva značenja i vrijednosti? Velim apsolutnu vrijednost. Da! Vjera pokazuje zadnji cilj čovjeku, a zadnji cilj zapravo daje ime stvarima. «Sva naša djela, sve naše misli, veli Pascal, moraju krenuti pravcem sasvim drukčijim prama tome, da li ima vječnost života ili ga nema, tako, da nije moguće niti jednog ciglog koraka promišljeno i razborito učiniti drukčije nego mjereći ga prama ovoj konačnoj tački» (Pensées, trt. IX., Oeuvres complètes, édit. Hachette, Paris, tome I, str. 298).

U Hrvatskoj.

U Hrvatskoj je prvi znak za katolički preporod bio dan na prvom katoličkom sastanku u Zagrebu god. 1900. Na njemu su primljeni i svečano proglašeni krasni zaključci na vjerskom, kulturnom i socijalnom području, ali, nažalost, sve je bilo ostalo na papiru i na onoj časovitoj javnoj manifestaciji. Kakvog zajedničkog rada, kakve organizacije u smislu zaključaka nije se poduzelo ni sa koje strane. Moramo priznati, da je rad u pravome smislu počeo u časopisu «Hrvatska Straža». Tu je, osobito Presvj. Mahnić, njezin nadahnitelj i glavni pisac, visoko digao stijeg katoličkih načela. Sam zadojen evanđeoskim duhom, temeljito naoružan zdravom filozofijom, stao je hrabro i otvoreno primjenjivati katolička načela u prosuđivanju javnih prilika, književnih proizvoda i uopće kulturnog rada. On je najviše poradio, da su se u nas počeli bistriti pojmovi. No, Mahnić nije ostao pri samom kritikovanju. Iz njegovih članaka, iz njegovih govora, a pogotovu iz rada ovog neustrašivog apoštola dade se napraviti cijeli nacrt katoličkog preporoda domovine.

Obnoviti se ima najprije pojedinac, obnoviti u srcu i umu. Više askeze, dovikuje on i redovniku, i svećeniku i svjetovnjaku. Više askeze! više duhovnog i vrhunaravnog života! mora svaki od nas sam sebi bez prestanka govoriti.

Obnova pojedinca valja da je početak, kao što je i cilj svega našega rada. Početak, jer ako nije pojedinac u sebi obnovljen, i sam u cijelome svome biću «organiziran», otklen će dobiti poticaja da za drugoga radi? Ko će ga u organizatornome djelovanju voditi, ko svetom vatrom grijati, da ne bi, varkama zamamljen ili protivštinama shrvan, s puta zašao i srcem klonuo? Obnova je pojedinca ujedno i cilj, jer čemu ista organizacija, čemu kršćanska škola, čemu lijepa knjiga i novinstvo, čemu socijalni rad i kulturne uredbe, ako ne, da po njima što više pojedinaca privedemo Kristu?

Evo, ovo je za čim idemo. — Hoćemo li uspjeti? Hoće li napose naš mladenački katol. pokret uroditi željnim plodom? Hoće s Božjom pomoću, ako u nama bude *fides recta* i *vita christiana*.

Vjera čista, a ne tamno čuvstvo.

Našoj se katoličkoj mladeži hoće solidne vjerske poduke. Tu potrebu poduke mladost sama osjeća i za njom vapije. Koliko puta nijesmo čitali, a neki i čuli, gdje katolički đaci pozivlju svećenike i drugove iz bogoslovlja: dete, pišite članaka o religioznim pitanjima, dajte nam zgodnih apologetičnih knjižica! Taj je vapaj razumljiv. Mornar bez busole ne ide na široko more. Kršćanstvo nije u tamnom religioznom čuvstvu, u nekom neodređenom misticizmu, na koji hoće da ga svedu filozofi «kršćani» Kantove škole. Takovim bi se kršćanima mogli nazivati i panteiste i agnostici, pače i ateiste, kao što i veli Benešić za pjesme Vilka Gabarića, da su «pune vjerske nabožnosti *kršćanskog neznabošca*» (Ogledni arak hrv. biograf. rječnika jugosl. akad.). *Kršćanin* i *neznabožac!* Nije li to, što no se reče u logici, *contradictio in terminis*? Evanđelje podaje skup određenih istina. Ono pruža cijelu nauku o svijetu: o Bogu stvoritelju i upravitelju svijeta, o njegovoj naravi i odnosu prama svijetu, o uzdignuću čovjeka na vrhunaravni red, o životu po smrti i t. d. Kršćanstvo je *dogmatska* vjera; vjera, u kojoj nije slobodno držati što ko hoće i kako mu se više mili. To bi bio očiti nesmisao — rasplinuće kršćanstva, pače svake religije. Kršćanstvo podaje uz to *moralku apsolutnih vrijednota*, sadrži naime propise, koji vežu vjernika i pred kojima on mora da sve drugo zapostavi. Kako da katolik upravi svoj život, kako da udesi svoj rad u organizaciji, na socijalnom, književnom polju, ako nije dovoljno prosvijetljen istinama svoje svete vjere i u dužnostima upućen?

Ovo je vrlo znamenita tačka, na koju želim svratiti svu pozornost naših katoličkih đaka. Ovo je tačka, o kojoj ovisi uspjeh našeg pokreta, tačka, koja najskoli danas u dobi velikog vjerskog neznanja, mora da je njihova prva dužnost. O katoličkoj francuskoj mladeži, koju spomenuh u početku svoga pisma, čitah prije rata vrlo utješljivih podataka. Odkada se je stavila na pravi temelj, u nju je ušao novi život. Ta mladost osjeća potrebu religije, ali ne religije tamnoga čuvstva. «Ne pripada ona više dobi, kad no se je hlapilo o vjeri bez dogmi, kad no se je, po primjeru Rénana, tražilo načina biti katolikom, a da se ne vjeruje u katoličku nauku» (L'Ami du clergé 4. sept. 1913). «Mi nijesmo od onih — piše jedan kat. franc. đak — koji kažu: *Non serviam*. Mi ne nalazimo punoću kršćanstva nego u katoličkoj Crkvi». [2])

Neka ne misli katolički đak, da mu zadostaje religiozni đah, koji možda u sebi ćuti, ili zanos za mladenačkim organizacijama. Ne! Sve je ovo sila bez određena pravca, sve krhko i labavo, ako nema osnove u čistom dogmatskom poznanju. Povjest uči, da se je misticizam svagdje izvrgao u hereziju i u panteizam, ako nije imao tvrde podloge u poznanju religioznih istina. A nijesu li u novije doba toliki odlični svjetovnjaci u katoličkim zemljama odlični s velike pobožnosti i vanrednog rada na kulturnom i socijalnom polju, stranputicom krenuli uprav za to, što im ne dostajaše solidne dogmatičke izobrazbe? U srednjem se vijeku nije smatrao da posjeduje potpunu izobrazbu, ko nije i teologiju proučio; a ne upućuje li nas na to i veliki Aristotel, kad znanost, koja raspravlja o prvim počelima svemira, drži krunom izobrazbe, jedinom pravom znanošću, a kako ona mora da raspravlja o pravome prauzroku svega, o Bogu i njegovom životu, zato ju i nazivlje θεολογική (ἐπιστήμη).[3])

Nastojmo stoga ne samo tačno upoznati katoličke dogme, nego ih još proučavati i o njima često razmatrati, a osobito otajstvo Isukrsta Boga-Čovjeka. «Isukrst je predmet svega i središte, kome sve teži; ko Njega poznaje, veli Pascal, poznaje razlog svih stvari». Jesus-Christ est l'objet de tout, et le centre ou tout tend, qui le connait, connait la raison de toutes choses (Pensées, l. c. str. 306). Proučavajmo, i ovo će nam proučavanje ulijevati uvijek novog svijetla, uvijek dubljeg i sintetičnijeg poznanja: *Razumniji postah od svih učitelja svojih, jer razmišljam o tvojim otkrivenjima* (Ps. 118, 99). Razmatrajmo: dà, i u tome će duša naša crpsti neprestane pobude na rad, nesavladive jakosti u borbi, vesele spravnosti na prijegor i žrtvu.

Nego, pitati će me kogod, a kako da đak dobije tu solidnu poduku u vjeri i vjerskim dužnostima? — Već ono, što se uči

[2]) O ovom katol. preporodu vidi knjigu *Les Jeunes Gens d'aujourd'hui* par Agathn, Plou Paris.

[3]) Metaphys. l. 11, cap. 7; Berlin. 1064 b. 3.

u srednjim školama, podaje dovoljnu svotu vjerskoga poznanja, samo ako mladić savjesno uči, ako nastoji dobro shvatiti prateći pomnjivo tumačenje katehete. Za teže stvari, razumije se da će marljivi učenik u potrebi i sam pitati razjašnjenja u školi i izvan nje. Ali katolički đak ni na ovome ne smije ostati. Da se u svojoj vjeri što potpunije izobrazi, on će čitati zgodnih dogmatičkih i apologetičkih knjiga. I ako je naša hrvatska knjiga s ovoga kraja oskudna, to će se učenici viših razreda, a pogotovu akademičari, lako pomoći i literaturom stranih naroda, Njemaca, Francuza, Talijana, koji imadu obilje ovakovih djela. No neka ne čitaju sve bez razlike, što im dođe pod ruku. Uvijek moraju pitati savjeta i naputka u katehete, u ispovjednika ili kod drugog vrijednog svećenika. «*Mudar će,* veli Pismo, *slušati i više će znati*». Jedino «*bezumni preziru mudrost i nastavu*» (Prov. 1, 5 i 7).

Ili sve ili ništa.

Glasoviti je filozof Leibniz, i ako protestanat, žalio rascjepkanost kršćanstva, pa se je dopisivao s Bossuetom, kako bi se odijeljene protestantske crkve opet sjedinile s rimskom Stolicom. Dopisivanje je teklo povoljno, ali kad Leibniz u jednome pismu predloži Bossuetu, kao najzgodniji put k ujedinjenju, da i jedna i druga strana nešto popusti od svojih članaka, umni Bossuet sa žalošću prekine dopisivanje, razabiruć iz predloga, da Leibniz ne shvaća ozbiljno pitanja. Članci vjere čine cjelinu, koja sva skupa stoji ili pada. Jesi li jedan članak svoje vjere zabacio, zabacio si i sve ostale, jer si u onom jednome pogazio princip, koji i njemu i svim drugima daje snagu i vrhovnu vrijednost.

Naše vjerovanje valja da je cjelovito, nikakva članka da ne isključuje, nikakva da ne okrnji ili za neznatna drži, nego da sve prima onom poniznošću i svijesnim uvjerenjem, koje od nas traže objava Božja i neprevarljivi auktoritet Crkve. Ne smijemo — da se poslužim riječima sv. Pavla — na svoju prečinjati i prekrajati riječ Božju. *Non enim sumus sicut plurimi adulterantes verbum Dei,* nego iskreno i kao iz Boga, pred Bogom u Krstu govoriti, *sed ex sinceritate, sed sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur* (2 Cor. 2, 17). Nedostatak je u vjeri s ovoga kraja mnogima bio povodom velikog zaročaranja, pače i žalosnog odmetnuća. Zanemarivši tačnu uputu u istinima vjere, skleputih

su svoj vlastiti *credo.* Kad su jednom svojim nazorima ili svojim radom, što no je bio prama ovome *credu,* došli u sukob s pravom katoličkom dogmom, koju ili nijesu poznavali ili ju sasvim krivo shvaćali, zabunjeni s nenadana sudara i razočarani rekoše: ja sam drukčije to shvaćao, ko to može vjerovati? *Durus est hic sermo,* i žalosno odstupiše.

Naš naraštaj ima svoje kumire. Izgubio je naime prave pojmove, pa krivo sudi i o svagdanjim stvarima. Daje apsolutnu vrijednost onome što nema nego podređenu, zapostavlja ono što bi imalo biti na prvome mjestu. Princip vlastite časti traži tobože od moderna čovjeka da, uvrijeđen, pozovne na dvoboj, ili pozvan, da prihvati. Načelo narodno, interes države, volja za održanjem povlasnog položaja i druga još načela, uzdignuta na prijestolje *vrhovnog* zakona, odrješuju od svakih obveza, dopuštaju sve nepravde i nasilja prema manjima i slabijima. Na žalost se i mnogi katolici, a da toga i ne opažaju, ovakovim kumirima klanjaju. Ne viđamo li baš i u ovo vrijeme kakve li razlike u poimanju vrlo važnih pitanja između katolika raznih država, raznih naroda, pače i raznih političkih struja i stranaka! Znak je ovo, da nijesmo još *utvrđeni u jednome razumu i u jednoj misli* (1 Cor. 1, 10), da među istinama katoličkim izbiremo: što nam prija primamo, a što ne godi ostavljamo. Katolici, ma kojega naroda i kraja na zemlji bili, valja da su *in necessariis jedno,* ne samo imenom, nego i čuvstvom i sudenjem; treba da se osjećaju članovima *jedne i sveopće* Crkve. Ovaj katolički internacionalizam nipošto se ne protivi niti oslabljuje pravo shvaćene domovinske dužnosti; nasuprot, promiče dobrobit pojedinca i naroda i društva. Kad bi svi kršćani sudili i vladali se po evandeoskim načelima, koliko bi rijeđi bili sukobi između pojedinca i pojedinca, naroda i naroda, države i države; a i oni što bi nastali, koliko bi se brže uklonili i lakše izgladili!

Osobito oni, koji pripadaju katoličkim organizacijama, oni koji će danas sutra biti glavni radnici i vođe u obnovi domovine, valja da se čuvaju krivih nazora; valja da često ispituju sami sebe, da ih se takove misli nijesu i neopazice uhvatile i s njima se kao srasle. Kad je glava zdrava, da je što u tijelu i pokvarena, nade je, da će se popraviti; ali ako je ista glava bolesna, ako su pojmovi iskrivljeni, ozdravljenje je vrlo teško, popravak vrlo rijedak. U katoličkim su organizacijama članovi s ovakim naopakim mislima vrlo pogibeljni, i to pogibeljniji, što su inače do-

bra vladanja i dobrih namjera. «*Imaju revnost za Boga*, rekao bi o njima sv. Pavao, *ali ne po razumu, jer ne poznajuć pravdu Božju i htijuć da svoju pravdu utvrde ne pokoravaju se pravdi Božjoj* (Rim. 10, 2-3).

Lijepo je, što naši mladi borci (kako češće čitamo u njihovim člancima i izjavama) ističu radikalizam. Ako je i u čemu da budu radikalci, to valja da su radikalni u načelima svoje vjere. U ovome katolik i ne može biti nego radikalan. I sama pomisao kakva oportuniteta, kakva kompromisa, neka je daleko od nas! *Ili sve ili ništa.* Sve bez iznimke i bez vodnjenja, jer popustiš li u jednome, sve si uzdrmao. Nemamo se stiditi Evandelja, makar nam se činilo, da se koja njegova nauka kosi s modernim mišljenjem ili da se protivi kojem prirođenom čuvstvu. Božanska je snaga u Evandelju; istina je to stara i uvijek nova. Dižu se hipoteze, stvaraju teorije, ali se i promjenjuju i padaju, dočim *istina Gospodnja ostaje do vijeka.* Koga ona obasjava, ne će zalutati: *Verbum tuum lumen semitis meis* (Ps. 118. 105).

Ubi Petrus ibi Ecclesia.

Jedan članak želim mimo ostale ovdje da spomenem, jer je katoličkom đaku nada sve potreba da bude o njem dobro upućen, a to je božanska ustanova i hijerarkična uredba Crkve.

Kad je obraćenik Brunetière držao predavanje — o motivima vjerovanja; ako se dobro sjećam — neko ga zapita, kako on shvaća i kako može vjerovati neki članak. «*Podite i pitajte u Rim*», odgovori hladno francuski akademik. Ja vjerujem, htio je reći, sve što uči Crkva; vjerujem i ako svaku ne znam napose obrazložiti. Za istinu mi jamči neprevarljivi čuvar objave. Danas je, u vijeku demokratizma i parlamentarizma, lako da se o uredbi Crkve pojmovi pomute. — Sustav Crkve nije pripušten ljudskoj samovolji, nego je isti odredio Isukrst. To je sustav hijerarkični, po kome je drugo *ecclesia docens*, a drugo *ecclesia discens*. Petrov nasljednik s biskupima sačinjava učeću Crkvu, sačinjava *neprevarljivo učiteljstvo* u stvarima vjere i morala, i *zakonitu vlast* u upravi vjernika. U Kristovoj crkvi ne odlučuje ni većina ni javno mnijenje, jer nijesu ni jednome ni drugome od Isukrsta predani ključi, niti obećana pomoć (assistentia).

Na Petru sazida Krist svoju Crkvu: *Ti si Petar i na o-*

vome kamenu sazidati ću crkvu svoju (Mat. 16. 18); Petru povjeri da pase janjce i ovce (Iv. 21, 15-17). Biskupi također primiše vlast, da pasu povjereno stado i s njime upravljaju: «*Pazite... na sve stado, u kome vas Duh Sveti postavi biskupima, da pasete Crkvu Gospodina*» (Act. 20, 28). Krivo bi po tom sudio, ko bi mislio, da je katoliku dosta slušati crkovni auktoritet u pitanjima vjere i morala. Sveti Otac i biskupi, po Božjoj odredbi, imadu još *voditi* vjernike i *upravljati* Crkvom. Nije katolik, ko hoće da se ovoj vlasti izmakne. Takav je sâm sebe isključio iz Kristove ovčarnice. Povrh toga, dobro nam je zapamtiti, da se crkovni auktoritet ne ograničuje ni u upravi na stvari strogo vjerske i nutarnje. Ni u socijalnom radu, ni u školskim pitanjima, pa ni u političkim katolik ne smije zaboraviti da je katolik, jer su sva ova pitanja često barem u dodiru s moralom i vjerom.

Kako je stoga preuzetno i krivo, kad prosti vjernici, pa bili oni inače učeni i iskusni, prisvajaju sebi službu učeće crkve, kad hoće da vode ili još bezobzirnom agitacijom i prijetnjama da prisile crkovne poglavare na popuštanje. Ovakvi su pokušaji velika žalost u Crkvi, a povjest uči, kolike štete naniješe narodima, kolikim smutnjama i otpadima bijahu uzrokom (Henrik VIII, De Lamenais, moderniste Loysi, Tyrrell, Murri i dr.).

No, i ako je Crkva monarkična uredba, nije zato apsolutistična tiranija; i ako je u njoj aristokratični elemenat (biskupi), ne smijemo ju držati demagoškom oligarkijom. U katoličkoj je Crkvi monarkična forma divno ublažena demokratskim duhom, a apsolutizam s nekim udijelom i najprostijih vjernika. Nije li to po duhu najčišćeg demokratizma, kad se sin pučanina, prosti seoski župnik, uspne do vrhunca vlasti u Crkvi? kad ponizni redovnik, koji je do jučer bosonog po gradskim ulicama i po seoskim oputinama, porugan i omalovažen, milostinju kupio, danas sjedi u vrhovnome vijeću sveopće Crkve?

Proti tobožnjem apsolutizmu u Crkvi ne govori li nam jasno povjesna činjenica, što su na upravu Crkve blagoslovno utjecali, pa i velike reforme izveli, ne samo jednostavni svećenici nego i prosti vjernici jednoga i drugoga spola? Komu iz crkovne povjesti nije poznat utjecaj sv. Jeronima, sv. Katarine Sienske, sv. Tereze?

Crkva ne odbija dobro, ma od kako niskoga dolazilo, nego suradnju sviju elemenata rado prima, snažno podupire i oplo-

duje. No i jednu drugu činjenicu (a mi je moramo dobro zapamtiti) potvrđuje povjest, a to, da duh reforme nije nužno u sukobu s vlasti, napose nije suprotan crkovnome auktoritetu.

Otvorimo povjest, i što vidimo? Pravi reformatori bijahu najodaniji članovi Crkve i najposlušniji sinovi rimskoga Pape. Vidili su mnogo zla u kršćanskom narodu, mnogo rana i gnjileža i među zidinama svetišta. Evandelskim duhom prožeti, Kristovom ljubavlju užgani dali se da korov trijebe i rane liječe. Ne ističem sv. Benedikta, Grgura VII, sv. Bernarda. Evo nam asiškog siromaška Franje, koji ne bijaše ni prostim svećenikom. Taj veliki reformator srednjega vijeka kakve li misli nije iznio, sasvim suprotne življenju svojih savremenika, a, na žalost, i življenju velikog dijela svećenstva tako, da je Franju jedan moderni protestantski pisac (Paul Sabatier u *Vie de S. François*) nastojao prikazati u duhu i nakanama suprotnim službenoj crkvi i dogmatskoj religiji — pretečom Lutera. No asiški svetac — što je kašnje i sâm Sabatier morao doneklen priznati[4]) bijaše tako zbiljski u duhu i cijelome vladanju s Papom spojen i apoštolskoj Stolici privržen, da je gotovo nemoguće pomisliti odanijeg sina i poslušnijeg vjernika. Štovanje svećenika, pa bio i griješnik; posluh biskupima, najnježnija odanost Papi, nešto su divna, idealna u sv. Franji. To je bio zaista *vir catholicus et totus apostolicus*, kako ga nazva savremenik Grgur IX. Kakva li ne bi odanost u apoštolskog reformatora Karla Boromejskoga[5]), u sv. Ignacija Lojolskoga, u Vicenca Paulskoga? Svi su ovi crpili snagu u najtjesnjem jedinstvu s pećinom, na kojoj je sazidana Crkva. Tajna je njihova uspjeha stala baš u ovoj posvemašnoj odanosti Crkvi i djetinjskoj ovisnosti o njezinim napucima.

Za krive reformatore svjedoči povjest drukčije. Oni obično počimlju sipajući pogrde na Crkvu i crkovne poglavare; podžigajuć niže strasti u puku, propovijedajući otpor duhovnoj vlasti, pod krinkom svete revnosti traže sebe, a ne Isukrsta i spas duša. I za to njihove «reforme» mjesto preporoda donose još gore iskvare, mjesto ljubavi rađaju mržnjom, na mjesto zdravlja ulijevaju otrov. Ovakove proroke za cijelo ne nosi duh Božji!

---

[4]) U konferenci, što ju je držao u nekom gradu sjeverne Italije i u kojoj je priznao da je Franjo bio u pravome smislu *catholicus*.

[5]) Vidi encikliku Pija X. prigodom sedmogodišnjice sv. Karla.

I naš mladi pokret hoće da preporodi domovinu u Kristu. Ali znajmo, da će se svaki pokret koji ne prima životna soka od panja Crkve, izjaloviti i osušiti. Budimo tvrdo uvjereni, da ćemo jedino tada uspjeti, ako budemo najvećom ljubomornošću čuvali čistoću evandeoske nauke, ako budemo čvrsto i potpuno držali katolička načela. Ali katoličkih načela ne očuvasmo čistih, nijesmo li u potpunom skladu sa napucima Crkve, ne ostanemo li uvijek duhom i srcem odani neprevarljivom glavaru, Petrovu nasljedniku, jer, gdje je Petar, tu je Crkva, *Ubi Petrus ibi Ecclesia!* U najtjesnijem jedinstvu sa Petrovom Stolicom biti ćemo sigurni, da naš rad pravom stazom stupa; iz tog jedinstva crpiti će đački kat. pokret utjehe u protivštinama svijetla u tminama, u borbama uvijek nove snage i života!

Uzgoj samoga sebe.

Vous avriez bientôt la foi, si vous aviez quitté les plaisirs.
Pascal, Pensées.

Nazad godina bio sam nazočan svečanoj akademiji u X. Na njoj je govorio jedan đak krasno; govorio je zanosno u najčišćem katoličkom smislu. Poslije zabave nekoliko nas, izričući dojam što ga dobismo o akademiji i napose o govoru kat. đaka, spontano uskliknusmo: oh da stane na djelu i u životu, kakav se je večeras pokazao na riječi i mladenačkom čuvstvu! — Nema dugo, čuo sam, da je ovaj đak istupio iz naših redova, i da nam je sada dosta daleko. Ovakovih primjera, znamo svi da ima na pretek.

Koji je uzrok? Moglo je tu biti više razloga, ali se ne ćemo sigurno prevariti, rečemo li, da je uopće uzrok, radi kojeg veći dio đaka (u đaštvu vrućeg zanosa i velikih osnova), kašnje klone ili otpane, u nedostatku pravog nutarnjeg uzgoja i vrhunaravnog života. To su oni, koje Spasitelj poredуje kamenitu zemljištu. Slušaju naime riječ i odmah ju sa radošću prime, ali *korjena ne imadu*, pa kad bude do nevolje, odmah udare natrag (Mat. 13, 20 i 21). Korjena ne imadu! Da. Naše katoličko osvjedočenje valja da duboko pusti žile, da zahvati i osjećaje i volju i djela. Budimo uvjereni, da nam je bez toga vjera mrtva, rad nestalan, naši trudi jalovi.

Ako će đak da se nazivlje katoličkim đakom i da za katoličku organizaciju s uspjehom radi, neka najprije nastoji sebe urediti, svoju unutarnjost organizirati. A nije to lagan posao. Stari je grčki filozof Sokrat učio, da je za dobro djelovanje dovoljno upoznati dobro. Njemu su prava znanost i krepost jedno te isto, jer neće niko, veli, izabrati zlo znajući da je zlo, Οὐδεὶς ἑκὼν πονηρός (Arist. Nicom. 3, 7; 1113 b, 14). Ima u ovoj nauci nešto istine. Jasno upoznanje istine i dobrote silno pomaže da jedno i drugo ljubimo. Ima tu istine, ali nije to cijela istina. Kolikokrat moramo, na žalost, s Ovidijem uskliknuti: *video meliora, proboque, deteriora sequor*. Između poznati dobro i dobro djelovati veliki je razmak. Žestoke su u čovjeku strasti, odveć jaka prignuća; a i strasti i prignuća vrlo često nas gone protivno, nego li razum upućuje i vjera uči; tjeraju nas silom velikom, mame slašću i milinom. Da naše nagone obuzdamo, da naše niže moći svedemo u sklad s razumom, a da se opet razum po svijetlu vjere vlada, hoće se po tom muškog napora i dugog vježbanja. No nutarnji uzgoj i ne znači drugo nego ovu harmoniju, ili bolje ovu hierarkičnu podređenost našeg cijelog bića svijetlu razuma i nauci vjere. Ne traži se doista, da je katolički đak već sve strasti uredio i da je posvema savršen; ali se traži, da oko toga ozbiljno nastoji; traži se, da se vježba i bori. Kad u čovjeku ne bi bio nego razum bez pohota, ili same pohote bez razuma, mogao bi ostati u miru, «ali budući u sebi ima i jedno i drugo, borbi nikako ne izmače, jer ne može sa jednim živjeti u miru nego ako je s drugim u ratu». *Mais ayant l'un et l'autre, il ne peut etre sans guerre, ne pouvant avoir la paix avec l'un qu'ayant la guerre avec l'autre* (Pascal, Pensées, art. 24, n. 57, l. c. str. 372).

Dapače ću reći: kako je glavni cilj kat. đačke organizacije, da se u njoj mladost svestrano *spremi* za katolički rad u svom budućem javnom životu, tako i u ovoj pripravi valja da je đaku glavni posao moralni i duhovni uzgoj samoga sebe. Bez ovog je uzgoja sve površno i časovito, sve nade i osnove sliče kućicam, što djeca grade po dvorištu i u prikrajcima ulica. Prvi im prolaznik poremeti nacrte; prva kiša poruši kućice. Katolički đak valja da počme s onim, što je i Sokrat preporučivao atenskoj mladeži: γνῶθι σεαυτόν. Treba mu prave poniznosti, a te nema bez poznanja samoga sebe. Neka dobro razvidi, što može i koliko zna; neka upozna svoju sklonost; neka osjeti svoje neznanje; neka promotri, koliko je daleko od onoga što bi morao biti. Ovo je duboko poznanje samoga sebe uvjet nutrnjeg uzgoja. Iz njega će se poroditi želja za popravkom; po njemu će znati otklen da počme i gdje da upre. Ruke treba na posao, i to ozbiljno. Uprijeti valja svim silama, da se pohote obuzdavaju, naprasitost susteže, tvrdoglavost umekša. Svagdanjim vježbanjem, odricanjem i malih želja neka se volja jača i čeliči, jer ko nije sebi kadgod ustegao i ono što je dopušteno, teško da će znati svladati sklonost, kad se bude radilo i o većim stvarima. A kakve li velike stvari ne čekaju kat. mladića u budućem životu! Kakvim li pogibeljima ne će biti izvrgnut, kakve li zapreke ne će imati da prebrdi, koliko li čemernih ne će morati progutati! Hoće li da ostane vjeran svojim svetim načelima, neka zna da će mu život biti niz žrtava i gorkosti. Ne ustraje doista u ovom hrvanju, ko se nije za nj junački spremio. I za nj se mladić jamačno ne spravlja ni u jedan dan ni samim željama i lijepim osnovama. — Ovo bi imao dobro pamtiti svaki katolički đak. Đačke organizacije moraju biti u prvome redu škola moralnog vježbanja i svestrane priprave za ono, što ih kašnje čeka. U ničemu ne smiju hititi. *Svaki, braćo,* veli nam Apoštol, *u čemu je ko pozvan, u onome neka ostane* (1 Cor. 7, 24).

Život s Krstom.

Ja sam se možda i više od potrebe zadržao pri općenitim refleksijama. Vrijeme je, da pristupim konkretnijim mislima i praktičnim primjenama.

I poganski filosofi ističu potrebu moralnoga uzgoja. Mnogi od njih ostaviše velebnih misli o kreposti i o samoprijegornome radu. Kršćanstvo je sve to daleko natkrililo, jer ono ne govori samo i hvali, nego i pruža s jedne strane dovoljnih pobuda na kreposno djelovanje, a s druge i preobilne pomoći da uzmognemo po evanđeoskoj nauci živjeti. Za borbu proti požudama, za trajnu žrtvu i prijegor, gdje da nađemo dovoljnih razloga, ako ne u vjeri, i to u kršćanskoj vjeri? Kakvih li odlučnih razloga za krepost ne podaje ne samo pomisao na vječni život, na Boga pravednoga suca, nego još uzvišeno kršćansko otajstvo utjelovljene Riječi Božje, izgledi poniznosti i siromaštva, ljubavi i trpljenja Boga-čovjeka, smrt na križu, otajstvo neizrecive ljubavi

Kristove u Euharistiji? A kako su opet divna sredstva, što ih ostavi božanski Spasitelj u Crkvi svojoj, da po njima ljude liječi i diže, oplemenjuje i jača: molitva, služba Božja, sakramenti!... Ko se ovim sredstvima ne služi, neće i ne može donijeti ploda. Baš ovaj vrhunaravni život s Kristom, općenje s Njime putem sakramenata, opsluženje njegovih zapovijedi preporada čovjeka, čini tekar katolika katolikom. *Si diligitis me, mandata mea servate* (Joan. 14, 15). Od poroda pa do groba prate sredstva milosti katolika, prate ga u svim časovima i prilikama života, prate ljude svakog stupnja kulture i društvenog položaja, a tako opet i svaki je od ovih dužan njima se služiti. Ta po čemu mi uopće poznajemo i prosuđujemo katolika, ako ne baš po vršenju vjerskih dužnosti? Članovi đačkih organizacija, ne izgubite ovih istina nigda s vida. Jedino ako budete bez ljudskog obzira vršili tačno svoje katoličke dužnosti, ako budete pristupali na sakramente i što češće se krijepili presvetim tijelom Gospodnjim, moći ćete se zvati katoličkim dacima. Jedino će tada od vas i od vaših organizacija biti hrvatskoj domovini preporoda.

Pogledajte u primjere velikih katolika. U životu glasovitog vođe njemačkog centruma, Windhorsta, čitao sam, da bi u jutro onoga dana, kad bi imao u Reichstagu braniti katoličku slobodu proti željeznom kancelíru, pobožno se pričestio, da u Onoga, koji je istina i život, isprosi snage i blagoslova. Čitajte život slavnog generala Lamoricière-a; život nedavno preminulog francuskog industrijalca Filiberta Vrau-a. A, Bogu hvala, ima i u nas koji zlatni primjer. Za pok. akademika Kostu Vojnovića čuo sam od starijih, da bi, dok je bio u Splitu, jutrom vrlo pobožno slušao misu, a rado i dvorio svećeniku pri žrtveniku. Primjer nami još bliži imamo u nezaboravnom Eckertu. Pripovijedao mi je prijatelj, koji je u isto doba kad i Rudi boravio u Louvainu, dirljivih podataka o nježnoj pobožnosti i euharističnom životu ovog prvaka našeg đačkog kat. pokreta. Istaknuti ću još jedan primjer, a daje mi za to povoda skorašnji oglas zadarskog zbora duh. mladeži. *Yves Québec*[6] pisac *Lettres d'un curé de campagne,* profesor je filozofije u Parizu, svjetovnjak i trećoredac sv. Frane. Koliko krat nijesam vidio kako ovaj učenjak, auktor vrlo uvaženih filozofijskih djela, opasan pokorničkim užetom sa najprostijim svijetom ponizno stupa za trpezu Gospodnju! A kazivaše mi osobe, koje su dobro poznavale njegov domaći život, da on, osim drugih pobožnosti, svako jutro u kući

sa ženom i djecom skupno obavi nabožno štivo i duhovno razmatranje.")

Vršenje kršćanskih dužnosti i prava pobožnost barometar su vjerskog osvjedočenja, kao što su s drugoga kraja jamstvo uspjeha i ustrajnosti. Vidite li svjetovnjaka, koji govori i oblijeće za kat. organizacije, a znate da na sakramente ne pristupa i molitve ne poznaje, s razlogom vam se je bojati, da taj pravo ne shvaća katoličkog pokreta, da ga nestalno čuvstvo nosi ili drugotni ciljevi vode. Vidite li klerika i redovnika za katolički pokret zanešena, a znate da je na molitvi mlak, u razmatranju hladan, odricanju svoje volje i požuda nenaviknut, znajte, da od njega ne bi apoštola na uzburkanome moru života njegova lađa ne odoli vjetru i valovlju.

Življenje kršćansko, življenje s Kristom putem sakramenata i kreposnog djelovanja jest svojstvo u sve i posve potrebno apoštolu. To je, kako govoraše Ollé-Laprune[7]), najljepši naslov apoštola, njegovo pravo, njegova jakost. *La pieté est... le titre, le droit et la force de l'apôtre.*

Iskrena pobožnost je vatra, koja katolika *grije, jača* i *prosvjetljuje.*

Duh u tijelu i tjelesnim brigama zaokupljen, teško se diže k višim idealima. Život materialni svojim ledenim dahom ubija svete pomisli kao mraz proljetne mladice. Nema li unutra vatre, zanos se trne i djelatnost pada. Treba apostolu vruće ljubavi Kristove da mu dušu sveđer na nove pothvate spravlja i na nove borbe sokoli; treba žarke pobožnosti da, sâm ugrijan, uzmogne i drugoga grijati. I zbilja! kako ćete da na dobro potakne, da za prijegor i žrtvu oduševi onaj, koji je sam hladan i nemaran, onaj, koji djelima ne potvrđuje što ustima propovijeda? *Plangendum praedicatorem,* govoraše asiški ubožar, *qui pravitate destruit vitae, quod aedificat veritate doctrinae* (S. Bon. Legenda S. Franc. c. 8, n. 2). U nutrnjem razgovoru s Bogom, na ognjištu sv. Euharistije, pali se u duši apostola zanos, onaj zanos, koji hoće da sav svijet ugrije i za Krista predobije. Tu on čuti u sebi onu vrhunaravnu silu, koju je ćutio i veliki apostol naroda kad je govorio: *Charitas Christi urget nos.*

---

[6]) *Yves Québec* je pseudonim g. G. F. S ovim prikritim imenom potpisivao je samo neka djela i članke.

[7]) Emile Boutroux u članku o Ollé-Laprune, R. de philos, 1905., I, 361.

Žarka pobožnost ne grije samo dušu; ona k tome jača volju, ona ulijeva u naše žile neke božanske snage, da izdržimo sve protivštine i do kraja ustrajemo. Vjerujte mi, silnim napastima vabljen, slavohlepljem gladen, podlegnuti će, osobito neiskusni kat. mladić, ne bude li se na vrelu milosti što češće krijepio i od zadobivenih možda rana oporavljao. Kad katolik, koji hoće da žive i radi po katoličkim načelima, naiđe na neslućene protivštine, kad neuspjeh za neuspjehom uslijedi, kad ga i najtjesniji nekoć prijatelji ostave i najsvetije mu nakane osumnjiče — a svega ovoga ne će uzmanjkati — mislite li, da će ustrajati, ko je sebi i ljudskim silama prepušten? Neće, nego će za cijelo duhom klonuti, ako se ne bude u žarkoj molitvi utjecao Onome, koji *daje snagu umornome i umnožava krepost nejakome* (Izaija, 40, 29)). U žarkoj ljubavi k Isusu crpili su mučenici snagu, koja je silnicima svijeta prkosila i istu smrt prezirala. U časovima, što ih apoštol s Isusom sprovodi, prima utjehe i milosti, koja daje da i onda, kad se je sav svijet proti njemu usrtačio, kad se čini, da je sve propalo, ipak ne klone duhom nego neustrašiv i vedar koraca naprijed. Po unutrašnjem životu s Isusom *dobivaju* katolički borioci *novu snagu, podižu se na krilima kao orlovi, trče i ne sustaju, hode i ne umore se* (Iz. 40, 31).

Na koncu, da istaknem još jedan vrlo znamenit učinak kršćanskog življenja.

Krepost, govoraše stari Roger Bacon, prosvijetljuje um, *virtus clarificat mentem* (Opus Maj. II). Je li čovjek podan tjelesnim požudam, teško shvaća duhovne stvari. Mnogi stadoše u vjeri kolebati, pa i izgubiše vjeru, od kako zanemariše kršćanske dužnosti. Nasuprot, vježbanje u kreposti ima blagotvornog odjeka na razum. Što više prakticiramo svoju vjeru, to nam se njezine istine vrednijim pokazuju, to nam se jasnije očituje duboki smisao i ljepota kršćanskih otajstva. Riječ križa neznabošcima je bezumlje, a onima, koji su pozvani, Božja sila i Božja premudrost (I. Kor. 1). Ti meni kažeš, veli Pascal, da bi se rado ostavio uživanja, kad bi imao vjere, a ja ti odgovaram, ostavi se grijeha i imati ćeš vjeru: J' aurais bientôt quitté les plaisirs, disent-ils, si j'avais la foi, et moi, je vous dis: Vous auriez bientôt, la foi, si vouz aviez quitté les plaisirs (Pensée l. c str. 305).

—o—

Završujem s pitanjem, s kojim sam i započeo: Hoće li naš mladenački kat. pokret uspjeti? Hoće, budu li se u njemu uzgajali katolici čistih vjerskih načela, katolici dubokog vjerskog osvjedočenja i pravog kršćanskog života. Bude li u nama *fides romana*, ne ćemo zabasati; živemo li *vita christiana*, ne ćemo sustati!

Upiti i odgovori.

Koga je dana Gospodin držao zadnju večeru?

Upit: Čini se, da postoji očito protuslovlje izmedu prvih triju evandelista i sv. Ivana glede dana, u koji je Gospodin držao zadnju večeru. Prema prvim trima evandelistima Isukrst je kao i ostali Židovi blagovao vazmeno jagnje u prvi dan prijesnih hljebova, u večer 14. nisana. Slijedećeg dana, 15. nisana, kojeg je dana bio vazmeni blagdan, umr'o je. No prema Ivanu glavari svećenički i književnici ne udoše u pretorij, u kuću Pilatovu, jer se bojahu okaljanja, budući da su htjeli još blagovati vazmeno jagnje. Oni nijesu dakle jeli vazmeno jagnje istoga dana kao i Isukrst, nego slijedećega. I druga mjesta kod Ivana čini se da govore za to. Kako treba riješiti to prividno protuslovlje izmedu prvih triju evandelista i sv. Ivana?

Odgovor: To je glasovito «protuslovlje» medu evanđelistima, kojemu se racionalisti živo raduju. Po njihovu ovo je protuslovlje sasvim očito. «Teško ćeš, veli jedan od njih, E. Weiss, i pomisliti na koji nesumnjiviji eksegetski rezultat; razlika se ne da izravnati; Ivan se raskrstio sa postojećom predajom». U tom smislu govore i drugi racionalisti.

No katolik već unaprijed zna, da ne može biti pravog protuslovlja u sv. Pismu. Mi znamo, da tu može biti samo prividnih protuslovlja. Mi znamo i tada da su ova protuslovlja prividna, kad nam i ne bi uspjelo da odstranimo sve poteškoće. Ali što se tiče ovoga našeg «protuslovlja», u kome racionalisti toliko uživaju i koji iznose kao glavni dokaz proti vjerodostojnosti evandelista, to se «protuslovlje» može tako potpuno riješiti, da ne preostaje nikakova poteškoća nego jasno izbija posvemašnje podudaranje svih evandelista.

Doduše više je katolika postavilo raznih hipoteza za rješenje toga «protuslovlja», koje ne zadovoljavaju. Posve zadovoljava samo mišljenje harmonista, koji vele, da je uistinu Gospodin blagovao vazmeno jagnje kao i drugi Židovi u večer 14. nisana, da je susljednog dana bio propet i da se s time tačno slažu, ako se pravo istumače, mjesta kod sv. Ivana. Na moju veliku radost veoma učeno i temeljito zastupa i Dr. Ivo Kraljević u Bogoslovskoj smotri 1916. br. 1. ovo mišljenje, koje se sve to više smatra ispravnim. Ja ću ovdje ukratko rastumačiti mjesta kod sv. Ivana, pri čemu ću se više nego Dr. Kraljević obazreti i na Van Bebber-a[1]), kao što sam to već učinio u svojoj njemačkoj knjižici o muci našega božanskog Spasitelja (str. 229-40). [2])

Razmotrimo malo mjesta kod sv. Ivana, za koja se u ovom pitanju čini da protuslove prvim evandelistima.

1. mjesto:

«I oni (glavari svećenički i književnici) ne udoše u sudnicu, da se ne bi okaljali, nego da bi mogli jesti pashu» (Iv. 18. 28). Prema tome dakle farizeji ne bi bili još blagovali vazmeno jagnje, nego su tek htjeli blagovati.

Tumačenje ovoga mjesta.

Mnogi misle, da izraz «jesti pashu» mora nužno da znači: «jesti vazmeno jagnje». Stoga su neki mislili, da su farizeji htjeli jesti vazmeno jagnje na večer onoga dana, kojega je Isukrst bio propet. No to se može okrstiti posve nevjerojatnim. Drugi su mislili, da su oni doista jeli predašnje večeri, kad i Isukrst, vazmeno jagnje, ali da im je još štogod preostalo, naravno za to što su bili sinoć radi uapšenja Isukrstova brzo pozvani. Ali ta mnijenja nijesu nipošto potrebita, jer nije nikako nužno izraz «jesti pashu» razumjeti kao «jesti vazmeno jagnje». Taj izraz prema židovskom načinu govora može da označuje i žrtve pomirnice, koje su se prikazivale u hramu na vazmeni blagdan, i

[1]) J. van Bebber, Zur Chronologie des Lebens Jesu. Münster 1898.
[2]) E. Springer S. J., Das Leiden unseres göttlichen Heilandes.

kod kojih se kao kod svake žrtve pomirnice jelo meso žrtvene životinje. Dä, može da znači — a time se dolazi do istoga — i sam vazmeni blagdan. Prema židovskom izražavanju «jelo se je» u njih dosta toga, što mi ne jedemo. Tako dolaze u sv. Pismu izrazi «vatru Gospodinovu jesti» t. j. živjeti od svetih danaka, kao što su to činili svećenici i leviti, «godine jesti» t. j. godišnji prihod polja, zemlje.[3]) Pače u II. Paral. 30. 22. nalazi se za nas sasvim zanimiva rečenica: «Jeli su svetkovinu punih sedam dana prikazujući žrtve pomirnice i ispovijedajući Gospodina, Boga svoga». Dakle se u Židova mogla jesti i svetkovina. A svetkovina, o kojoj se tu govori, uprav je blagdan pashe. Kako se je moglo jesti svetkovinu pashe, *moglo* se je naravno isto tako i druge svetkovine, osobito duhovsku svetkovinu i svetkovinu sjenice. «Jesti» ove blagdane značilo je u te dane prikazivati žrtve pomirnice. U zakonu je bilo zapovjedeno Židovima, da na 3 glavne svetkovine, na uskrsnu, duhovsku i svetkovinu sjenica, pristupe k žrtveniku, i preporučeno, da ne dolaze «prazni» pred Gospodina t. j. uprav, da imaju prinositi žrtve. Pa zašto ne bi imao izraz «jesti pashu» kod sv. Ivana na našem mjestu značiti «jesti svetkovinu pashe», t. j. jesti žrtve, koje se imaju prikazati?» Kršćanima, za koje je pisao sv. Ivan, bila su prva tri evanđelja dobro poznata; iz njih su oni znali, da su Isukrst, a i Židovi, već jeli vazmeno jagnje, dakle znali su i to, da se ovdje pod izrazom «jesti pashu» nema razumjeti vazmeno jagnje, a onda je taj izraz značio: «jesti svetkovinu pashe, t. j. jesti žrtve pomirnice, koje se imaju prikazati». Tim više morali su mjesto tako razumjeti, jer je uz to stajalo, da se farizeji nijesu htjeli okaljati, da uzmognu jesti pashu.

Vazmeno se je pak jagnje blagovalo poslije zapada sunca; a dotada se je moglo kakovo okaljanje odstraniti kupanjem, što se je i inače po običaju činilo prije blagovanja jagnjeta. Ali za prikazanje žrtve pomirnice bilo je drukčije. Ove su se žrtve jele obdan. Tad se pak nije moglo više odstraniti kakovo okaljanje. Dakle se trebalo bojati okaljanja radi prikazanja žrtava pomirnica, a ne radi vazmenog jagnjeta, koje bi se bilo još imalo jesti. Prema tome nijesu čitatelji sv. Ivana — a to su bili velikim dijelom nekadašnji židovi, koji su poznavali veoma dobro židovske običaje i židovski način govora — kod izraza «jesti pashu» mislili na blagovanje vazmenog jagnjeta nego na blagovanje žrtava pomirnica, koje su se imale prikazati na blagdan pashe.

[3]) Mjesta su navedena u Van Bebbera na str. 55, a u mojoj spomenutoj knjižici na str. 237.

Okaljanje, kojega su se farizeji bojali, bilo je — da usput napomenem — po svoj prilici okaljanje kvasom. Vazmena je svetkovina bila blagdan prijesnih hljebova. Za sedam dana, od 15. do inclusive 21. nisana, jeli su se samo prijesni hljebovi, nipošto kvasni. Pače nije smio biti ni u kući kvasan hljeb ili kvas. Već na 14. nisana, u dan, kad se klalo vazmeno jagnje, dan prije pravog blagdana, hodio je prema talmudu domaćina oko podne po svoj kući sa užeženom svijećom, da vidi, ima li gdje u kući još kvasna kruha ili kvasa, pa da ga odmah ukloni. Dakle već od podneva 14. nisana nije se smjelo jesti kvasna hljeba, pa se je stoga već ovaj dan zvao 1. danom prijesnih hljebova. Da bi se u koji od susljednih dana u kući našlo kvasna kruha ili kvasa, okaljali bi se ukućani i toga dana ne bi smjeli da prikažu žrtvu pomirnicu. No u kući Pilatovoj bilo je sigurno kvasna hljeba. Stoga farizeji, koji su htjeli tog dana prikazujući žrtve pomirnice dokazati pred cijelim pukom svoju pobožnost, ne htjedoše za živu glavu da uđu u nju.

Tako smo eto vidjeli, da naše mjesto nikako ne protuslovi drugim evanđelistima, pače da se ne može ni istumačiti, kad bi se htjelo stavit ga u protuslovlje s ovima. A ipak ovo je glavno mjesto, na kojemu racionalisti grade svoje «protuslovlje» između sv. Ivana i ostalih evandelista.

2. *mjesto*

glasi: «a bijaše parasceve Paschae (παρασκευὴ τοῦ πάσχα), oko šeste ure, i reče (Pilat) Židovima: Evo kralj Vaš!» (Iv. 19. 14).

Vele: Parasceve Paschae znači priprava za svetkovinu pashe ili spremanje vazmenog jagnjeta; nije dakle Isukrst kao kod prvih triju evanđelista bio propet na sam blagdan pashe niti u dan poslije blagovanja vazmenog jagnjeta, nego dan prije toga.

Odgovor: Tako se nema tumačiti to mjesto, nego «bijaše parasceve Paschae» znači «bijaše priprava t. j. petak u osmini vazmenoj» baš kao što mi možemo kazati «bijaše petak u osmini Božića.[4]) Sigurno je naime, da pasha ne znači samo vaz-

[4]) Opširno obrazloženje ovog prijevoda nalazi se u mojoj knjizi «Leiden des göttlichen Heilandes» na str. 234-6.

meno jagnje ili blagdan pashe, nego i cijelu sedmerodnevnu ili, ako se hoće, osmerodnevnu svetkovinu, čitavu osminu. Ovo tumačenje treba ovdje uzeti baš da se izbjegne protuslovlju. Sve i da ne bi tko htio priznati nadahnuće sv. Pisma, ipak bi, ako je pošten, imao dopustiti, da su evanđelisti bili istinoljubivi ljudi, koji su tačno poznavali ono, o čemu su pisali. Ako bi se dakle moglo jedno mjesto tumačiti na više načina, tako, da nastane protuslovlje i tako, da mu se izbjegne, trebalo bi izabrati potonje tumačenje. Osim toga druga tumačenja nijesu ni moguća. Nije moguće pod parasceve Paschae razumjeti pripravu za svetkovinu pashe, jer svetkovina pashe nije kao ni ostale svetkovine imala dan priprave. Takav dan imala je samo sedmična subota. Samo naime u sedmičnu subotu bilo je zabranjeno kuhati; kuhati se je moralo dan prije; stoga je uprav petak dobio ime priprava, jer su se tog dana morala pripraviti jela za sutrašnji dan. Na blagdane je pak bilo dopušteno kuhati; stoga nijesu imali pripravu.

Pod «parasceve Paschae» nije sv. Ivan mogao misliti na spremanje vazmenog jagnjeta, jer bi u tom izrazu bio prijekor za Gospodina, što je kod Apostola dakako posve isključeno; tim bi se izrazom kazalo, da Gospodin nije u pravi dan pripravio vazmeno jagnje niti ga u pravi dan blagovao.

3. mjesto,

radi koga hoće da dovedu sv. Ivana u protuslovlje sa ostalim evanđelistima, glasi: «pa da ne bi tjelesa ostala na križu u subotu, jer (naime dan, kad je bio Isus propet) bijaše priprava (t. j. petak — jer bijaše veliki dan ona subota — Židovi zamoliše Pilata, da im (raspetima) se prebiju golijeni i da se skinu».

Vele: Ona je subota nazvana velikim danom jamačno za to, jer je na taj dan zajedno padala subota i blagdan pashe; dakle nije Gospodin bio propet na sam blagdan pashe, kao što bi to bilo prema prvim trima evanđelistima.

Odgovor: Nije to tako, nego sasvim drukčije. Svaka je sedmična subota bila veliki subotnji dan,[5]) a blagdani mogli su se

[5]) Hebrejski šabbath šabbathon kao što latinski velimo canticum canticorum, servus servorum Dei. Svaka sedmična subota bila je prema Lev. 23. 3. šabbat šabbathon; i dies expiationis, koga je dana bio potpuni suhi post te se nije smjelo kuhati, bio je šabbath šabbathon, sabbathum requietionis veli tu Vulgata (Lev. 23. 32).

zvati male subote. Šabbath (subota) znači naime počinak. Svake sedmične subote bio je počinak velik, a u blagdane bio je počinak malen, jer svake sedmične subote bio je počinak tako velik, da se nije smjelo ni kuhati; dok se to smjelo u blagdanske subote (šabbathe). Da pak razumijemo Ivanovo mjesto, moramo se sjetiti jednog židovskog zakona. Bio je običaj kod židova, da neke zločince za veću sramotu poslije kamenovanja mrtve objese na vješala. Zakon je pako zabranjivao ostaviti truplo da visi iza zapada sunca, da se ne bi okaljala zemlja (Deut. 21. 23). Stoga nije smio nitko ni na drvu križa ostati mrtav iza zapada sunca. Pa uzmimo da je razapinjanje na križ bilo u nedjelju, u prvi dan sedmice. Čitav taj dan mogli su razapeti visjeti, jer bi obično umrli slijedeće noći ili tek ujutro. U ponedjeljak je, ako su bili mrtvi, trebalo skinuti trupla; jer je bilo dopušteno, da čovjek živ ostane na drvu i poslije zapada sunca, ali nikako mrtav. Ako je tko bio propet u ponedjeljak, trebalo je u utorak skinuti truplo. Pa ako je razapinjanje bilo u utorak, u srijedu ili četvrtak, isto nije bilo nikakove poteškoće. No sasma je bilo drukčije, ako je tko bio propet u petak kao Isus i dva razbojnika. U ovom je slučaju naime trebalo, da se trupla skinu u subotu. A to nije smio da učini nijedan Židov, jer bi bio potlačio subotu. To su mogli dakako učiniti pogani, jer za njih nije bilo subote. Ali oni nisu marili ni najmanje za snimanje lešinâ. Rimljani bi ostavili trupla na križu, dok ih ptice ne bi proždrle. Židovi su dakle bili u veoma rđavu položaju. Oni nijesu smjeli u subotu skinuti trupla, jer bi potlačili subotu; nijesu smjeli da ih ostave na križu, jer bi se okaljala zemlja. Što dakle da se uradi? Židovi su tad našli ovaj izlaz: ako je tko bio propet u petak, da ne umre u subotu i ne ostane na križu, neka mu se u naknadu boli, koje bi još imao pretrpjeti; prebiju toljagom kosti već u petak, da ga već u petak mogu skinuti s križa i pokopati. Rimljani pristadoše na prijedlog. I tako se mjesto kod Ivana sasvim lijepo tumači. «Pa da ne bi tjelesa ostala na križu u subotu»: u subotu bi bila naime ostala tjelesa na križu, jer ih nije nijedan Židov smio skinuti. «Jer bijaše veliki dan ona subota», naime slijedeća subota, sedmična subota; blagdanska subota, u koju je bio Isus razapet, bila je tako reći mala subota, jer je propisani počinak bio malen t. j. nije bio tako strog kao u sedmičnu subotu. «Židovi zamoliše Pilata....»: Pilata je tek trebalo sjetiti nagodbe; možda on nije još bio nikoga razapeo u petak, niti znao

išto za tu nagodbu. A ako je koga već razapeo u petak, bit će odavna, tako da se on nije sjećao više mužnog prebijanja kostiju, što je upravo bilo potrebito, ako je razapinjanje bilo u petak. Tu se i vidi, zašto vojnici, kad su Isusa opazili mrtva, nijesu ni pomislili na to, da mu prebiju golijeni. Prebijanje kostiju bila je naknada za boli, koje su je još imale pretrpjeti; no Isukrst nije imao više što da pretrpi, jer je već bio mrtav.

——o——

Tako vidimo ne samo da nema nikakova protuslovlja između svetog Ivana i ostalih evandelista, nego da je sve u najljepšem skladu. Racionalisti se još jednom sa ovim svojim «protuslovljem» obrukaše i pokazaše, kako lakoumno postupaju, da opravdaju svoje nevjerovanje.

E. Springer D. I.

Književnost

ABC — republike.

ARGENTINIEN Verfassung, Verwaltung, Volkswirtschaft. Von Gustav Stezenbach, Staatsburger-Bibliotek. M. Gladbach 1915., Volksvere'n-Verlag. Cij. 45 Pfg. Str. 40.

BRASILIEN Verfassung, Verwaltung, Volkswirtschaft. isto Str. 48.

CHILE Verfassung, Verwaltung, Volkswirtschaft. isto Str. 40.

Pisac se drži iste metode u svojem pisanju: prikazuje povjest, ustav, upravu, gospodarstvo dotične države, te konačno o njemačkim useljenicima. Na čelu svake rasprave navodi upotrebljenu književnost. Kratkoća, točnost, zanimivost su oznake ovog pisanja.

1. Argentina, najvažnija država španjolske južne Amerike, bila je najmlada kolonija Španjolske. God. 1508. je španjolac de Solis otkrio Rio de la Plata. Duga je i raznovrsna bila borba s urodenicima. God. 1810. je španj. podkralj svrgnut. Prvi je predsjednik republike Rivadavia izabrān 1816. Njegovi su nasljednici morali voditi vojnu s Brazilijom (1825.-27.) i Uragvay. God. 1835. proglasi se Manuel de Rosas diktatorom i postāde strah, ali se diže protiv njega de Urquiza 1852., te je Rosas 1877. umro u Engleskoj. Buenos Aires je istupio iz saveza i ostade do 1859. posebna republika. Gradanski su ratovi bili na dnevnom redu do god. 1900.

Brasil je otkrio Pinson, Kolumbov drug, 20. veljače 1500, te se vratio u Španjolsku nakrcan drvljem, zvanim po boji «brasa» (odatle i ime Brasiliji). 1500. je 22. travnja otkrio i portugiški pomorac Cabral. I Vespucci je 1501., te 1503. došao amo, a g. 1508. u ime Španjolske. Francuzi, Englezi, pak i Nizozemci su dugo uznemirivali Brasil. I tu je u 17. vijeku mnogo borbe i s urodenicima. Kada je Napoleon I. osvojio Portugalsku, ode na engl. brodovlju Joao VI. u Brasil, te je 7. ožujka 1808. stupio u Rio. Od g. 1815. je spojio Brasil i Portugalsku u personalnu uniju. Na želju Engleske povratio se 1821. i prepusti upravu u Brasilu sinu Pedru. 1822. diže se d'Andradas i protjera portugiške čete i iste je godine Brasil proglašen neovisnim i Pedro carem. Pedro, i ako prije framason, dade zatvoriti sve lože, a na to začeše konstitucionalne borbe. 1831. zahvali se na korist 16. godišnjeg sina. Pod njime 1873. pojavi se kulturna borba. Revolucionarci 1889. cara s obitelju opremiše parobrodom u Evropu. On je umro 5. pros. 1891. u Parizu i odbio je svaku penziju sa strane republike. Iste se je godine morao i Fonseca, prvi predsjednik, odreći. Iza njega nastade gradanski rat. God. 1915. je s Chile i Argentinom ušla u posebni ugovor.

Chile je 1535. iz Peru otkrio Diego de Almagro. Pedro de Valdivia 1541. osnovao Santiago. Za nasljednog rata ugnijezdiše se Francuzi. I tu je bilo teško s urodenicima. God. 1810. u Santjagu «Junta de gubierno» proglasi markiza de la Plata predsjednikom. Duge su bile borbe protiv španjolske vojske. Španjolska je tekar 1844. priznala ovu republiku. Gradanski ratovi štetovali su mnogo zemlji. Sada nema nijedna stranka dovoljne većine, te je kompromis u običaju pri biranju predsjednika.

2. Argentina je saveznička država iz 15 pokrajina i 9 teritorija (gobernaciones). Državna je vjera rimo-katolička. Javne isprave i sudbeni postupci jedne pokrajine vrijede i u drugoj. Svi gradani imadu jednaka prava i nema plemstva. Carinara je stvar saveza. Ropstvo je dokinuto. Ekspropriaciju provodi se samo posebnim zakonom i to uz otplatu. Stranci mogu u državi posjedovati i trgovati. Iza 2 godine obitavanja mogu stranci zatražiti naturaliziranje. Opća je vojna dužnost; naturilizirani mogu 10 godina svog gradanstva izabrati ili odbiti tu dužnost. Useljivanje je slobodno. Sloboda je štampe neograničena. Parlamenat (Congreso) ima 2 komore: zastupničku kuću i senat. Prva (Camara de Diputados) ima 120 zastupnika, a ovi se od 1895. (3.851.542 stanovnika) biraju na svako 33.000 stanovnika. Svake desete godine obavlja se popis. Senat ima 30 senatora; savezničkí distrikti i pokrajine biraju upravno 2 senatora. Senatori moraju biti ne ispod 30 godine i imati godišnju rentu od 2000 pesosa. Izbor je za 9 godina, ali svake treće godine otpada trećina ždrijebom. Podpredsjednik je naroda predsjednik senata, koji sastavlja sudbeni dvor kod optužbe predsjednika ili ministara. Obe komore vijećaju od 1. svibnja do 30. rujna. Zakon, zabačen od jedne komore, ne smije doći u pretres za 1 godinu. Predsjednik je glava države, te on kao i podpredsjednik imaju 75.000 pesosa plaće. Predsjednika biraju tako, da svaki glavni grad i svaka pokrajina biraju juntu, kolegij izbornika u dvostrukom broju zastupnika i senatora. Izbor se obavlja 4 mjeseca prije svrhe vladanja tadašnjeg predsjednika, te treba apsolutne većine; inače komora izabire od dviju osoba, koje dobiše najviše glasova. Predsjednik bdije nad ustavom i upravom; vrši placet za crkvene dekrete i pravo patronata kod presentacije biskupa. Ministara ima 8.

Sadašnji je ustav Argentine od 25. svibnja 1853. i sliči ustavu sjeverne Amerike.

Ustav je *Brasila* g. 1891. (24. veljače) i sliči prvom u federalističkom duhu, dočim je radikalniji od francuskog. Strančarstvo je užasno i izbori se «stvaraju». Pojedine države same ureduju svoje stvari, dočim savez vodi rat, poštu i brzojav, središnje bankarstvo, carinarstvo. — Narodni kongres sastoji kao i u Argentini iz zastupničke kuće i senata, koje se u isto doba bira. Niko ne može istodobno da pripada obojemu. Kongres se sastaje 3. svibnja, te sām odlučuje vrijeme trajanja. Izbor se obavlja svake treće godine. Svaka komora zaključuje valjano, ako je prisutna apsolutna većina, te sama izabire predsjednika, ispituje izbore, odreduje dijete i trošak za put. Članovi komore ne smiju biti u upravi banki, poduzeća sličnu. Na svako 70.000 bira se 1 zastupnik, a svaka država ne manje od 4. Sada ih ima 212. Senator mora imati barem 35 godina, svaka država ih bira 3 upravno na 9 godina, ali ih dio otpada svake treće godine. Svaka komora ima pravo inicijative. Ako predsjednik ne odbije zakonsku osnovu kroz 10 dana, znači da je primljena. Ako postavi veto iza zatvora komora, javno to obrazloži. Svaka se zakonska osnova prihvaća s dvije trećine većine. Ako predsjednik republike kroz 48 sati ne proglasi zakon, koji je kongres poprimio protiv njegova veta, onda to učini predsjednik senata. Predsjednik republike i senata mora biti rodeni Brasilijanac i biti barem u 35. godini. Izbira ga se svake godine. Ako kroz to doba umre li se odreče, zamijeni ga predsjednik senata, te nijedan ni drugi bez dozvole kongresa ne smije izići iz Brasila. Predsjednika republike biraju pravno apsolutnom većinom 1. svibnja. Ministri (ima ih 7) ne prisustvuju sjednicama kongresa, nego onima komisije. Svaki gradanin u 21 godini ima pravo glasa, nu su izuzeti od akt. i pasivnog glasa siromasi, analfabete, plaćeni vojnici, redovnici.

Današnji ustav u *Chili* potječe iz g. 1833. (25. 5.) i revizije 1874. (13. 8.). Po sebi je representativno demokratski, ali u istinu vlada oligarhija kao u svim južno-američkim republikama. — Državna je vjera rimokat. Zakonom je 27. 7. 1865. dozvoljeno nejavno bogoslužje i nekatolicima i otvor privatnih škola. Pravo izbora imadu svi državljani u 21 godini, te nijesu analfabete. Kongres ima dvije komore kao gore. Na svako 30.000 bira se - zastupnik na 3 godine, a birati se može samo onoga, koji ima godišnji prihod barem 500 pesosa. Neizberivi su redovnici, župnici i njihovi zamjenici, činovnici uprave uopće. Zastupnici nemaju plaće. Samo ministri mogu biti istodobno i zastupnici. Senatore biraju upravno pokrajine na 6 godina (polovica se mijenja svake 3 godine). Senator mora biti barem u 36 godini, u gradanskim pravima i imati prihod od 2000 pesosa. Predsjednik mora biti barem u 30 godina, te ga biraju na 5 godina. 25. 6. u petoj godni biraju se izbornici i ovi 25. 7. predsjednika apsolutnom većinom glasova. Predsjednik za doba službe i još jednu godinu ne smije izići iz Chile. U slučaju zahvale ili smrti bira se novog predsjednika.

3. *Argentina* ima 2.952.550 kilom. površine (5 i pol više od Njemačke) i tekar 7.250.000 stanovnika. Od toga je urodenika 4 miliuna. Od 1857. do 1910. je uselilo 3.699.180 osoba i to Talijanaca 1.994.727, Španjolaca 1.013.737, Francuza 196.816, Rusa 106.114. Čiste rase nema. Indijanaca ima još u Chaco, Patagoniji i Ognjevoj zemlji oko 50.000. Narodni je jezik španjolski. Glavni su španjolski listovi «La Prensa», «La Nacion» i «La Argentina» u Buenos Airesu, te imaju više stotina tisuća istisaka i uzdrže vlastite bolnice za puk. Buenos Aires je središte narodnog života. On ima g. 1910: 1.329.697 stanovnika, Rosario 200.000, La Plata i Cordoba preko 100.000, Avellaneda 90.000, Tucuman 80.000, Bahia Blanca 70.000, Santa Fe i Mendoza po 55.000. Srednja je gustoća pučanstva 2.5 na četv. km. Država se proteže kroz razne zone.

Argentina je agrarna zemlja, ali jer previše jednostrano producira, nalazi se u neprestanim krizama. Poplav ili nevrijeme lako uništi silne nasade. Nema malih kolonista, pak često u nesrećama mora država pustiti porez, a time i sama upadne u neprilike. Englezi imaju zakupu žitiju, pak tako Engleska ima za se jeftino kruh i meso, dočim Argentinci moraju skuplje za sve plaćati nego li igdje u Evropi. Talijanci i Španjolci hoće da se brzo obogate i vrate kući. Uz to Argentinac rade vani ulaže svoj novac, pak su tako važnija poduzeća u rukama sjeverne Amerike i Engleske. Za gospodarstvo je upotrebljeno tekar oko 24 miliuna hektara zemljišta, te predstavlja oko

15 miliarda maraka vrijednosti. Gospodarstvo provode «Estancias», t. j. zemljišta 5000-7000 hektara, te takvih poduzeća ima preko 10 miliuna. Naravno tu se goji marvogojstvo pod otvorenim nebom. Nu to su nezdrave prilike, jer zemlja ostaje primitivna. Po statistici je g. 1911. bilo

	hektara	vrijed. u zlat. pesosima
pšenice	6.253.180	136.670.000
kukuruz	3.215.350	100.730.000
lan	1.503.820	52.850.000
zob	801.370	11.660.000
luzerna (i sijeno)	5.400.580	100.000.000
raž	61.000	1.500.000
vino	105.000	60.000.000
voće	664.700	80.000.000

Uz ovo je imala Argentina g. 1912. do 30 miliuna goveda, 74 miliuna ovaca. Poznata je argentinska trgovina sledenog mesa i ekstrakta mesa. G. 1912 je samljiveno ondje 1.217.050 tonelata pšenice. Maté je bolji nego kineški čaj. Maslinstvo je u početku. Šećerna industrija ima 43 tvornice. Vina se proizvodi do 4 miliuna hektoltara, pive 81 milion. Tvornica imade: 2000 duhana, 254 kože, 10 za vosak, 200 sapuna, 95 žeženog pića. — Ušlo je u republiku g. 1913. do zl. pesosa 421.353.000 (najviše iz Engleške)), izišlo 483.505.000 (najviše u Engl.). G. 1912. je bilo parobroda 446 (120.882 tonelata), jedrenjača 1241 (96.898 ton.).

U *Brasilu* trebaju pšenice za uvoz, kukuruza ne. Riža je brazilska bolja nego li vani. Graha ima pri svakom jelu; osobito crni iz Afrike (Feijao preto) 80 struko rodi i hranjiv je. Krumpir (Batada doce) je miliji nego li evropejski i ima ga do 15 kg. teška. Korjen mandioka se kuha, peće ili pretvori u brašno, te je omiljela ondje hrana. Marvogojstvo zaostaje. 85 po sto kave cijelog svijeta dobiva se u Brasilu. Hiperprodukcija kave je u Sao Paolo dovela do bankrota mnoge. God. 1910. se je izvezlo do 60 miliuna kg. maté čaja. Brasil je na 6 mjestu na svijetu u proizvodu pamuka. God. 1902. je izvedeno 45.200.331 kg. duhana (vrijedi 10.732.123 milreis zl.), šeć. trstike g. 909. o 68 miliuna kg., g. 1908. kakao do 32.955.920 kg., g. 1907. ananasa 270.572 kg.

Iskopine željeza u Caraca mogu da pokriju potrebe sveg svijeta. Brasilski je ugljen dobar za rasvjetu, jer je vlažan i ima dosta sumpora, te 20-25 po sto pepela. Od otkrića Brasila izvedeno je 1.100.000 kg. zlata. Grad Diamantina prodade godimice 1.200.000 milreisa diamanata, jer su ljepši od afričkih. God. 1912. je ušlo 961.369.000 milreisa, izišlo 1.119.917.000 vrijednosti trgovine.

Chile je najduija zemlja na svijetu. Ima 763.500 četvr. km. površine. Ima u klimi tri zone. Brda i jezera sliče je Tirolu ili Švicarskoj. Stanovnici su potomci Španjolaca i urodenika Arankara. Ovih zadnjih ima oko 100.000. Malo se je gdje kao u Chili sačuvala španjolska aristokracija, koja vlada. «Medio pelo» sačinjavaju činovnici, «roteri» je radni stališ. Stanovnika je usve 3.505.317 ili 7 na četv. km. God. 1912. se uselilo samo 1839 osoba. Santiago ima 378.103, Valparaiso 179.794, Concepcion 65.302, Iquique 43,576, Antofagaste 35.042, Valdivia 18.096 stanovnika. Kultura je i jezik španjolski. I ovdje latifundiji sprječavaju dobar razvitak gospodarstva. Često se žitije mora uvoziti. Slab rod dovodi do kriza kao i u Argentini. Polovica je kapitala, uložena u salpeter, engleska, a g. 1911. je izvedeno 30 miliuna centi. Uvoz je bio god. 1912. do 334.454.779 i izvoz 377.104.530 pesosa.

—o—

Sve su se ove republike lijepo razvile, ali da nije u njima preuzela bila malha framasonerija, mogle bi se danas takmiti sa sjevernom Amerikom. Još i danas sve tri republike stoje mnogo pod uplivom francuskog protuvjerskog radikalizma, te gube u kulturnoj borbi svoju energiju mješte da je razviju na zdravom gospodarskom polju.

Iz povjesti ovih republika upoznajemo, da su framasoni najprije borbu zapodjeli protiv isusovaca, da je onda uzmognu uspješno nastaviti protiv katoličke crkve. Zato je ondje još vazda mnogo skučena sloboda kat. svećenika; crkva ima sve garancije na papiru. — Jednako se vidi u povjesti ovih država, da je revoluciju provela oligarhija, koja pod plaštem «skupne» vlade tiranizira mase i sve prikriva «voljom naroda».

Kako je s političko-socijalnom akcijom u onim krajevima? Ta nije onako sustavno provedena, kako je to učinjeno u sjevernoj Americi, gdje se ćute i rade katolici kao svoja i jaka grupa, pak ih mora i vlada poštivati. Neki su uvidavniji biskupi započeli snažno da to i provode, ali imaju da se bore silnim poteškoćama proti vladi i razrožnosti mišljenja mase. Uz to je slabo organizirana katolička štampa.

Ove tačke nije pisac istaknuo. *Dr. Ali.*

Dr. M. Perković, Priprava za život.

Razgovori sa školskom mladeži. Svezak I. Poučna knjižnica Matice Dalmatinske, knjiga I. Zadar 1917.

Povod ovoj knjizi ističe pisac u uvodu: «Budući da je u našoj državi jak pokret za skrb oko uzgoja duševnoga i tjelesnoga mladeži, odlučila je Matica Dalmatinska da pridonese svoje zrnce tome plemenitom pothvatu kolom poučno-uzgojnih knjižica». — Sadržaj je ove sveske: 1. Slika života. 2. Tvoj dvojaki život, 3. Spoznaja duševnoga života, 4. Tjelesni život. 5. Čuvanje zdravlja, 6. Četiri izvora zdravlju, 7. Spoznavanje (umovanje), 8. Nastavak o spoznavanju (umovanju), 9. Kako ćeš primjeniti svoje umovanje, 10. Posljedice zdrava umovanja, 11. Dužnost poslušnosti i sloboda, 12. Učenje 13. Pažnja, 14. Plodovi pažnje, 15. Čitanje, 16. Materinska riječ. 17. Tvoje imanje, 18. Svakidanji posao.

U prvoj se tački uspoređuje život s ladom prema Gundulićevim stihovima:

Ah, nije *život* ljudski drugo
Neg smućeno jedno more,
Neg plav jedna, ku u dugo
Biju vali kao gore (Suze sina razmetnoga).

Ali «Onaj, koji te postavi u nepreglednu tajnu pučinu, On te je i obdržao dotičnim snagama: *uma, srca i volje*» (str. 7). — U drugom poglavlju raspravlja, kako je «lada tijelo, duh kormilar» (str. 10). Treba spoznati dušu. Odgajati, vježbama krijepiti treba i tijelo, jer duša malo ili ništa ne radi u slabom ili bolježljivom tijelu. Izvori su tjelesnog zdravlja: vazduh, hrana, kretanje i počitak (spavanje), ali u svemu umjereno. — Po naravi naš duh traži odgovor na «zašto» i nove predodžbe spajamo sa starim (apercepcija). Prva je dužnost našeg umovanja *spoznati sama sebe*. Ko se ne nauči na trud samostalan, zakržljavi duševno, te se «licumjerno» bez truda i sposobnosti penje do unosnih položaja kao trut nametnik (str. 49). Kako ćemo primijeniti svoje umovanje? Stvoritelj nam je usadio našu savjest, koja nam veli: Odgovoran si za svaku svoju riječ i za svako svoje djelo (str. 52). Posliedica je zdrava umovanja: čuvstvo dužnosti. U čemu sastoji sloboda? «Sloboda obrazovana pojedinca sastoji se u njegovoj volji (htijenju), kada ju je tako uzgojio, da je ona sposobna htjeti u svim prilikama životu ono, što ćudoredna svijest drži potrebitim i pravednim» (str. 70). «Poslušnost i sloboda duševna ne stoji u nikakovoj opreci, nego je prva uvjet drugoj, pa gdje prve nije ne može da bude ni druge» (str. 72). — Za napredak je nužna pažnja. «S uzgojnoga stajališta svi su poslovi jednako važni, jer je u njima jedino to važno, koliko su ti oni služili u vježbanju pažnje, u čeličenju tvoje volje, u izradivanju tvoga karaktera, tvoga, čovječjega ja» (str. 82). Po pažnji «oni, koji ti se činjahu nenadareni ili čak nesposobni, da nešto nauče ili shvate, poslije vježbanja od nekoliko dana ili mjeseci postaju kao preporodeni za svaki duševni trud. Od mušica smetalica eto ti pčelâ radilica» (str. 86). — Uz knjigu prestaje «skitanje i dangubica i ljenčarenje, tri najljuča neprijatelja napretka i kreposna života» (str. 88). «Školska obrazovanost usposobljuje te za razumno i kritično čitanje» (str. 89). Nu «nije zlato sve, što sja, niti je sve dobro, što je naštampano» (str. 89). «U savjetu o izboru čitanja hoće ti se savjetnik i obrazovan i iskusan i savjestan» (str. 90). Jedni pak čitaju, da produ vrijeme i u sve vjeruju. Ne valja brzo čitati. Čitati valja izmed dobrih knjiga najbolje po sadržaju i po obliku (str. 93). — Proučavanje je hrv. jezika najjače sredstvo, da se pripraviš za budućeg čelik rodoljuba. Zato ti je povijest hrvat. naroda i najbolje tvoje imanje. — U zaglavnoj tački podaje dr. P. neke vrsti mladiću ispit savjesti. Taj je ispit vrlo zgodan.

Koji je ukupni utisak o djelu?

Metoda je induktivna; mladića izazivlje, da sam dode do nužnog zaključka. O kršćanska se načela djelo ne ogrješuje, t. j. kršćanski je, općenito govoreći, negativno. Mislim stoga, da je u ovakom predmetu to glavna mana g. pisca. Ta odgajanje je duha eminentna stvar Božje milosti, a ova se crpi molitvom, sakramentima, biva nadnaravnim sredstvima. Na par mjesta istina spominje se kršćanstvo, ali nuzgredno. I ipak mislim, da pisac nije pisao ovu knjigu za mladiće nekršćane. I njemu je kao kat. svećeniku to lako bilo da izvadi. Naglasivati mladiću samo naravne razloge u odgoju duha znači utvrdivati ga u vjerskom indiferentizmu, ili dovesti odgoj do nesigurnog učinka i ploda. Nadam se, da će u ovom pravcu bolje biti u drugoj najavljenoj svesci.

dr. A.

Der Christ im betrachtenden Gebet.

Anleitung zur täglichen Betrachtung besonders für Priester und Ordensgenossenschaften. Von *Augustin Lehmkuhl* S. J. Erste und zweite Auflage. Vier Bände. 12° Freiburg 1916 u. Wien, Herdersche Verlagshandlung.

Erste Band: *Advents- und Weihnachtszeit*, vom 1. November bis 24. Januar. (XII u. 404 S). *M* 3.20; geb. in Leinwand *M* 4.20.

Zweiter Band: *Fasten- und Osterzeit*, von Septuagesima bis Dreifaltigkeitsfest. ((XII u. 586 S). *M* 4.60; geb. *M* 5.60.

Znameniti moralist podaje evo dušama, koje «gladuju i žedaju pravednosti» krasno ascetsko djelo. U uvodu se ispričava, što uz tolike već knjige meditacija dolazi i on s novom. Pobožne duše, navlastice iz redovničkoga staleža, iza poduže upotrebe jednoga auktora rado posižu za drugim, jer je i u duhovnom životu promjena ugodna i od koristi. Stoga se pisac nada, da ni njegova knjiga ne će biti suvišna, a u svojoj se čednosti rado zadovoljava i s neznatnijim mjestom. Medutim ove jasne, jednostavne i praktične meditacije osvajaju što dalje to snažnije. Kratke rečenice, velike istine iskazivane prirodno, bez fraze, primjenjivanje istinsko, nenategnuto, ona plemenita priprostoća, sve to vrsta ovo djelo u onakva, kojih se duh ne će tako lasno zasititi, ka kojima će se rad i iznovice vraćati.

Meditacije se redaju prema crkvenoj godini, t. j. prema različnim crkvenim vremenima i svetkovinama, na pojedine se pak nedjelje i njihova evandelja redovno ne obaziru. Osnovka im je život božanskoga Spasitelja po sv. evandeljima, koja se po mogućnosti iznose kronološki.

Knjiga se dijeli u četiri dijela. Crkvena godina počinje s adventom i Božićem, pa je tomu doba posvećen *prvi svezak*. No kao priprava za advenat metnuta su na početak razmatranja, što živo osvjetljuju potrebu otkupljenja, t. j. meditacije o grijehu i posljednjim stvarima, i te idu od 1.—28. studenoga. — *Drugi svezak* sadržava razmatranja za korizmeno i uskrsno vrijeme od sedamdesetnice do Presv. Trojstva. — *Treći svezak* je ko neki umetak. Kako naime sedamdesetnica i nedjelja Presv. Trojstva ne padaju u stalan dan, to se ta razmatranja djelomice umeću načinom, kako je označeno u samom svesku. — *Četvrti svezak* iznosi razmatranja od 1. kolovoza do 31. listopada.

U meditacijama je tek općenitije označeno, zašto treba moliti, a nisu same molitve izvedene, jer one treba da poteku razmatraču iz srca i da smjeraju na njegove lične potrebe. Stoga je glavno težište na samom razmišljanju.

Plemeniti auktor želi, da njegova knjiga svakomu, koji je bude upotrebljavao, urodi rodom dobre molitve i kreposna života, i mi smo čvrsto uvjereni, da će ona to doista i polučiti kod svih pobožnih čitatelja. *P.*

In der Schule des Evangeliums.

Betrachtungen für Priester von *Herm. J. Cladder* S. J. und *Karl Haggeneg* S. J. Viertes Bändchen: *Die Scheidung zwischen Volk un Jüngern.*

12° (X u. 234 S.) Freiburg u. Wien 1916, Herdersche Verlangshandlung. — M 2.-; geb. in Leinwand M 2.80.

S ovim su sveskom doprla razmatranja do nakraj prve polovice Matejeva evandelja. U ovom se dijelu evandelja sve jasnije ističe lik Crkve Kristove, luče se učenici od naroda, pokazuje se njezin osnov — Petar. stijena. — Svećeniče, uzmi, čitaj i razmišljaj! Srce će ti se zagrijati ljubavlju k božanskomu Spasitelju i njegovoj svetoj Crkvi. *P.*

Karl Atz — Stephan Beissel S. J. Die kirchliche Kunst in Wort und Bild.

Praktisches, alphabetisch geordnetes Handbuch für Geistliche, Lehrer, Künstler, sowie für Mitglieder des Kirchenvorstandes und des Paramentenvereines. Vierte Auflage. Mit 1510 Illustrationen. Regensburg Verlagsanstalt vorm. G. J. Mantz.

Nijemci imadu mnogo valjanih povijesti sveukupne i kršćanske umjetnosti i mnogo praktičnih priručnika o crkvenoj umjetnosti. No ni jedan nije tako opsežan, praktičan i iscrpiv kao četvrto, po O. S. Beisselu D. I. prerađeno izdanje Atzova djela: Die kirchliche Kunst in Wort und Bild.

Već je u prijašnjim izdanjima nastojao zaslužni konservator umjetničkih spomenika Karlo Atz da poda osobito svećenicima praktični priručnik o svim pitanjima crkvene umjetnosti, a napose o crkvenim odredbama, o novoj gradnji i restauraciji crkvenih gradevina svih slogova, kao i uputu u najpotrebitije tehničke izraze i povjesni razvitak crkvene umjetnosti. Pod Beisselovom je redakcijom Atzov priručnik postao djelom u velikom stilu sadržavajući uputu za umjetnike i umjetne obrtnike kako će graditi i urešavati crkvene gradevine u duhu crkvenih propisa, te uputu za svećenike, na što imadu paziti kod gradnje i kod nabavljana crkvenih potrepština.

Ova je golema grada svrstana u članke, koji su alfabetskim redom poredani. Tako je postignut praktičan pregled čitave grade: alfabete i inicijali, bit i svojstva crkvene umjetnosti, različiti slogovi likovnih umjetnosti, crkveno posude, pokućstvo, odijela i druge potrepštine, ikonografija Isusa, Majke Božje i svetaca. Na koncu svakog članka citovana je najbolja literatura o dotičnom predmetu. Za praktičnu je upotrebu djelo vrlo zgodno, jer daje i tačne mjere i nacrte n. pr. za oltare, crkveno pokućstvo i ruho i t. d. Manje zadovoljava prikaz povjesnog razvitka crkvenih umjetnosti i umjetnog obrta. O. Beissel priredio je ovo izdanje poglavito za njemačku javnost, pa je prema tomu premalo uzeta u obzir ne samo starokršćanska i bizantska umjetnost, nego i talijanska i franceska renesansa i barok, kao i uopće razvitak crkvene umjetnosti u drugim zemljama. Kod članka o Majci Božjoj očekivali bismo n. pr. sastav potpunog razvitka umjetničkog prikazivanja Blažene Djevice, a ne da gledamo većinom kipove iz njemačkog srednjeg vijeka. U inače vrlo dobrom članku o kaležima nema slike ni jednog kaleža iz doba renesanse i baroka. Slično je i u članku o pokaznicama i u vrlo opširnom poglavlju o relikviarima. U članku o grobnim križevima primjećuje se zgodno, da bi svećenici mogli uspješno djelovati proti neukusnim križevima od lijevanoga željeza kao i uopće proti modernim neumjetničkim i nekršćanskim spomenicima. Ali trebalo bi za to i više pozitivnih podataka i napose više slika.

Djelo je uopće bogato ilustrovano. Mnoge slike nijesu na visini današnje tehnike, već prikazuju samo konture. To je posve opravdano kod onih slika, koje prikazuju nacrte i ornamente i uopće svagdje, gdje treba da se istakne linija. No kod drugih slika bolje je dati praviti klišeje prama dobrim fotografijama.

Oprema je trajna i jednostavna. Cijena je vrlo visoka — 40 kruna.

Još jedan redaktor, kao što je bio O. Beissel i ovo će se djelo razviti u davno potrebnu realnu enciklopediju crkvene umjetnosti.

Preporučamo ovo djelo osobito svećenicima i odborima za crkvenu umjetnost. *Dr. D. K.*

H. Conscience, Regrut, Siromašni plemić.

(M. Kelović, Zagreb) knj. 3, Cij. 1.20 K.

Malo je ovakovih pripovjesti. Poput Šenoe uvodi čitaoca pisac u flamsku Belgiju. U prvoj pripovijesti opisuje požrtvovnost jedne djevojke prema oslijepljenom regrutu, te idilu seljačkog življenja, nad kojim se Bog brine i nagraduje kršćansku krepost. I u drugoj blista Božja providnost. Jedan plemić da spasi brata zadužio je svoje imanje. Od bijede umire mu žena, plemić se povukao u se i svoj dvorac s jedinicom kćerkom, te mu svi znanci pripisuju škrtost. Napokon ode sve na bubanj. Prije toga upoznala se njegova kći s Gustavom, poštenim mladićem. Ali mladićev stric osujećuje tu ženidbu. Domala morade plemić odseliti sa svog imanja. Ganutljiv je prizor odlaska. Do par mjeseci Gustavu umire otac i on žurno dolazi po zaručnicu. Ali gdje je? Niko ne zna. Medutim ona i njezin otac žive siromašno daleko u Francuskoj, nepoznati, od rada svojih ruku. Medutim je Gustav prekupio imanje svoje zaručnice. Nu ko da je nade? Razglasi na sve strane. Jednog dana stiže sretna vijest. Pisac završuje ovu pripovijest s prizorom, u kome iza nekoliko godina živi sromašni plemić s kćerkom i Gustavom na svome starom imanju s dva unuka mala. Bog svoje ne zapušta.

Slobodno se može ova knjiga svakome pružiti. Tu je umjetnost i kršćanstvo. *A.*

Fiat lux!

„Obzor“ opet jauče i proriče.

Lunaček piše u «Obzoru» o novoj liberalnoj «Hrv. njivi», te «Krijesu» i proriče ovako buduću kulturnu borbu u našoj hrvatskoj domovini: «Dok se ovako izmedu se biju «čisti književnici» i artiste, dotle se s druge strane ozbiljnije shvaća nužda, koja će nas zakvačiti na kulturnome području nakon ovoga rata. Dva posve protivna tabora: liberalci i klerikalci prihvatiše se posla. Jedni sa «Krijesom», a drugi s «Hrvatskom Njivom». Klerikalci su vazda čedniji u svom početku, ali posleniji. Kao vazda, tako i prvim brojem «Krijesa» apelira se na one elemente, koji mnogo ne misle, ili opet na one, koji se drže one «quieta non movere». I uz takovu istrpljivost čitalačku, uz naglašivanje narodnog momenta u kulturi, književnosti, umjetnosti i u javnom životu, u toj gužvi pojmova polako se u tankim, a kasnije u debelim žilama provlači prava tendencija.

Nasjedaju srednji staleži, obitelji koji hoće da im djeci ništa «srdce ne burka» kako je rekao Zrinski. I ti klerikalci uz smijeh liberalne inteligencije postizavaju konačno svoj cilj. I dok se ovako uvukao i «Krijes» u našu javnost, kao neka vrsta dependence «Prosvjete», dotle je s druge strane grupa liberalnih slobodoumnih intelektualaca razaslala svoju objavu o novoj reviji «Hrvatskoj Njivi». Program sam ponešto obiluje običnim liberalnim frazama, ali svakako se ne može suditi o listu po samoj njegovoj posjetnici. Valjat će sačekati prvi broj i njegovu

sadržinu. Nužna jest ovakova revija, koja se neće ograničiti samo na čistu književnost i kritiku. Naša čitalačka publika treba da se upozna i sa modernim idejama u svijetu, na našim narodnim problemima, koji se mogu i moraju riješiti samo na liberalnoj podlozi. Stoga gledišta valja ovu buduću hrvatsku reviju s radošću pozdraviti, poimence što nova revija poziv!je na saradnju sve napredne elemente u našemu javnomu životu.

Valja željeti da ta revija uspije i da donese bar nekakve rezultate i da ne bude samo pukim ishodištem polemika između naprednih i natražnjačkih stranaka».

Ovo je i nama katolicima dobra opomena, neka se spremamo za buduću borbu, o kojoj je naš urednik pisao u VI. svesci «Hrv. Straže» 1916. — Primismo međutim I svesku «Njive». Tu lukavo muči o svome liberalnom programu. Mi ćemo je pomnjivo pratiti.

O novijoj pojavi među mladima ili „Kokotu“ i „Griču“.

Mladi su liberalni književnici u Hrvatskoj nezadovoljni sa «Savremenikom» i udariše novi tabor ne na Mons sacer, nego u «Kokotu» i «Griču», novim listovima.

Čujmo, što o tome piše njihov znanac Lunaček. On piše u «Obzoru» (1. ožujka 1917.): «I kad se pročitaju stranice «Kokota» i «Griča» vidi se, da si i jedni i drugi oko oba časopisa uzeše pokojnika Matoša uzorom, da umiju slabije nasljedovati njegovu dikciju u «peglanju», — što oni zovu kritikom — ali da im manjka temperamentna duhovitost pokojnikova. Matoš je bio kratki i oštri bič što se osvećivao za ono, što je prepatio, ali ovi nemaju na čem i na komu da se osvećuju. Oni se osvećuju samo na jednome na uspomeni Matoševoj, na svojem vlastitom uzoru, kad jedva mogu dočekati naredni broj, da se svadjaju, tko od njih slijedi prave stope uzora svoga».

O odgoju u zagreb. „Napretku“.

U «Napretku» (1916. broj mjeseca studenog) moderni Likurg, zagovornik nečovječnog izlaganja kržljave špartanske djece, famozni Davorin Trstenjak izvješćuje «o prirodnom uz-

gajanju», kako ga shvaća njemačka spisateljica Clara Ebert Stockinger. Dakako, našla je slika priliku. Stockinger po Trstenjaku kao da ne može dosta kamenovati Crkvu, što «se u asketskom srednjem vijeku zanemarivalo tijelo; što je uzgajanje karaktera bilo u poslušnosti spram roditelja, gospoštije i crkve; što se tijelo smatralo kao posuda grijeha, koje treba, da se muči».

Protiv toga klevetanja Crkve dosta će biti da upozorimo čitatelje na krasne misli priznanog pedagoškog auktoriteta, protestanka Fridrika Vilima Foerstera. U opširnom poglavlju o «neophodnoj potrebi asketičnog idejala» (v. Sexualetik und Sexualpädagogie, 2. izd., str. 137-175) ovaj temeljiti učenjak i sveučilišni profesor veli baš obzirom na takove klevete: «Ništa nije toliko osokolilo mekoputnost i razmaženst ljudsku koliko izruginanje askeze u moderno vrijeme; ništa opet ne će čovjeku pomoći do najbolje čovječnosti njegove, koliko štovanje onih duševnih remek-djela, koja su izvršena u znaku askeze» (str. 138).

No i bezbožni Payot u svojoj «odgoji volje» kao i Dr. Pavao Levy u knjizi «Naravno odgajanje volje» pripisuju današnju degeneraciju volje ljudske «općenitoj popustljivosti prema gospodstvu požuda i označuju ovaj izrod kao «posljedicu dugotrajnog procesa, koji se počeo razvijati od velike krize na koncu 18. stoljeća», t. j. baš u doba zatornog djelovanja onog istog Jean-Jacques Rousseau-a, koga Trstenjak i Stockinger kuju u zvijezde kao preporoditelja pedagoške umjetnosti. Pa je ipak ovaj Rousseau i sâm do skrajnosti raskalašeno živio i petero djece svoje, što ih je imao iz divljeg braka, *bez obilježja poslao u nahodište*, da se riješi svake brige za njih. Ala su to valjani pedagozi!

Izmedu ostalih nezgrapnosti ovog članka i izvještaja istaknimo još dvije o «religiji» i o zajedničkom odgajanju muške i ženske mladeži.

Religija, kako se opisuje po Göthe-u u ovom izvještaju, nije ništa drugo nego li jadno panteistično obožavanje samoga sebe i sve prirode. Stoga se i govori o «stvaranju religije», koja da se ne može naučiti». A svetost ove religije dosta se razabire iz onih riječi: «Sve, što živi, treba da je djetetu sveto, nesamo životinje, nego i nijemo bilje». A zar su kržljava djeca u etici Davorina Trstenjaka valjda manje sveta? Čemu tada izlaganje takove djece, što ga isti pisac tek obzirom na zakonodavstvo ne smije direktno preporučiti?

«Mušku i žensku djecu ne valja razdvajati». Tako ti zagovornici moderne koedukacije, koji se grade preporoditeljima «harmonijskog razvitka tijela i duše». No čujmo baš sa higijenskog gledišta značajne riječi iskusnog liječnika Dra. Weigla: «Prijeporno pitanje koedukacije, piše on u časopisu «Pharus» (1911. str. 280) nailazi baš sa higijenskog gledišta na poteškoće. Jer se u ovom pogledu ne će zajedničko odgajanje muške i ženske mladeži nikad obrazovati kako treba». Ovo nadalje strogo dokazuje iz različitog doba, u koje se dječaci i djevojčice tjelesno razvijaju.

Nadalje je netačno kazano u tom članku: «Religija je uzdisanje, oduhovljavanje, traženje nepoznatog Boga (Goethe), čuvanje Božje iskre, koja živi u svakom čovjeku (Egidij).... Idealizam, čisti idealizam, služba čovječanstvu, bližemu i daljemu, to je naš zadatak. Ljubav za prirodu je most do svakoga dobra». To je neispravno. Vjera je veza izmed osobnog (ne nepoznatog) Boga i čovjeka. Cilj, zadatak je naš vršiti volju ovog osobnog Boga, a dio je tog zadatka i u službi spram iskrnjeg. Neshvatljivo je stoga, kako se može nebulozno kazati, da je priroda most do svakog dobra.

Konac svijeta po „Prirodi".

U zagrebačkoj «Prirodi» u br. 2. tek. g. piše dr. Bubanović o koncu svijeta u članku «Sunce i život»: «Ali ipak, kako god bilo veliko i jako naše Sunce, kakogod ga nadmašivala druga poznata (Arcturus n. pr. premašuje veličinom nekoliko desetaka tisuća naše Sunce) i još nepoznata sunca u svemiru — njihova se energija gubi. Odilazi u bezkonačni prostor — u nepovrat. No ne samo to. Ako ta energija i ne propadne, ne nestane, nego se zaustavi u našem svemiru, za koji držimo, da je ipak kraj sveg neizmjernog broja nebeskih tjelesa ograničen, ona se u tom ograničenom, neizmjernom carstvu izjednačuje. Mora zato doći vrijeme, kad će sva svemirska tjelesa imati u sebi jednako energije, kad ne će postojati onakova razlika, kao što postoji danas n. pr. izmedu naše hladne Zemlje i vrućeg Sunca. Što će biti onda? Kraj sve vanredno velike količine energije u pojedinim tjelesima svemirskim, ne će moći biti više na njima života, rada i gibanja. Nastupiti će vječna smrt — konac svijeta. Jer život i

rad mogu se njetiti i podržavati samo onda, kad postoje razlike u energiji. Toplina stavlja u gibanje parostroj samo zato, jer prelazi u njemu sa vruće vode u parnom kotlu na hladnu vodu u hladilu. Sunce rada život na Zemlji samo zato, jer njegova energija, njegova toplina silazi sa usijanog Sunca na hladnu Zemlju. Čim se jednom te razlike izjednače — energija se rasula; ona je nemoćna i svezanih ruku, ne može više stupiti u akciju, ne može više stvarati rad i život. Zato imade život i svijet svoj konac, kao što je morao imati i svoj početak, kad su se uspostavile razlike u energiji, u toplini, što je vladala na pojedinim svemirskim tjelesima!»

S ovim se slažemo, jer to traži zakon entropije. O tome je pisano i u ovom časopisu svojedobno.

Ali čujmo konac «Prirodinog» razglabanja. In cauda velenum! Ovako naime zaključuje:

«Ali — što je onda, ako je svijet beskonačan, neograničen s obzirom na prostor i vrijeme? Što je onda, ako je moguće, da se u svemiru zbivaju takovi procesi, da ne može nikada doći do potpunog izjednačenja u energiji svemirskih tjelesa? Zar i onda ima život i svijet svoj konac, odnosno i svoj početak? Zamislimo se malo u ta pitanja kod naših šetnja večernjih, kad nam oko luta po lijepom zvijezdanom nebu nad nama!»

Najprije još nije niko dokazao, da je naš svemir beskonačan. Dakako moniste, jer niječu osobnog Boga i stvorenje, a priori predpostavljaju, da je svemir neograničen. To je shvatljivo. Jer ako nema osobnog Boga, onda nema ni stvorenja; nema li stvorenja, nema ko da ograniči svemir, jer niko sebe ne može da ograniči. Što je od sebe, to je neograničeno. — Svak pak priznaje, da izmed zvijezda možemo pomisliti ili nadodati druge zvijezde, da jednu energiju možemo povećati. Što to znači? Da u realnosti možemo povećavati svojstva našeg svemira, dosljedno da svemir nije neograničen, nije beskonačan. — Mnogi ipak misle, da mogu izbjeći ovoj tvrdnji i njezinim posljedicama, ako je svemir neograničen, te samo jednom njegovom «dijelu» možemo nešto nadodavati. Nije to tako. Istina kap je vode sitnica, gotovo ništa naprama oceanu mora, ali je ipak realno nadodavanje, a gdje se to zbiva, nema beskonačnosti.

Zamislimo se malo u zakon privlačivosti, ako bi svemir bio beskonačan. U tom bi slučaju, kaže zgodno astronom Seeliger, bio cijeli svemir sličan kugli. I privlačivost cijele mase? Ona je beskonačno velika, ako je središtu mase beskonačno bliza privlačena tačka i beskonačno malena, ako je privlačena tačka od središta beskonačno udaljena. I u kugli? Svaka je tačka beskonačne kugle središte te kugle. Privlačivost će u tom slučaju biti beskonačno velika. Nu u isto doba će na svaku tačku djelovati sve druge, beskonačne mase, pak će uslijed toga ista privlačivost biti beskonačno malena. Ovo je protuslovlje (Cfr. Gutberlet, Kosmos, 49).

Uostalom još nitko nije donio nikakav siguran dokaz na beskonačnost svemira ili protiv ograničenosti istoga. Ed. von Hartmann je svojedobno pisao: «Die Physik hat jedenfalls keinen Grund, die Endlichkeit der Welt in Zweifel zu ziehen», te navodi i razlogi: «Plinovi i eter doduše imadu tendenciju, da se vazda više prošire, jer se njihovi dijelovi odbijaju, ali odatle ne slijedi njihovo rasijanje u beskonačno. Gravitacija u tome spriječava plinove, a za eter vrijedi ili isto ili međusobni odboj njegovih dijelova, koji inače pada brže s udaljenošću nego li gravitacija» («Weltauschauung der modernen Physik» (1909., str. 35). U ovim prirodnim pitanjima ne smijemo se nabacivati s nepoznaticama, nego nepoznato moramo tumačiti pomoću poznatog i manje poznato pomoću više poznatog. Nabacivati se pitanjima i sumnjama nije znanstveno, dapače je po srijedi tendencija ružna, koju treba žigosati.

Ovo, što je ovako tobože bezazleno nabacio pisac zagrebačke *Prirode,* otkriva nam otvorenije bezimeni pisac O. pl. S. u br. 18. veljače 1917. *Primorskih novina.* Glasom modernog proroka piše:

«Tako će jednoč i naše Sunce otvrdnuti, oko njega će se kretati izumrli planeti, — a na njemu će obitavati čudna bića, koja će se grijati na Suncu svoga Sunca. No i Sunce će konačno izdahnuti, — a drugi svjetovi oživjeti novim životom. Svemir ne poznaje sveopće smrti. Sile, koje vladaju sa njime, ne mogu, da budu neaktivne, jer intelektualni zakon napretka vlada sa kreacijom potpunoma.

Sveopći je taj život svrha kreacije i konačni rezultat opstojnosti materije i sile. Materija je vječna, jer uvijek ostaje ista. Isti molekuli materije neprestano ulaze u sastav različitih tjelesa. Neprestana je to izmjena za života, a i poslije smrti organizama.

Sada se moramo, da pitamo, koja je to uzvišena, strahovita

nevidljiva, nematerijalna sila, koja podržaje i pokreće taj bajni, veličajni, vječni i beskrajni svemir, koja je to ljudskomu umu nedokučiva, nevidljiva sila, koja pokreće atome, koja uredjuje jedinstvo svemira koja tako divno vlada i upravlja sa svemirom i prirodom?... Bog... Bog je duša svemira — in eo vivimus, movemur et sumus... Kao što je naša duša sila, koja pokreće i upravlja tijelom, uzvišeno je, nedokučivo Biće sila, što podržaje i pokreće taj čarni svemir i vlada sa njime i sa prirodom.

Samo astronomija, ta dandanas najuzvišenija znanost, bila je kadra kao jedino kompetentna znanost istražujući bajne, mistične meduzvjezdane bezdane i čarobna carstva Sunaca, nebuloza... ustanoviti ovu svetu, nedokučivu Silu, ono svemoguće, uzvišeno Božanstvo, koje je stvorilo i stvara neizmjerne, beskrajne svemire i vlada nad njima!... Ta nam uzvišena znanost otkriva čudesa, što ih krije božanska Priroda! Ona nauča novu na znanosti osnovanu vjeru, propovijeda novu svemirsku opću religiju! I doći će dan, gdje ne će na našemu planetu biti ni druge vjere ni druge religije van poznavanje svemira i opstojnosti besmrtnosti u njezinim beskonačnim krajevima, u njenoj vječnoj domaji, gdje vlada nedokučivo, uzvišeno silno, vječno Božanstvo... koje crkvena himna veliča: majestatem tuam laudant Angeli, adorant Dominationes, tremunt Potestates».

Evo očevidno «Primorske novine» šire monizam; otvoreno zastupa stanovište protiv kršćanstva, te dapače pri tome parodira svete riječi kat. himne. Jao! na što li smo spali u Hrvatskoj, da se ovako eto i u doba rata napada na katoličke svetinje!

Iz nepopravljivog „Savremenika".

Početkom je ožujka izišla zadnja sveska «Savremenika» i to odjednom za rujan, listopad, studeni i prosinac 1916. (br. IX-XII). I po ovoj se svesci vidi, da «Savremenik» tjera i dalje svoj ružni i nesavremeni zanat, t. j. da batali kršćanska načela u književnosti. «Savremenik» je nepopravljiv. Stoga o njemu vrijedi primjena one rečenice: Humanum est errare, diabolicum perseverare.

Ogledajmo redom!

Viktor Car Emin u svojoj noveli «*Juranova prijetnja*» iznosi fabulu o suludastom Juranu. Ovaj živi iza umrlih roditelja

kod neke dalnje rodice, koja se ni malo za nj ne brine. Cijele dane i noći sprovodi pri morskom žalu ispod drveta. Doskora prodade tu svojinu, na kojoj stranac sagradi vilu. On hoće i dalje da tamo zalazi, ali ga tjeraju. Napokon hoće da kuću zapali. Tu je morao izostati onaj prizor o Jeli Barić, kako je izmamila zlatni novac Juranu (str. 281), jer je nemoral previše drastično prikazan.

Miroslav K. je svoj sastavak nazvao «*Podnevna sinfonija*». Tu je svašta kao da se je rodila u Eminovu Juranu. Tu čovjek pogan XX. stoljeća pjeva:

I ja sam plamen mlaz! I goruća sam zviezda.
I sjajni vatren disk, na plavom kubetu neba.
I sve su moje patnje i sve moje boli,
Sunčana pjesma boga, Apolona Feba!
Kud ću da ugasnem? Kad kao sunce svjetim.
I vječnost napajam...
Preobilje se moje vatre proli —
I masa joj se patnika na nesretnoj jednoj zvijezdi,
Kao bogu moli...
O, Podne! Sve su naše forme plava, sjajna vječnost.

Neki «kok» hvali Jerolima Miše radi nacionalizma. I kao uzorak donosi neku Molitvu. Gola žena da predstavlja molitvu! I to je nacionalna umjetnost! Jok!

Božo Lovrić hoće da vazda bude originalan, pak postaje ne rijetko smiješan. U «Oblaci» zagrli «garavi muž» nago tijelo, te svršava: «Sanja ili java... Opet su nemirni oblaci da li od vjetra ili od čežnje za daljinama...» Što htjede to da reče? — U «Šturak» ljeti pjeva šturak. Čujte svršetak: «Al glas šturka ne jenja, pjesma mu je, što je noć dublja, sve jača i jača i cijeli daleki kraj sliša, njega, malenog pjevača. *Valjda šturak ćuti, kako na njega pada sva težina svemira, pa da se oslobodi od svesile vječnosti, pjeva i pjeva, dok mu pjesma ne prekine grlo...*» (str. 349). Nije li i naš Božo takav šturak?

Fran Galović je u «Robijašu» ocrtao, kako je došao Mato Pavić kući k ženi poslije 18 godina tamnovanja, te je našao ženu da živi s drugim i njega tjera od kuće. Fabula je dobro izvedena. Samo je svršetak loš, pak je mogao izostati: «Općina je za svakoga od ove trojice plaćala petnaest forinti na mjesec. I svake su se nedjelje ljudi srdili kod crkve, kako nijedan ne će da umre» (str. 355).

U prikazu o Anti Benešiću (1864-1916) uzvisuje raspojasanog pjesnika dr. D. Prohaska. Mi smo se osvrnuli svojedobno na Benešićeve Anakreontika (pjesme, 1903, knjiga izdanja Društva hrv. književnika) i neke lakrdije. Ovaj se je pjesnik malo obazirao na kršćanska etička načela, pak se stoga ne čudimo, da ga dr. Prohaska — kome je Hus ideal slavenstva — ovako hvali: «Benešića je nosio neki slavonski titanizam, koji pola pije pola šarcu — pegazu daje. Al ono, što dade šarcu, ono i ostade iza njega, te juri hrvatskim parnasom u daljinu bez granica, obasutu cvijećem i zarubljenu srijemskim vinogradima kao ravno slavonsko polje» (str. 361). Ante je Benešić inače po zanimanju bio odvjetnik i javni bilježnik u Iloku; brat mu je prof. Julije.»

U članku «Naša prijevodna književnost» A.-nov ruga se reklami Kuće dobre štampe, kojim preporuča svoja zabavna izdanja, ovako nezgrapno: «Uz taj klasični oglas, koji u mnogočemu sjeća na one poznate oglase: Kauft's nur beim Kohn smješten je obično oglas H. Suttnera u Ljubljani, koji nuda nerazorive ure». Čudnovati su ovi liberalci; sve im smeta, što nije liberalno. Nijednom prevodu ne zabavlja, samo to čini kat. reklami i Kući dobre štampe.

Dr. Milica Bogdanović je ovogodišnja službena filosofkinja «Savremenika». Ona raspravlja kroz cijelu godinu o filosofiji gotovo zaboravljenog Sören A. Kierkegaarda. Njoj je Kierkegaard «kršćanin» (str. 377). Kakvo je to kršćanstvo, doznajemo iz ovih stavaka tog filosofa: «Bog jest i u istoriji, ali ga čovjek ne vidi, jer je ne može pregledati. Dok je primitivan, najlakše će mu se činiti, da vidi u istoriji prst božji, pravednu kaznu ili nagradu. A kad se etički razvije, onda to više ne vidi, jer zna, da je etički razvoj samo u pojedincu; pa kako svak pozna samo sebe (ako hoće), ne može takav čovjek sebi uobraziti, da vidi etiku u istoriji» (str. 376). Ovo zaudara po engleskom deizmu. — Nadalje veli: «A Bog nije nešta spoljašnje, nego duhovna beskrajnost sama, pa ako se ja odvrnem od nje, ako ne pazim na se sa svom njenom strogošću, nego prosuđujem svoje čine samo onako, kako bi ih mogao prosuđivati neko izvana, pa i Boga pitam, je li zadovoljan sa mnom, onako kao što bih pitao drugoga čovjeka, onda sam kažnjen time, što Boga za me nema, premda mu se tobož molim» (str. 376). Ovo je panteizam, jer niječe osobnost Božju; to je Tolstojev panteizam, mistični dakako. Ovo

je sve drugo nego li kršćanstvo. — Isto vrijedi i ob ovoj stavci: «I kao što su smiješni svi dokazi da ima Boga (ili da ga nema), i jedino je moguća vjera u Boga, tako nemaju smisla ni dokazi o besmrtnosti» (str. 376). Očevidno tvrdi ono, što je vatikanski sabor osudio. Racionalizam, koji niječe moć spoznaje upogled dokaza o Božjem opstanku kao praeambula fidei, niječe i razboritost naše vjere. — Nerazborito je tvrditi, da čovjek ne može biti u neposrednom odnošaju s Bogom, jer je i Bog osobno biće. Ako Bog nije ovo zadnje, onda je jedino opravdana tvrdnja: «Neposrednog odnošaja prema Bogu nema. Nemoj se ni truditi, da ga tražiš u prirodi, u istoriji ne ćeš ga naći, ma šta sebi uobrazio» (str. 377). — Čujmo na koncu i ovo, što nam javlja dr. Milica: «Ali Kierkegaardu nije dosta opća paradoksalnost eksistencije, nego on tvrdi, da je apsolutni paradoks tek to, da je vječni Bog živio kao običan, siromašan čovjek. Dakle nije dosta vjerovati iznad razuma, nego *treba vjerovati protiv razuma*». Očevidno ni Kierkegaard ni dr. Milica Bogdanović ne poznaju ni kršćanske teologije ni kršć. filosofije o Isusovoj uniohipostatica, te izvole dobrohotno i izvaliti onako nesmislene tvrdnje.

Zagonetna skupština mrava i „Priroda".

Gca. Darinka Lešćan iz Zagreba pita uredništvo «Prirode»: «Je li cjelovito djelovanje kod mrava inteligencija ili instinkt». Na to uredništvo odgovara u br. 2. ove godine:

«Poduku u ovom pitanju mogli bi dobiti jedino iscrpljivim prikazom pokusa, kojima se učene glave već od konca 18. vijeka muče, da riješe taj problem, a najznatniji su oni Sir. J. Lubbocka. U glavnom može se ovdje kazati, da se čitav rad mravi osniva i na veoma visokim instinktima, kao i na duševnim svojstvima. Oni mogu svoje reflekse na osnovu iskustva modificirati; u tom je njihova *inteligencija*. Tako se n. pr. poznaju mravi istoga mravinjaka, koji broji i po nekoliko miliuna članova, ali ne lično, već po posebnom mirisu, koji je nešto različit od svakog drugog mravinjaka. — Mravi se vrlo dobro orijentiraju i u prostoru, ali kod toga im ne služe osobito slabe oči, već je kod ove vanredno komplicirane stvari od znatne važnosti i njuh po zemlji, najjednostavnije je, da slijede trag, te njihovi putevi, koji se protežu na daleko, nisu no njušne staze. Uvijek teku naporedo dvije; jed-

na vodi od mravinjaka do nekoga mjesta, druga vodi odavle k mravinjaku. Zatim pamte mravi mjesto, kao i svi ostali socijalni himenopteri (rodbinstvo pčelâ, osâ, mravi medu kukcima), pa imadu vrlo razvite socijalne instinkte, itd., a kao najviše svojstvo mogu vlastite svijesne doživljaje priopćiti svojim drugovima. Svaki mrav, kada nade veliki posao, dovede još pomagača, i to ne bilo kolikogod, nego upravo, koliko je približno nužno, da se može svladati taj posao. Spomenuti Lubbock postavio je u blizinu 2 čaše; u jednu je stavio punu šaku kukuljica (mravlja jaja)) u drugu 3 kukuljice, i čim je bila koja odnešena, opet je primetnuo novu, da bude stalan broj 3. U svaku je čašu donio po jednog mrava, koji su odmah počeli nositi kukuljice kući. Mrav iz čaše s 3 kukuljice išao je u satu 20 puta iz čaše u mravinjak i doveo je samo jednog druga. Mrav iz pune čaše doveo je 20 drugova, da mu pomognu obaviti veliki posao! No Lubbock je izmijenio čaše: mrav, koji je odnašao kukuljicu iz čaše gdje su bile 3 kukuljice, došao je najednom u čašu punu kukuljica, i doveo je — 13 pomagača! Onaj drugi mrav, koji je sada došao u čašu sa 3 kukuljice, došao je samo s jednim; sve druge je otpustio.

U vrlo mnogo slučajeva je opaženo ovakovo *svijesno* priopćivanje, među mravima. Kao razgovor mravi, drži se neko osobito poigravanje ticalima, kada se dva mrava glavama posve blizu sastanu. — Dakako, da učenjaci nisu složni, kako da se prosudi djelovanje mravi, već im se sud svrstava pod njihovo lično mišljenje o svijetu; tako da neki precijenjuju psihičku inteligenciju mravi, dok drugi opet gledaju u njima tek neke mehaničke refleksne automate.

Mnogo je toga kod mravi zagonetno. Medu te zagonetke mogli bismo metnuti i mravlje «skupštine», kojih znamenovanje čovjek još nije mogao da razjasni. Silesija mravi skupi se kao na neko sijelo i tu se svrstaju u krugove. Obično su im glave okrenute na istu stranu, k središtu čitave hrpe. Uz to su posve mirni, tek lagano pomiču ticala i zadak. Da tko ne zbuni skupštinu, okružena je gustim redom vojnika, koji su okrenuli glave prema vani i tako brane pristup medu skupštinare. U tom posve osobitom stanju ostaju mravi po par sati, a i po koji dan, kako je to nekoliko puta opažala američka istraživateljka mravi A. Fielde». Tu dakle ured. «Prirode» govori o instinktu i inteligenciji, kao i duši mravi. Očevidno je tu *zbrka pojmova*. O duši

životinje govori i Arnold passim u svojoj psihologiji, koju rabimo u srednjim školama; o duši životinje govori i sv. Toma Akvinski. Nu i jedan i drugi govore o duši *nerazumnoj*. Razumu pak ima samo čovjek, a ta duša nije ogrezla, utopljena i ovisna potpuno o materiji, nego se diže izmed vremena i prostora. Općenito dakle «duša» znači princip života bez obzira da li materijalni ili nematerijalni. Tako se upotrebljava i riječ «inteligencija» za razumno ili nerazumno, dosljedno svijesno i nesvijesno shvaćanje. Životinja kao i ludak (ili dijete prije uporabe razuma) nesvijesno stapaju predodžbe, ali ne poznaju njihov medusobni odnošaj; poznaju samo pojedinu predodžbu, ali ne odnošaj izmed uzroka i učinka, jer bi to očitovali kojim vanjskim znakom, t. j. neprestano bi napredovale u spoznaji i ne bi upotrebljavali vazda ista sredstva za stalni cilj i kada ga ne mogu da postignu (n. pr. kokoš leži na jajima, i ako su iz kamena, kroz unaprijed određeno vrijeme). Ovo zadnje obično nazivamo «instinktom», drugi zovu «inteligencijom». Zapravo inteligencija je samo ondje, gdje je svijest o spoju uzroka i učinka ili o odnošaju dvaju predmeta. Životinje nemaju svijesti u ovom smislu riječi, pak zato nemaju ni «inteligencije» pravo uzevši tu riječ. Mrav dakle nema svijesnih doživljaja, nego ako ćemo te «svijesne» doživljaje zamijeniti s riječju «individualne». One okolnosti i činjenice, koje navodi u Prirodinu članku Lubbock, naveo ih je i poznati istraživalac mravi isusovac Wassmann, a ipak nije zato mravima pripisao razum ili razumnu dušu. Ta i ludaci ili mjesečnjaci (lunatici) vladaju se još vještije u nekim činima i ako bez uporabe razuma, svijesti, nego kao u snu.

Što uredništvo *Prirode* iznosi o mravljoj skupštini, to nije sigurno da je to kakova skupština, u kojoj govori kakav izborni korteš ili seoski poglavica daje naredbe. Po svoj prilici radi se o kakovoj instinktivnoj, besvijesnoj obrani, pak zato i traje takov položaj tobožnje skupštine za dulje vremena, dokle prode pogibelj. Ta vidimo kod konjâ, da za približanja vuka okrenu u središte glave i vani noge, te tuku tako vuka. Volovi obratno čine, te rogovima dočekaju neugodnog gosta. To su obranbeni instinkti, koji se vrše isto tako bez svijesti kako se i kod nas vede zatvaraju, netom nam nešto hoće da upadne u oči.

I navedeni o. Wassmann priznaje, da po mirisu razpoznaju mravi, je li drugi mrav iz istog mravinjaka. Nu za ćutilni osjet nije nužno priznati kakovu «svijest» duševnu.

PREGLED

Protestantizam i kat. crkva.

Fried Thimme je izdao savremenu knjigu «Vom inneren Frieden des deutschen Volkes. Ein Buch gegenseitigen Verstehens u. Vertrauens». Tu razni učenjaci svih vjeroispovijesti i polit. stranaka iznose svoja mišljenja o slozi u Njemačkoj. Tu pastor W. Thiemme iznosi ovu oznaku o protestantizmu: «Evangeličko kršćanstvo ne posjeduje, kao katolička crkva, organizaciju tvrdavne čvrstoće i tako udubljenu moć nad dušama, da bi prepušteno protivnosti modernog svjetskog nazora moglo odoljeti. Njegova je jedinstvenost tako malena; tako je prema svome temeljnom načelu pustilo široko polje slobodi savjesti i istraživanju, — to je istodobno njegova slaboća i njegov pogibao — da bi mu bilo smrtonosno neprestano neprijateljstvo modernog duha» (str. 79). A mi katolici? Moramo Bogu biti zahvalni, jer pripadamo pravoj crkvi, u kojoj je učiteljstvo neprevarljivo. Od tog nam učiteljstva dolazi moć jedinstvenosti i organizacije. Voće se ispod stabla raspada brzo, jer nema spoja sa životom stabla.

Leibniz i Bossuet.

g. 1903. je izdao dr. F. Kiefl «Der Friedensplan des Leibniz zur Wiedervereinigung der getrennten christlichen Kirchen, aus seinen Verhandlungen mit dem Hofe Ludwigs XIV., Leopold I. und Peters des Grossen». Tu nam crta, kako je radio Leibniz, da dode do unije njemačkih protestanata s katoličkom crkvom. U tom pravcu piše i radi neumorno oko dvora Ljudevita XIV, te sa carom Leopoldom, knezom Hannovera, te s Klementom XI. itd. Uspio je, da je došlo do ženidbe carice Amalije s Josipom I, unuke Antuna Ulricha sa sinom Petra Velikog, te vojvotkinje Elisabete Kristine sa carem Karlom VI (ocem Marije Terezije). Sva se je Evropa začudila nad konverzijom ove Elizabete. Helmstädski je fakultet dozvolio taj prelaz. I god. 1698. je diplomacijom i novčanom potporom profesorima postigao Leibniz, da je to sveučilište priznalo u papinstvu božansko pravo. Neprestano se je Leibniz mučio, da dode do unije, pak je revno dopisivao s Bossuetom, Pellissonom, Malebrancheom i mnogim isusovcima. Zašto ipak nije došlo do unije? Za Leibniza je pozitivno kršćanstvo bilo nešto stranog, vanjskog *prolazni oblik*, postojećeg svjetskog nazora, kome se on vanjski akomodira u interesu mirnog razvoja znanosti. Zato nema u njegovim djelima brižne rasprave o razlozima vjere, o kršćanskim izvorima; niti dublje raspravlja spekulativno o kojoj kršćanskoj dogmi. Obično neprijatelje, posebno skeptičare, tuče njihovim oružjem i dalje ne ide. Od Spinoze i Bayla nije bio daleko, i ako bi se na prvi mah moglo protivno tvrditi. Bossuetu sve to nije

moglo izbjeći i zato nije htio da dalje dopisuje, kada je tražio Leibniz pakt i popuštanje u kršćanskoj istini. To je bio Augustin i Pelagij, Anselm i Roscellin.

Vjere u Njemačkoj.

Prema državnom popisu iz god. 1895. bilo je u Njemačkoj 229 vjerskih naziva i sekta, dočim je katolička crkva jedna. Čudno je, da i pridjev «katolički» usvaja do 30 sekta, koje time hoće da se takme s nama. — Po zanimanju otpada na 100 zaposlenika u

poljodjelstvu	protestanata	56,72%,	katolika	43,01
industriji	„	64,54	„	34,57
trgovini	„	65,78	„	28,21
javnoj službi	„	66,54	„	32,18

A sada? Broj katolika raste znatno u rođenju i industriji.

Montes pietatis.

Danas ne možemo pomisliti narodne ekonomije bez banke. I te imadu svoje preteče u srednjovječnim *Montes pietatis*. Za ove su se osobito zauzimali franjevci.

Holzapfel je (Die Anfänge des Montes Pietatis 1462-1515) dokazao, da su oni i započeli s ovim socij. ustanovama. Ispočetka su M. p. primale novac i žito u polog i zamjenu bez ikakova naplaćivanja. To su bili Montes gratuiti Nu nijesu mogli imati velike djelatnosti, jer su davali dotle, dokle bi drugi badava darivali žita li novac. Stoga se brzo uvelo, da se nešto za te zamjene otplaćuje. Cilj je bio, da ove ustanove zaštite proti lihvarstvu siromašnije pučanstvo. Kada se osnivaju M. p. ? U Perugi osnovaše takav Mons 1462. Papa je Pio II dozvolio, da se uzajmi nužnu glavnicu kod jednog židova. Židovi su naime, kao i Lombardi, imali neke male banke već u 12. vijeku. Židova su smatrali nužnim zlom, jer su mnogi aristokrate bili u novčanim neprilikama. I puk bi znao katkada navaliti na židovske urede i opljačkati ih, jer je bila kamata visoka. Stoga su i veliki pučki govornici Ivan Kapistran, Bernardin Sijenski, Jakov iz Moska zagovarali osnivanje kršćanskih novih ustanova.

Život iz svemira.

I kada bi se dokazalo, da su živuća bića došla na našu zemlju pomoću meteora, ostalo bi pitanje neriješeno: odakle ta bića u svemiru? Ako su u svemiru nastala iz neživuće tvari, zašto ne nastaju i sada kod nas? zašto ne barem umjetno, t. j. učenjacima ne pode za rukom, da stvore iz neživućeg živuće biće. Nu točno istraženje palih meteora jamči, da oni nijesu mogli prenijeti iz svemira k našoj zemlji živuća bića, jer bi silna vrućina uništila životne klice. Stoga moderni prirodoslovac F. Doflein (Das Tier als Glied des Naturganzen, str. 780) zabacuje hipotezu, po kojoj bi meteori bili prenosioci života.

Svante *Arrhenius* je iznio novu hipotezu: Zrake tjeraju presitni životni prah kroz svemir. I ova je odbivena, jer je Paul Becquerel (Comptes rendus 1910) dokazao, da su ultravioletne zrake u svemiru sigurno morale smrtonosno djelovati na zametke života.

Zanimiva statistika.

U «Schweizerische Statistik» 195. Lieferung, Bumpliz-Bern 1915) za god. 1910. nalazimo, da je bilo u Švicarskoj 2.107.814 protestanata, 1.593.538 katolika, 18.462 židova, te 53.479 drugih konfesija. Od ovog je zadnjeg broja bilo

Bez konfesije 28.908; Slobodnih mislioca 2.591; Ateista 309; Muhamedanaca 248; Slobodne vjere 227; Mormonaca 186; Budista 38; Nekrštenih 26; Teosofa 22; Slobodnog kršćanstva 15; Deista 7; Zoroastrianaca 6; Monista 6, Panteista 4, Spiritista 3, Racionalista 3, Agnostika 3, Monoteista 2, Etičke kulture 2, Tolstojevaca 2; Brahmanaca, Hinduista, Konfucijevaca, Šintoista, Prirodnih vjernika, Positivista, Darvinista po 1; bez označene konfesije 864.

Hrana i množenje naroda.

Robert Malthus je tvrdio, da ne će na zemlji biti dovoljno hrane prema umnožanju naroda, te da stoga valja skratiti umnožavanje. Danas je priznato da ta tvrdnja ne vrijedi u svojoj općenitosti. Nu vrijedi li za pojedina narodna ekonomiju? Dakako da se može dogoditi, da popriječni (po osobi) prihod ne bude dovoljan za uzdržanje dotičnom stališu. Tu treba povećati zaposlenost i produkciju, te će prihod nadvisiti daleko povećanje pučanstva. Inače će se pojaviti iseljivanje. Prošlog je jula izdao friburški profesor Dr. P. Mombert raspravu «Bevölkerungspolitik nach dem Kriege. Nahrungsspielraum und Volkswachstum in Deutschland» (Kriegswirtschaftliche Zeitfragen). Tu su iznešena zgodna načela za narodnu ekonomiju uopće, i ako se on osvrće u glavnome na prilike u Njemačkoj. — Može se dogoditi, da vlastita produkcija hrane u zemlji nije kadra ishraniti jedan narod, te mora uvoziti izvana. Za ovakov slučaj treba poraditi, da što manje hrane ude izvana, a i taj uvoz da bude osiguran i trajan. Kako? Obradenje polja neka bude što intensivnije; carine neka reguliraju cijenu, da domaće poljodjelstvo rentira. Isto vrijedi i za industriju, kao i za naknadne sirovine, koje su uvedene sada za rata. Vještaci bi morali ustanoviti, kojih bi predmeta i koliko valjalo imati na skladištu privatnika vazda, da ne zapne obrt i život. — Narodni se prihod diže i time, da se digne izvoz fabrikata, ako raste uvoz hrane i sirovinâ. Za povećanje pak rada nije dovoljan uvoz sirovinâ, nego treba naći i polje prodaje i naći nove kapitale. Ovo se zadnje postizava sve većom štednjom u kućanstvu i novcu, te isključenjem posredne trgovine. Uz to se kapitali dižu sniženjem proizvodnih troškova i povećanjem cijene izvornih predmeta. — Nemoguće je, da ipak dode hrana do ograničenja, gdje je tehnike, radišnosti i organizacije, ali može biti krize.

BILJEŠKE

Hrvatski prijevodi zadnjih godina.

Sada postoji osam knjižnica za prijevode zabavnih knjiga. Te su: 2 Moderne (Andrićeva i Sokolova), 2 Svjetske (Kelovićeva i Koprivnička), 1 Mala (Novosti), 1 Humoristička i 1 Kuće dobre štampe. Ova je zadnja dobrā i izdala je do 12 knjiga. I Kelovićeva je dobra (samo nije dobro, što je izabrao Sienkiewiczev Za hljebom, jer ondje griješi auktor protiv Božje Providnosti). Doslije su sve navedene knjižnice izdale do 200 knjiga, a to znači godišnje 30-50 knjiga u ove zadnje 2-3 godine. I kakve su sve to knjige! Prevost, Zola, Balzac, Dostojevski.... su glavni tu zastupnici. Koliko se otrova širi po maloj hrvatskoj domovini!

Berlinski kirurg o duh. vježbama sv. Ignacija.

Čitamo u knjizi berlinskog kirurga prof. Karla L. Schleich «Vom Schaltwerk der Gedanken» (Verlag Fischer, Berlin) o Duhovnim vježbama sv. Ignacija Loj. ovo: «Tako su se mogle uzgojiti osobe, koje su bile samo duh i volja, vazda gospodari sebe samog i energični u svladanju sebe, te su kadri bili da u službi koje centralne ideje razviju sugestivno beskonačnu moć. Sjetimo se ovih atleta moždanskih Živaca s udubljenim ognjenim očima, koje su ipak mogle da gledaju mirno i blago; s blijedim, ali uslijed silnog umišljenja oštro potegnutim potezima; s uskim, nevažnim usnama, kolika je iz njih djelatnost morala izići! Ovi su prvi čisti isusovci (Jesuitenpatres) bili pod kiparskom rukom Loyolinom postali geniji volje, Napoleoni misli, Mirabeau moćne riječi, i sve to usljed samog sustavnog školovanja mozga».

Pučko školstvo u Hrvatskoj na svršetku školske g. 1914/15.

Na najviše žitelja dolāzi po jedna niža pučka škola u gradu Zemunu (3580), a na najmanje u županiji požeškoj (na 1158) žitelja).

Od cjelokupnoga broja nižih pučkih škola bilo je 58 dječačkih a 59 djevojačkih i 1526 obospolnih. Po jedan učitelj obučavao je u 861 nižoj pučkoj školi, naime u 789 javnih općih, 17 javnih vjerskih i 55 privatnih. Po dva učitelja obučavala su u 175 nižih pučkih škola, t. j. u 157 javnih općih, 2 javne vjerske i 16 privatnih. Po tri učitelja obučavala su u 116 nižih pučkih škola i to u 112 javnih općih i 4 privatne. Četiri su učiteljska lica obučavala u 107 nižih pučkih škola, u 98 javnih općih, 4 javne vjerske i 5 privatnih. Po pet učitelja obučavalo je u 32 niže pučke škole (u 31 javnoj općoj i 1 privatno). Šest ili više učitelja obučavalo je u 32 niže pučke škole, naime u 42 javne opće i 10 privatnih.

S hrvatskim nastavnim jezikom bile su 1524 niže pučke škole (1509 javnih vjerskih i 10 privatnih); s njemačkim nastavnim jezikom 27 nižih pučkih škola (15 javnih općih, 8 javnih vjerskih i 4 privatne); s madžarskim nastavnim jezikom 90 nižih pučkih škola i to 2 javne opće, 11 javnih vjerskih i 77 privatnih. Sa slovačkim nastavnim jezikom ble su 3 javne opće niže pučke škole.

Pas filosof.

U knjizi «Die Seele des Tieres» nalazimo zanimivu pojavu: u Mannheimu živi pas Rolf u obitelji Moekel. On odgovara na svakojaka pitanja bilo estetske, vjerske, filosofijske naravi. Dapače se zanima i o ratu, pak je pristaša pacifista. Jednog je dana došao *dr. med. W. Neumann*, Tri ga kćeri pokojne gospode Moekel dočekaše i predstaviše mu psa. Uz Neumanna je došao i Ferdinand Lotmar. Ovaj je bio obitelji Moekel nepoznat i naumice je prvi tiho izgovorio riječ Lotmar. Zače sjednica. Najprije pokaže psu dvije zastave, koje je on odprije poznavao, te mu dadoše da izjede jednu heringu. Nekoliko je zadataka riješio pas dobro i ako je bio rekao na početku u dijalektu: «Hundel mag nit». Neumann je upitao psa za svoje ime i dobio je točan odgovor. Zapita ga zatim za ime svog pratioca, pas odvrati: Mag nit» (Ne znām). Zašto? Tada Neumann šapnu gospodici, koja je ravnala sjednicom: «Mislite li, da je Rolfu teško izgovoriti ime Lotmar?» To nije niko čuo, te ni pas. Gospodica je sada upoznala ime pratioca, pak odmah odgovori: «Nije teško». I uistinu za čas izgovori pas riječ «Lotmar». Što se je tu zbilo? Pas nije čuo ime «Lotmar» i ipak označuje slovo za slovom riječ «Lotmar», dočim je čuo «Ferdinand», ali ne izgovara.

Gdje je prevara?

U metodi. Gospodica je držala dasku, po kojoj je udarao pak šapom do žudenog broja udaraca. Životinje imadu čudnovato finu živčanu osjetljivost, posebno pas pazi na oči gospodara. Pas udara nogom, dokle to žudi. Gospodica okom ili rukom pridigne dasku. Dr. Neumann je izvijestio u Naturwissenschaftliche Wochenschrift (br. 37, 1916), te isključuje svijesnu prevaru i pripisuje sve autosugestiji obitelji Moekel. Drugi ne isključuju prevaru.

Uredio: Dr. Ante Alfirević - Split. Tisk. umj. zavod „Miriam", Rijeka

Kod „Kuće dobre štampe"

dobivaju se ove knjige:

1. O. L. Coloma: **Kraljica i mučenica.** Pripovijest. K 2.
2. B. Kamaryt: **Hrisanta.** Pripovijest. K 1.20.
3. P. A. Seehan: **Moj novi kapelan.** Pripovijest. K 2.
4. M. Montal: **Germanin ideal.** Pripovijest. K 1.50.
5. M. Mayer: **Pod franačkim jarmom.** Roman iz hrv. prošlosti. K 3.
6. M. Mayer: **Za sreću i slavu otadžbine.** Roman iz hrv. prošlosti. K 3.
7. R. H. Benson: **Gospodar svijeta.** Roman budućnosti. K 2.60.
8. A. Retté: **K svjetlosti vječnoj.** Povijest jednoga obraćenja. K 1.20.
9. A. Manzoni: **Zaručnici.** Roman svjetskoga glasa. Izlazi u svescima. Cijena svesku K 0.50.

Umoljava se novac poslati unaprijed.

Kod „Kuće dobre štampe"

mogu se dobiti ova starija godišta

„Hrvatske Straže":

God.	II. (1904.)	cijena K	**10.—**
God.	VI. (1908.)	„ „	**10.—**
God.	VIII. (1910.)	„ „	**8.—**
God.	IX. (1911.)	„ „	**8.—**
God.	XI. (1913.)	„ „	**8.—**
God.	XII. (1914.)	„ „	**8.—**
God.	XIII. (1915.)	„ „	**10.—**
God.	XIV. (1916.)	„ „	**8.—**

Svako je godište lijepo uvezano!

Ostala godišta nijesu potpuna, pa se ne mogu dobiti. Tko želi, može dobiti također **Sadržaj „Hrv. Straže"** (abecedno kazalo) **od god. 1903.-1912.**

SADRŽAJ

2. broja „Hrvatske Straže“.

O svjetskom miru (Uredništvo) . . . . . Str. 89
Beletristika hrvatske liberalne glave (Dr. A. Mahnić, Krk) . . . . . „ 92
Biblijska kozmogonija u svijetlu novijih otkrića na istoku (O. Petar Vlašić, Dubrovnik) . . . . . „ 102
Naše seljaštvo i budućnost (Dr. A. Alfirević, Split) . „ 118
Hipnoza u odgoju (A. Puteljac, Kaštela) . . . . . „ 126
Pisma katoličkoj hrvat. omladini (Dr. K. Eterović, Zaostrog) . . . . . „ 129
Upiti i odgovori . . . . . „ 148
Književnost . . . . . „ 155
Fiat lux! . . . . . „ 164
Pregled . . . . . „ 176
Bilješke . . . . . „ 179

Rukopisi se šalju na urednika **Dra Antu Alfirevića,** Split (Dalmacija).

Pretplata, reklamacije i sve, što se tiče uprave lista, šalje se na **„Kuću dobre štampe“** - Rijeka.

Cijena je „Hrv. Straži“ na godinu: **8 K;** đaci, pučki učitelji i članovi „Leonova društva“ plaćaju: **4 krune.**